

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Tomáš Studenovský

Československá pomoc rozvojovým zemím severní Afriky v 60. letech 20.
století

Aid of Czechoslovakia to developing countries in Northern Africa in 1960's

Praha 2010

Prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

Děkuji Jaroslavu Cuhrovi, Ph.D. za jeho pomoc a cenné rady na začátku mé diplomové práce a také Prof. PhDr. Vladimíru Nálevkovi, CSc., který mi pomohl tuto práci úspěšně dovést až do konce.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Litvínově, dne 25. 4. 2010

Anotace

Cílem této diplomové práce je osvětlit problematiku československých vztahů ke státům v severní Africe. Autor si vymezil časový rozsah 60. let a soustředil se konkrétně na tyto země: Alžírsko, Libye, Maroko, Súdán a Tunisko. První kapitoly jsou věnovány vztahům Sovětského svazu k Africe a roli Československa v politice SSSR vůči Africe. Samostatné kapitoly věnované jednotlivým zemím jsou chronologickým výčtem událostí v československých vztazích k příslušným státům. Každá kapitola se dále člení na podkapitoly v závislosti na míře vzájemných vztahů. Jednotlivé podkapitoly se pak věnují hlavním oblastem československé politiky, jako byla oblast politická, hospodářská a kulturní.

Annotation

This Diploma Thesis hereto is aimed at highlighting problems of Czechoslovak relations toward states and countries in the northern Africa. The author determined the time period of 60' and focused particularly on the countries as following: Algeria, Libya, Morocco, Sudan, and Tunisia. The first chapters deal with relations of the Soviet Union toward Africa and the role of Czechoslovakia in the policy of the USSR toward Africa. The separate individual chapters referring to countries alone are chronological survey of events in Czechoslovak relations to these appropriate countries. Each chapter is further structured into sub-chapters depending on a degree of mutual relationships. The separate sub-chapters deal with main parts of Czechoslovak policy, as e.g. political, economic or cultural.

.

Obsah

Úvod	9
1. Československo a jeho role v sovětské politice	11
2. Sovětský svaz a jeho politika v Africe	14
3. Československá zahraniční politika vůči Africe v 60. letech	18
3.1 Československé kulturní vztahy se zeměmi Afriky	20
3.2 Vývoj koncepcí československé zahraniční politiky vůči Africe	23
3.3 Československá pomoc Africe ve vojenské oblasti	27
4. Alžírsko	
4.1 Sovětský svaz a Alžírsko	30
4.2 Československo-alžírské vztahy do vyhlášení nezávislosti	36
4.3 Československo a nezávislé Alžírsko	38
4.4 Hospodářské vztahy a VTS s Alžírskem v civilní oblasti	43
4.5 Československá pomoc FLN resp. Alžírsku ve speciální oblasti	48
4.6 Kulturní spolupráce s Alžírskem	49
5. Libye	
5.1 Sovětsko-libyjské vztahy	52
5.2 Politické vztahy Československa s Libyí	53
5.3 Hospodářské vztahy Československa s Libyí	56
5.4 Československo-libyjská kulturní spolupráce	59
6. Maroko	
6.1 Historie sovětsko-marockých vztahů	61
6.2 Československo-marocké vztahy v politické oblasti	62
6.3 Vojenské dodávky do Maroka	65
6.4 Československo-marocké obchodní vztahy a VTS	67
6.5 Kulturní spolupráce s Marokem	69
7. Súdán	
7.1 Sovětsko-súdánské vztahy	73
7.2 Československo-súdánské vztahy v politické oblasti	75
7.3 Československo-súdánské hospodářské vztahy	78
7.4 Československo-súdánské styky v kulturní oblasti	82
8. Tunisko	
8.1 Vztah Sovětského svazu k Tunisku	84
8.2 Československo-tuniské vztahy v politické oblasti	85
8.3 Hospodářské styky s Tuniskem	88
8.4 Československo-tuniská spolupráce v kulturní oblasti	91
Závěr	93
Seznam pramenů a literatury	95

SEZNAM ZKRATEK

ABS	Archiv bezpečnostních složek
ADLR	Alžírská lidová demokratická republika
AMZV	Archiv ministerstva zahraničních věcí
ANC	Africký národní kongres
arch.j.	archivní jednotka
CPSA	Komunistická strana Jižní Afriky
č. j.	číslo jednací
ČRO	Československý rozhlas
ČSA	Československé aerolinie
ČSAV	Československá akademie věd
ČsČK	Československý červený kříž
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSMS	Československá společnost pro mezinárodní styky
čsl.	československý
ČTK	Československá tisková kancelář
DTO	detašované tiskové oddělení
FF	Filozofická fakulta
FLN	Front de libération nationale
FMV	Federální ministerstvo vnitra
FMZV	Federální ministerstvo zahraničních věcí
FNO	Fronta národního osvobození
GPRA	Gouvernement provisoire de la République Algérienne
HMVZ	hospodářsky málo vyvinuté země
HTS	Hlavní technická správa
JAR	Jihoafrická republika

JAU	Jihoafrická unie
k.	karton
KBG	Komitět Gosudarstvennoj Bezopasnosti
KS	komunistická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KUTV	Komunistická univerzita pracujících východu
LS	libra šterlinků
MO ÚV KSČ	Mezinárodní oddělení ÚV KSČ
MID	Ministry inostrannych děl
MLS	Mezinárodní leninská škola
MNO	Ministerstvo národní obrany
MSS	Mezinárodní svaz studentů
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
MVO	Ministerstvo vnitřního obchodu
MV	Ministerstvo vnitra
MZO	Ministerstvo zahraničního obchodu
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NA	Národní archiv
PCA	Parti communiste algérien
PCF	Parti communiste Francois
PZO	podnik zahraničního obchodu
ROH	Revoluční odborové hnutí
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
RVV	Revoluční vojenský výbor
SNB	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
Sv.	svazek

t.r.	tohoto roku
UGTA	Union générale des travailleurs algériens
ÚRD	Ústřední rady družstev
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV	Ústřední výbor
VAAZ	Vojenská akademie Antonína Zápotockého
VHA	Vojenský historický archiv
VKR	Vojenská kontrarozvědka
VS OSN	Valné shromáždění Organizace spojených národů
VTŠ	vědecko-technická spolupráce
ZST	země socialistického tábora
ZÚ	zastupitelský úřad

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se zaměřil na specifickou část zahraniční politiky Československa, kterou byla zahraniční pomoc zemím Afriky a Blízkého východu, a pokusil jsem se analyzovat toto dosud méně zpracovávané téma nejnovějších dějin. Zahraničně-politické, obchodní a kulturní vztahy vůči tzv. třetímu světu byly do nedávné doby jen okrajovým tématem při zkoumání soudobých dějin.¹ Prvními významnějšími pracemi z této sféry československé zahraniční politiky jsou až studie z poslední doby - práce Karla Siebera a zejména Petra Zídka analyzující vztahy Československa se subsaharskou Afrikou a s oblastí francouzské Afriky, nejnověji pak jejich společná práce Československo a Blízký východ v letech 1948 – 1989.

Kromě těchto prací jsem ve své diplomové práci využíval zejména prameny archivní povahy, z nichž zásadní roli pak měly materiály vzniklé činností teritoriálního odboru ministerstva zahraničních věcí (dále jen MZV), generálního sekretariátu a dalších orgánů MZV, uložené v Archivu ministerstva zahraničních věcí. Z archivních materiálů uložených v Národním archivu se ukázal jako stěžejní pro mou práci Archiv ÚV KSČ a z něj pak zejména (vzhledem k časovému ohraničení mé práce) fond Antonína Novotného č. II obsahující v převážné míře zahraniční materiály. Oproti výše uvedeným autorům jsem měl možnost do jisté míry prozkoumat materiály vázané k činnosti ministerstva zahraničního obchodu (dále jen MZO), bohužel dosud nebyly katalogizovány a orientace v nich je značně obtížná. Přesto jsem se jich, i v omezené míře, snažil využít. Problémy jiného rázu byly s postupem výzkumu ve Vojenském historickém archivu (dále jen VHA), značně skrovné kapacitní možnosti zdejší badatelny a další omezení týkající se množství předkládaných materiálů velmi redukovalo potenciál těchto archivních pramenů.

Materiály osvětluující činnost čsl. rozvědky byly dlouhou dobu bohužel nedostupné, situace se změnila až po vzniku Ústavu pro studium totalitních věd a Archivu bezpečnostních složek (dále jen ABS), kam byly všechny tyto materiály přesunuty. Po dotazu autora v listopadu 2009 a konzultaci s vedoucím oddělení operativních svazků rozvědky a VKR Mgr. Pavlem Navrátillem (ABS) o možnosti studia materiálů týkajících se této problematiky jsem byl upozorněn na značnou torzovitost a nepřehlednost těchto materiálů. Avšak přes uvedené skutečnosti je výzkum v této oblasti v zásadě možný, i když pro období 60. let,

¹ Pro základní orientaci v oblasti novodobých afrických dějin respektive v problematice národně-osvobozeneckých hnutí lze využít i starších autorů např.: LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Svoboda, Praha 1987, HRBEK, I. a kol., *Dějiny Afriky I,II*, Svoboda, Praha 1966, ad. viz seznam literatury.

eventuelně ještě starší, se objevuje problém v rozsáhlé skartaci provedené v 80. letech. Do budoucna tento výzkum však jistě doplní současné omezené možnosti v této oblasti.

Vzhledem k rozsahu své práce jsem se rozhodl vymezit si časově a prostorově určitou oblast. Větší část Afriky v 60. letech procházela v souvislosti s procesem dekolonizace a na pozadí soupeření dvou supervelmocí velkými změnami. Rozsah československé účasti na tomto procesu jsem ve své práci zkoumal v oblasti severní Afriky, přesněji ve vztazích ČSSR k jednotlivým státům tohoto regionu. Cílem mé práce je interpretovat tyto vztahy v celé šíři od politických a obchodních kontaktů (přičemž mou snahou bylo neopominout ani specifickou oblast vojenské pomoci) až po styky v kulturní oblasti v jednotlivých kapitolách věnovaných Alžírsku, Libyi, Maroku, Súdánu a Tunisku. Ačkoliv jsem původně uvažoval i o zahrnutí SAR (respektive Egypta) do své práce vzhledem k jeho zeměpisné poloze, dominujícímu postavení mezi státy severní Afriky a také vztahům k Československu resp. k zemím socialistického tábora, rozsah dostupných materiálů, včetně možnosti studia problematiky studia československé rozvědky v souvislosti s touto oblastí, mě dovedl k názoru, že komplexní zhodnocení vztahů Československa k SAR si vyžádá spíše samostatnou práci.

Před rozbořem výše uvedených vztahů pro jednotlivé země se ukázalo jako nezbytné analyzovat v samostatných kapitolách postavení samotného Československa v politice Sovětského svazu, zejména úlohu, kterou Československo hrálo ve snaze SSSR získat vliv v Africe, a samotnou politiku a vztahy, které uplatňoval SSSR k uvedeným zemím.

1. Československo a jeho role v sovětské politice

K prvním krokům ve spolupráci mezi sovětskou vládou a Československem dochází již v 1. polovině 30. let v souvislosti se změnou ve vztazích sovětsko-francouzských a s nástupem nacistů k moci v Německu. Sbližování s Moskvou vyvrcholilo podepsáním československo-sovětské smlouvy o vzájemné pomoci dne 16. května 1935. Přes určitou stagnaci ve vztazích se Sověty, ke které dochází již před Mnichovskou dohodou, přisuzovala čsl. vláda SSSR nadále důležitou roli v rámci zajištění své bezpečnosti.² Benešovo zklamání ze selhání tradičních spojenců jej přes určité vzájemné ochlazení vztahů se SSSR od podzimu 1939 do léta 1941 nutilo v ohledu na jeho předpoklad, že vstup SSSR do války na straně spojenců přispěje ke zlepšení vzájemných vztahů a v konečném důsledku povede k vítězství nad Německem a obnovení Československa, důsledně dodržovat zásadu vyvarovat se jakékoli kritiky vůči Moskvě.³

Vhodná situace k obnovení vztahů nastala po napadení Sovětského svazu Německem v červnu 1941. O měsíc později byla podepsána nová československo-sovětská smlouva a přes odpor některých představitelů londýnské exilové vlády byla nastoupena cesta k dalšímu utužování vzájemných vztahů. K rozhodujícímu kroku došlo v Moskvě 12. 12. 1943 podepsáním československo-sovětské smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. Koncem roku 1944 navrhla sovětská vláda Benešovi jeho přesídlení do Moskvy před jeho návratem na osvobozené území Československa s tím, že o složení vlády se rozhodne v Moskvě. Beneš tyto i další požadavky přijal a do Moskvy dorazil 17. 03. 1945, kde byla krátce na to ustanovena Národní fronta. Nový vládní program byl vyhlášen již na československém území v Košicích 05. 04. 1945.

Po osvobození Československa byla dominance sovětského vlivu již nezpochybnitelná, žádná ze stran Národní fronty včetně prezidenta Beneše, který SSSR považoval za hlavního garanta neměnnosti hranic a odsunu menšin, nepochybovala o správnosti této východní orientace. Zdání demokracie nenarušovali ani komunisté jisti si svými pozicemi ve státě a podporou SSSR.

² V zeslabení čsl.-sovětských vztahů se odráželo upadající spojení mezi SSSR a Francií, také další podmínka, kterou bylo zlepšení vztahů mezi Moskvou a Bukureští včetně podepsání příslušné smlouvy, nebyla realizována. Přes uvedené skutečnosti a čím dále rezervovanější vztah Sovětů vůči ČSR počítal Beneš s určitou mírou sovětské pomoci až do Mnichova. Detailněji viz DEJMEK, J., Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992), CEP, Praha 2002, s. 97 -98.

³ Politické vztahy českého demokratického exilu ve válečných letech přehledně shrnuje JANÁČEK, F. – NĚMEČEK, J., Reality a iluze Benešovy „ruské“ politiky 1939 – 1945. in: Edvard Beneš – československý a evropský politik, Praha 1994, s. 71-97.

S počínající studenou válkou mezi velmocemi se začala vyhrocovat i situace v Československu. Viditelnou demonstrací vlivu SSSR na československou politiku bylo odmítnutí Marshallova plánu Československem v červenci 1947. Poslední tečkou a logickým vyvrcholením plánů KSČ, resp. SSSR, byl únorový převrat v roce 1948. V následujícím několikaletém období probíhala intenzivní sovětizace české společnosti. Stalinova politika v obavách z možnosti následování jugoslávského příkladu v praxi vedla k nekritickému následování a napodobování všeho sovětského ve všech oblastech – hospodářství, kultury, průmyslu atd. Ačkoli Sověti pomocí svých agentů a sympatizantů již kontrolovali celý chod ČSR, od roku 1949 přicházely do Československa skupiny sovětských poradců a byli dosazováni do všech složek Československého státu, kromě státní správy působili např. i v továrnách apod.

Dle sovětských požadavků se začalo s přestavbou armády, se zvyšováním výroby zbraní a obecně s upřednostňováním těžkého průmyslu podle dispozic, které Stalin předurčil Československu v rámci zemí RVHP. Sovětský vliv se odrazil také v inscenovaných procesech s komunistickými předáky v rámci Stalinovy politiky zotřování třídního boje.

K částečnému uvolnění došlo po Stalinově smrti v roce 1953 a zejména pak v roce 1956 při Chruščovově odhalení Stalinova kultu osobnosti. Přes toto viditelné uvolnění byla proklamovaná samostatnost, rovnoprávnost a spolupráce se SSSR jen iluzí, sloužící Chruščovovi k pevnějšímu připoutání satelitů k SSSR. Sověti i nadále, buď přímo, anebo nepřímo pomocí svých agentů, řídili a ovlivňovali všechna důležitá rozhodnutí a oblasti československého života. Bezvýhradnou podporu sovětské politiky narušily až události v roce 1968, kdy se část komunistických představitelů pokusila reformovat stávající politický systém. Následný vpád vojsk Varšavské smlouvy však tento pokus udusil v zárodku. Sovětským vedením byli na vedoucí pozice ve státě dosazeni spolehliví komunisté, kteří zaručili poslušnost SSSR na dlouhých 20. let.

Role Československa v sovětské politice byla dána především jeho vyspělým průmyslem a celkovou výkonností v oblasti zahraničního obchodu (zejména v ohledu na ostatní sovětské satelity), i když po únorovém puči v rámci přeorientování svého obchodu na socialistické země došlo ke ztrátě mnoha pozic na západních trzích. Od poloviny 50. let ovšem podíl obchodu se západními zeměmi začal vzrůstat. V souvislosti se sovětskou politikou usilující získat vliv v rozvojových zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky se stává Československo jakýmsi prostředníkem tohoto úsilí. Československo začalo poskytovat úvěry a technickou pomoc související s vývozem svých výrobků do rozvojových zemí. Minimálně

do druhé poloviny 60. let byly určujícími faktory pro navazování vztahů politické cíle a nikoliv ekonomická výhodnost.

Kromě vývozu strojírenských a jiných výrobků byl neméně důležitý i vývoz zbraní do různých oblastí na podporu převážně různých národně-osvobozeneckých hnutí nebo nových nezávislých států, které, jak doufali sovětští a ostatní představitelé socialistických států, mohla tato všestranná pomoc přivést do socialistického tábora. Vzhledem k rozsahu těžkého a hlavně vojenského průmyslu, byl vývoz zbraní a vojenského zařízení jedním ze stěžejních prvků vzájemného obchodu s rozvojovými zeměmi. S touto pomocí úzce souviselo i navazování dalších vztahů v kulturní oblasti. Výsledkem těchto styků bylo velké množství uzavřených kulturních dohod a také členství v mnoha mezinárodních organizacích, přičemž hlavním smyslem zůstávalo prosazování zájmů a cílů sovětské politiky.

2. Sovětský svaz a jeho politika v Africe

Počátky sovětského zájmu o dění na africkém kontinentě spadají na počátek 20. let 20. století. V roce 1920 byl do ázerbájdžánského Baku svolán kongres národů Východu, který měl podpořit boj za nezávislost v koloniích a následně i hlavní cíl třetí internacionály (Kominterna) – světovou revoluci. Největší naděje byly v této době sovětským vedením vkládány do Jižní Afriky. Předseda komunistické strany Jižní Afriky (CPSA) Bill Andrews se stal v roce 1922 členem výkonného výboru Kominterny. Do čela Afrického národního kongresu (ANC) byl zvolen prokomunistický politik Josiah Gumede, mj. od roku ředitel jihoafrického odboru sověty vytvořené Ligy proti imperialismu.⁴

Stejně jako pokusy o rozpoutání revoluce v zemích poválečné Evropy byly tyto snahy v Jižní Africe odsouzeny k nezdaru. Gumede byl pro své sympatie ke komunismu a autokratický způsob řízení strany začátkem 30. let odvolán z funkce předsedy ANC, jenž se od té doby distancoval od CPSA.⁵

Samotná CPSA v té době procházela těžkým obdobím, direktivy Moskvy vedly k odvolání jejích nejschopnějších předáků a strana téměř přestala existovat. Pro podporu svých plánů v koloniích začala Moskva organizovat vzdělávání afrických a amerických černochů na tajné Mezinárodní leninské škole (MLŠ) a na Komunistické univerzitě pracujících Východu (KUTV), kde získávali kromě teorií marxismu a leninismu i vědomosti pro vedení partyzánské války, práci v ilegalitě apod.

K poklesu zájmu o záležitosti „třetího světa“ došlo po nástupu J. V. Stalina k moci. Stoupajícímu stalinskému teroru padlo za oběť mnoho zahraničních funkcionářů kominterny, kterou Stalin považoval za spolek špiónů a podvratných živlů a již se rozhodl zlikvidovat. Vzhledem k čistkám v období Velkého teroru přestala prakticky fungovat i KUTV. Ani po skončení II. světové války se vztah k africkým zemím příliš nezměnil. K opravdovým změnám v sovětské zahraniční politice vůči Africe došlo až v polovině 50. let s nástupem I. S. Chruščova. Chruščov se vrátil k leninskému záměru k rozpoutání světové revoluce pomocí osvobozených národů „třetího světa“.

První zemí, na kterou se zaměřila sovětská pozornost, se stal Egypt v čele s Gamalem Abdalem Násirem.⁶ Poté, co v červenci 1956 znárodnil Suezský průplav, přestál neúspěšnou snahu Velké Británie a Francie získat zpět kontrolu nad Suezským průplavem a stal se

⁴ ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., Operace KGB a studená válka: Mitrochinův archiv II, Rozmluvy, Praha 2008, s. 28.

⁵ tamtéž, s. 346.

⁶ tamtéž, s. 138 an.

hrdinou v očích arabského světa, se Násir rozhodl dále utužit vzájemné vztahy a více se sblížit se Sovětským svazem. Již dříve, v září 1955, uzavřel smlouvu o nákupu velkého množství sovětských zbraní prostřednictvím Československa.⁷

S postupujícím procesem dekolonizace Afriky stoupala role, kterou Moskva „třetímu světu“ přisuzovala.⁸ Rychlý rozpad koloniálních panství Francie, Belgie a Velké Británie dal vzniknout mnoha zemím, které Sovětský svaz rychle diplomaticky uznával. V SSSR vznikaly nové instituce, jako byl Ústav Afriky, Výbor solidarity SSSR se zeměmi Asie a Afriky, nové odbory ministerstva zahraničních věcí SSSR (resp. oddělení v KGB⁹) zabývající se různými regiony Afriky (resp. problematikou rozvojových zemí obecně) a dokládající nové postavení Afriky v zahraniční politice Sovětského svazu. Na sovětských školách začali studovat i afričtí studenti.¹⁰ Kromě diplomatické podpory hojně realizované na půdě Valného shromáždění OSN, která vyvrcholila přijetím deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům, kde byl Chruščov jedním z garantů, se snažila Moskva získat prestiž i mohutnou hospodářskou pomocí. Tato hospodářská pomoc byla zaměřena na urychlené vybudování moderního těžkého průmyslu dle sovětských vzorů. V rámci této pomoci byly dodávány a stavěny kompletní technologické celky – letiště, nemocnice apod.¹¹ Největší vliv v těchto zemích si SSSR získával pomocí dodávek vojenského materiálu včetně související technické pomoci nejrozličnějších expertů a poradců.

Počátkem 60. let se tedy africký kontinent stal novým politickým subjektem ovlivňující mezinárodní dění. Základní linií sovětské politiky v Africe (popř. v rozvojových zemích obecně) byla podpora národně-osvobozeneckých hnutí a široká materiální i politická pomoc novým nezávislým státům. S většinou nových států Afriky navázal Sovětský svaz diplomatické styky následován ostatními socialistickými státy. Přes silné postavení bývalých koloniálních velmocí a vlivu USA v Africe¹² se SSSR (potažmo jeho satelity) snažil pomocí propagandy a nabízení všestranné pomoci proniknout do těchto zemí. SSSR poskytl

⁷ ZÍDEK, P., Československo a francouzská Afrika 1948-1968, Libri, Praha 2006, s. 13.

⁸ V roce 1945 měl SSSR vztahy pouze se dvěma státy Afriky: Etiopií a Egyptem. V roce 1960 měl již SSSR styky s 15 zeměmi Afriky, z toho se 13 na úrovni velvyslanectví, ve dvou zbývajících měl SSSR konzuláty. NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k 4, ar. j. 39, Konzultace MZV ČSSR a MZV SSSR o koncepci čsl. politiky vůči Africe (1961, 1962), s. 24, 25.

⁹ Oddělení 1. hlavní správy KGB zabývající se subsaharskou Afrikou vzniká v létě 1960. ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., c. d., s. 347.

¹⁰ V roce 1965 studovalo v Sovětském svazu 4000 afrických studentů. AMZV, TO-T 10. teritoriální odbor 1965-1969, k. 1, Konzultace o afrických zemích v Moskvě 5.5. 1966, s. 4.

¹¹ Např. výstavba v Guineji, na které se velkou měrou podílelo i Československo. ZÍDEK, P., c.d. s. 101-119.

¹² Kromě USA se v Africe hodně angažovala NSR. V rámci opatření proti rozvoji styků socialistických států v Africe uplatnily USA svůj vliv např. v Libyi, kde zabránily výstavbě dvou nemocnic, které SSSR nabízel darem. NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k 4, ar. j. 39, Konzultace MZV ČSSR a MZV SSSR o koncepci čsl. politiky vůči Africe (1961, 1962), s. 20. Silný byl i vliv Izraele na přelomu let 1961/62 bylo v Africe 700 izraelských specialistů, v samotném Izraeli byla zřízena univerzita pro studenty z Afriky. Tamtéž s. 35.

rozvojovým zemím hospodářskou pomoc v řádech miliard rublů, do rozvojových zemí byly vysílány skupiny expertů nejrůznějšího zaměření. Zejména po špatných zkušenostech s efektivitou hospodářské pomoci z počátku 60. let, byli do Afriky vysíláni zvláštní specialisté, kteří měli pomoci se zhodnocením reálných hospodářských možností země ve snaze zabránit chybám ve spolupráci mezi SSSR a rozvojovými zeměmi.¹³

V oblasti hospodářské pomoci byla také pochopitelně řada problémů. Africké země často žádaly vysoké úvěry, které přesahovaly jejich možnosti a také jejich bezprostřední potřebu.¹⁴ Další potíže vznikaly kolem místních výdajů, které mnohdy činily až 100% dalších nákladů na každý rubl strojních dodávek. Řešení této situace ze strany Sovětského svazu poskytnutím zbožíových úvěrů se ukázalo ale jako málo efektivní vzhledem k nízké kupní síle obyvatelstva. Dalším problémem byl také požadavek výstavby závodů „na klíč“. SSSR byl nucen vytvořit vlastní stavební organizace, aby byl schopen uspokojit požadavky rozvojových zemí. Některé africké země požadovaly také vzhledem k nedostatku odborně vyškolených pracovníků i odborníky na zajištění chodu dokončených závodů.

Poměrně úspěšný byl Sovětský svaz v oblasti kulturních vztahů. Hlubší kulturní kontakty udržoval více jak s 20 africkými zeměmi, mezi specialisty z nejrůznějších oborů jich na 400 pracovalo v 60. letech v oblasti kultury přímo v rozvojových zemích. Přes úspěchy Sovětského svazu se i v této oblasti vyskytovala řada problémů a potíží. Mnozí z absolventů sovětských škol nacházeli jen těžko zaměstnání po svém návratu domů. Řada sovětských specialistů byla odkázána na tlumočníky, které africké země odmítaly přijímat.¹⁵

V politické sféře mnohé mladé africké státy zastávaly zvláště v problematice boje za mír, nešíření atomových zbraní, nevměšování, apartheidu, Rhodesie, atd. podobné pozice jako oficiální politika SSSR. Nejaktivněji se Sovětský svaz v těchto otázkách angažoval v SAR, Alžírsku, Mali, Ghaně a Guinei. Poslední tři jmenované země byly považovány pro svou „pokrokovou“ politiku z počátku 60. let za jakési předmostí, odkud se budou socialistické názory šířit do dalších států Afriky.¹⁶ K poměrně intenzivním stykům a podpoře docházelo i

¹³ AMZV, TO-T 10. teritoriální odbor 1965-1969, k. 1, Konzultace o afrických zemích v Moskvě 5.5 1966, s. 3,4.

¹⁴ Objevily se i případy kdy africké delegace při své cestě po zemích socialistického bloku žádaly o konkrétní pomoc v několika státech s odvoláním na to, že např. v SSSR dostaly malou podporu, požadují v ČSSR další a vzhledem k tomu, že se soc. země mezi sebou neinformovaly, obdržely nakonec vysoké částky neúměrné významu své politické skupiny. NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k 4, ar. j. 39, Konzultace MZV ČSSR a MZV SSSR o koncepci čsl. politiky vůči Africe (1961,1962), s. 42.

¹⁵ AMZV, TO-T 10. teritoriální odbor 1965-1969, k. 1, Konzultace o afrických zemích v Moskvě 5.5 1966, s. 5.

¹⁶ Již v této době se ovšem objevují náznaky, že uvedené státy nebudou bezvýhradnými následovníky SSSR, např. Sékou Touré v Guineji dále povoloval západním firmám výstavbu závodů, růst soukromých firem, naproti tomu odmítl poskytnout guinejské letiště SSSR během kubánské krize atd. NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k 4, ar. j. 39, Konzultace MZV ČSSR a MZV SSSR o koncepci čsl. politiky vůči Africe (1961,1962), s. 23.

po stranické linii s komunistickými stranami v jednotlivých afrických státech. Tato spolupráce měla ovšem své meze; v řadě států byla komunistická strana zakázána a její předáci pronásledováni.¹⁷ Moskva ovšem nehodlala riskovat své dobré vztahy s novými africkými státy kvůli podpoře bratrských stran a neváhala je v případě potřeby obětovat.¹⁸

Sovětský vliv v Africe však silně omezovalo několik faktorů. Jedním z nich bylo i dělení světa na „bohatý sever“ a „chudý jih“ a z toho vyplývající obecná nedůvěra vůči bělochům vůbec, od 2. pol. šedesátých let také růst vlivu Čínské lidové republiky a dále výše zmíněná stále silná pozice bývalých kolonizátorů.

Většinu rozpočtů a také část finanční pomoci, kterou SSSR poskytoval, spotřebovaly výdaje na neefektivní a drahý státní aparát; častý byl růst vnitřních politických rozporů.¹⁹ Celková nestabilita situace zvyšovala také rozpory mezi jednotlivými africkými státy a způsobovala řadu převratů v nových státech. Samotné převraty ovšem nějaký výraznější prospěch SSSR nepřinášely. Vztah zemí, kde došlo k převratu, zůstával vůči SSSR v podstatě přes jejich prozápadní orientaci nezměněn. Ani státy, kterým vládli Kwame Nkrumah či frankofonní marxističtí diktátoři Guineje a Mali Ahmed Sékou Touré a Modibo Keita, naděje sovětských soudruhů nesplnily, přes svou marxistickou rétoriku dovedli své země pouze k hospodářskému krachu. Toto zklamání z první generace afrických představitelů vedlo sovětskou politiku v 2. pol. šedesátých let ke střízlivějšímu hodnocení vyhlídek na rozšíření socialismu v Africe. K aktivizaci sovětské politiky došlo až v polovině sedmdesátých let v souvislosti s rozpadem portugalského koloniálního impéria a svržením Haile Selassieho v Etiopii.²⁰

V přístupu SSSR vůči Africe resp. vůči rozvojovým zemím obecně se projevilo několik zásadních nedostatků. Byly to zejména přílišná podpora ukvapené industrializace, prosazování sovětského pojetí třídní diferenciace africké společnosti příliš odtrženého od skutečné situace a rozšiřováním spolupráce s africkými zeměmi jen na základě vztahů k jednotlivým politickým vůdcům.

¹⁷ ZÍDEK, P., c.d. s. 14.

¹⁸ Sovětští ideologové pro zdůvodnění podpory států např. SAR, Guinea, kterým často vládli jejich vůdci jako vojenští diktátoři, navrhovali definovat je jako přechodné stadium na cestě k socialismu, objevují se termíny jako „nekapitalistická cesta, národně-demokratický stát“ či později „revoluční demokracie“. ZÍDEK, P., c.d. s. 14,15. také ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., c. d., s. 141.

¹⁹ Velkým problémem v Africe byla i rozvětvená korupce v jednotlivých státech. AMZV, 10. teritoriální odbor 1965 – 1969, k. 1, Zpráva ZÚ Moskva o přednáškovém turné ředitele Ústavu Afriky s. Solodnikova po afrických zemích, č. j. 028/67, s. 3.

²⁰ ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., c. d., s. 349.

3. Československá zahraniční politika vůči Africe v 60. letech

K aktivizaci diplomatických a obchodních styků s Afrikou začalo docházet od 2. poloviny 50. let a zejména počátkem let šedesátých. Tato aktivita přišla po větším útlumu ze začátku 50. let způsobeného komunistickým převratem a následnými změnami v oblasti zahraniční politiky a orientací zahraničního obchodu na země socialistického tábora (ZST).

Zájem komunistického Československa o černý kontinent vzrůstal s ohledem na zájmy SSSR a v těsné souvislosti s rozvojem národně-osvobozenického hnutí a zrychlujícím se rozpadem koloniální soustavy. V této oblasti mohlo Československo navázat na poměrně bohatou síť kontaktů vytvářenou v meziválečném období a v prvních poválečných letech. Mezi hlavní obchodní partnery v této době patřil Egypt, státy Maghribu, Nigérie a Jihoafrická unie. Po návratu na africké trhy mohlo Československo využívat nejen těchto základů, ale i zkušenosti expertů z předválečného období.²¹

Prvním souvislejším plánem prezentujícím československou politiku vůči Africe byla koncepce zahraniční politiky z června 1961, která ve své úvodní části obsahovala stručnou analýzu politicko-obchodní situace v Africe z hlediska zájmů československé zahraniční politiky, v části druhé rekapitulovala dosavadní vztahy a výsledky politiky ČSSR vůči Africe a v části třetí se pokoušela nastínit vývoj těchto relací pro nejbližší období.²²

Z analýzy v první části koncepce vyplývá rozdělení afrických zemí z hlediska společenského vývoje zhruba do dvou skupin: země severní Afriky s převládajícím arabským vlivem a země na jih od Sahary nazývané černá nebo tropická Afrika. Zvláštní postavení přisuzují autoři Jihoafrické republice s její bělošskou vládou.²³

Podle této koncepce mělo několik zemí Afriky, dle vzoru a s pomocí socialistických států, překonat svou hospodářskou a kulturní zaostalost. Koncepce jako vhodné země uváděla Ghanu, Guineu,²⁴ Mali a Nigérii, které zároveň zařazovala do skupiny zemí „přednostního

²¹ ZÍDEK, P., c.d. s. 19,20.

²² AMZV, Porady kolegia, kniha č. 63, 6.7 1961, Koncepce československé zahraniční politiky vůči africkým zemím z 28.6 1961.

²³ Toto rozdělení vyplývá z obdobného členění Afriky na sovětském MZV, kde byla Afrika (od roku 1960) rozdělena do dvou teritoriálních odborů. Africkou problematikou se v SSSR zabývaly ještě další dva odbory: Odbor Blízkého a středního východu (SAR, Sýrie, Súdán) a anglický odbor (JAR). Odbory byly podle potřeby dále děleny na referentky, v nichž byly země rozděleny podle různých hledisek např. jazyka, počtu obyvatel, na země přednostního zájmu atd. NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k 4, ar. j. 39, Konzultace MZV ČSSR a MZV SSSR o koncepci čsl. politiky vůči Africe (1961,1962), s. 60,61.

²⁴ O pomoci ve „speciální“ oblasti např.: PULEC, M., Pomoc národněosvobozenickému hnutí v Guineji, In: Securitas Imperii 9, ÚDV, Praha 2002, s. 307-325.

zájmu“. Jako výraz snahy o nastoupení „cesty nekapitalistického vývoje“, viděli autoři koncepcce mj. snahy o uplatnění různých teorií „afrického socialismu“.²⁵

V druhé části koncepcce před rekapitulací výsledků dosavadní československé politiky v Africe byla osvětlována role socialistických zemí při rozpadu koloniálního systému a zavázání se k všestranné materiální, politické a kulturní podpoře jednak k národům v koloniích, a jednak novým nezávislým státům. Socialistické země uznávaly nově vzniklé africké státy jako jedny z prvních. Byly navázány politické styky se zeměmi severní Afriky, s některými zeměmi západní Afriky, s čímž souvisela i poměrně významná výměna řady delegací ať už politických, hospodářských či kulturních.

V souladu s direktivami z Moskvy navazovala čile nové diplomatické styky i ČSSR. Do tohoto období spadá zřízení zastupitelských úřadů v Tunisu, Guinei, Súdánu, Ghaně, Maroku, Libyi, Togu, Somálsku, Mali a Kongu. Z uvedených statistických údajů v koncepci vyplývá, že ČSSR obsadilo druhé místo za SSSR v celkovém obratu zahraničního obchodu zemí socialistického tábora (ZST).²⁶

Od roku 1949 prošel vývoj obchodních styků ČSSR s jednotlivými africkými oblastmi značnými změnami. V průběhu let rostl objem obchodu zejména s oblastí severní Afriky. K dalšímu rozvoji obchodu došlo v souvislosti s pozdějším vznikem (2. polovina 50. a 1. polovina 60. let) nových států také v teritoriu tropické Afriky. Pokud jde o skladbu československého vývozu představoval jeho podstatnou část v letech 1959–60 vývoz spotřebního zboží do zemí tropické Afriky (v menší míře strojírenských výrobků), ovšem na základě dohod uzavřených s Guineou, Ghanou a Mali se daly předpokládat už dodávky větších investičních celků, jaké se v uvedeném období vyvážely do oblasti severní Afriky (zejména do SAR).²⁷

²⁵ Předpokladem bylo, že se uvedené země v dohledné době zařadí mezi tzv. národně demokratické státy a dojde u nich k podobnému vývoji jako na Kubě. Hlavní garancí tohoto vývoje měla být ze strany ZST velkorysá pomoc ve všech oblastech (politika, hospodářství, kultura).

²⁶ Na celkovém obchodu ZST s africkými zeměmi se SSSR podílel 36 % a ČSSR 18,8%. AMZV, Porady kolegia, kniha č. 63, 6.7 1961, Koncepcie československé zahraniční politiky vůči africkým zemím z 28.6 1961, s. 21. Celkový podíl na zahraničním obchodě afrických zemí byl ale ve srovnání se Západem malý, po celá 60. léta nepřekročil hranici 5 – 6 %, při více jak 70% podílu západních zemí (zbývajících 15 % tvořil obchod mezi jednotlivými africkými zeměmi). AMZV, 10. teritoriální odbor 1965 – 1969, k. 1, Zpráva ZÚ Moskva o přednáškovém turné ředitele Ústavu Afriky s. Solodnikova po afrických zemích, č. j. 028/67, s. 7.

²⁷ Téměř 75 % veškerého obchodu ZST s Afrikou připadalo na egyptskou oblast SAR, takže na ostatní africké země zbývalo 25 %, za rok 1959 tedy dle údajů OSN činil podíl obchodu ZST s SAR 411 miliónů dolarů. NA A KSC-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k. 4, ar. j. 39, Zahraničně-politická koncepcie ČSSR k africkým zemím, č. j. 003601/61-10, Příloha III, Vztahy ČSSR k jednotlivým africkým zemím, část II. Zhodnocení dosavadní činnosti ČSSR jako jednoho z článků socialistického tábora vůči Africe, s. 20,21.

Takto koncipovaná pomoc africkým zemím, v níž byly v rámci podnikových úvěrů dodávány větší investiční celky a strojní zařízení včetně technické pomoci, byla určena především zemím severní Afriky a obzvláště egyptské části SAR. Tato technická pomoc byla uskutečňována na základě vzájemných dohod o vědeckotechnické spolupráci. V rámci této spolupráce kromě vysílání vlastních expertů, ČSSR přijímala studenty ke studiu na československých středních a vysokých školách, dále také pořádala pro africké studenty a praktikanty nejrůznější kurzy včetně praxe v závodech.²⁸

V oblasti vědeckotechnické spolupráce se ukázala značná nepřipravenost ČSSR (zejména v části týkající se vysílání československých expertů) na nároky afrických zemí, které přesahovaly možnosti československé pomoci. Bez ohledu na omezené schopnosti v této oblasti předpokládala koncepce další rozšiřování styků s africkými zeměmi, ať už ve sféře technické pomoci, obchodních styků, tak i v neposlední řadě kulturní oblasti neoddělitelně spojené s propagací ČSSR.

Vzhledem k důležitosti jakou vedení ČSSR přikládalo kulturním stykům s novými africkými zeměmi, byla vypracována ministerstvem školství a kultury a 10. teritoriálním odborem ministerstva zahraničních věcí pro tuto oblast samostatná koncepce kulturních a školských styků s africkými zeměmi.²⁹ Po krátké úvodní části této koncepce, obsahující všeobecný historický přehled o Africe, následovala část, která se detailně zabývala silným vlivem bývalých koloniálních velmocí a jež odhalovala rozdílné přístupy ke koloniální správě u jednotlivých mocností a způsob pronikání dalších kapitalistických zemí, v první řadě USA, NSR a Izraele. Stejně jako ČSSR, resp. socialistické země, viděl i Západ samozřejmě potřebu zajistit si vliv v oblasti školství a kultury.

3.1 Československé kulturní vztahy se zeměmi Afriky

Na začátku 60. let bylo uzavřeno několik kulturních dohod, jako jedna z prvních byla na konci roku 1959 podepsána dohoda s Guinejskou republikou, dále pak s Republikou Mali, SAR a Ghanskou republikou. Široká spolupráce s Guinejskou republikou byla předznamenána návštěvou cestovatele Ladislava Mikeše Pařížka a kameramana Lubomíra

²⁸ Ke konci roku 1960 pracovalo v RZ celkem 218 čs. expertů, z toho v Africe 78. V ČSSR se zaučovalo 118 praktikantů a na čsl. vysokých školách studovalo ve školním roce 1960/61 na 300 studentů z afrických zemí. NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k. 4, ar. j. 39, Zahraničně-politická koncepce ČSSR k africkým zemím, č. j. 003601/61-10, s. 7, část 3b) Vysílání čs. expertů a přijímání praktikantů

²⁹ AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 022.704/61-10, Koncepce školských a kulturních styků ČSSR a afrických zemí

Mikuly. Výsledkem této cesty bylo několik přednášek a kniha reportáží; zároveň se Lubomír Mikula stal poradcem prezidenta Sekou Tourého v otázkách filmu. Připravil tak půdu pro další čsl. experty v této oblasti. V roce 1960 byla rovněž uzavřena vědeckotechnická dohoda, na jejímž základě začalo v Guinejské republice pracovat několik desítek dalších československých odborníků. V samotné ČSSR se začalo vzdělávat několik skupin praktikantů, na československých vysokých a středních školách začali studovat guinejští stipendisté. Čsl. strana také vyslala do Guineje vlastní profesory a koncem roku i novináře pořádající kurz pro guinejské kolegy.

S Republikou Mali byly v roce 1960 navázány obdobné vztahy.³⁰ Rovněž byli přijati stipendisté a do Mali byli vysláni pedagogičtí odborníci na pomoc s přestavbou tamního školství. Téměř ve stejné době³¹ byla uzavřena kulturní dohoda s Ghanskou republikou předpokládající další rozvíjení vzájemných styků. V případě Ghanské republiky byly první přímé styky navázány již v roce 1957 u příležitosti vyhlášení nezávislosti Ghany. ČSSR se v tomto případě rozhodla využít další z prostředků vlastní propagandy a uspořádala v ghanské Akře v roce 1959 průmyslovou výstavu. Obdobně jako i v předchozích případech byl v kulturních stycích kladen opět důraz na pomoc při vzdělávání studentů, i když v menším měřítku, než v obou výše jmenovaných zemích. Z dalších států tropické Afriky byly zahájeny obdobné kroky také s Etiopií³² a se Somálskou republikou.

V oblasti severní Afriky byla situace odlišná. Vzhledem k obecně lepší situaci ve školství v těchto státech nebyly požadavky na pomoc se vzděláváním a školským systémem v kulturní oblasti prioritní. Československé kulturní styky se zeměmi v této oblasti (Tuniskem, Marokem, Alžírem, Súdánem, Libyí atd.) se začaly teprve rozvíjet a projevíly se většinou jen v otázce přijímání afrických studentů na vysoké školy v ČSSR.³³ Přes neuzavřené kulturní dohody ČSSR organizovalo do těchto zemí alespoň zájezdy československých uměleckých souborů.

Hlavní těžiště československé pomoci se zaměřilo na Guineu, Mali a Ghanu, země, které ČSSR, resp. SSSR, považovala vzhledem k jejich politice, ať už na domácí nebo na

³⁰ Kulturní dohoda byla uzavřena 15.11.1960. AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 022.704/61-10, Koncepce školských a kulturních styků ČSSR a afrických zemí, s. 5.

³¹ S touto zemí byla kulturní dohoda uzavřena o několik dní později dne 23. 11. 1960. AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 022.704/61-10, Koncepce školských a kulturních styků ČSSR a afrických zemí, s. 6.

³² U příležitosti návštěvy etiopského císaře v ČSSR v roce 1959 bylo uzavřeno několik dílčích dohod. Samotná kulturní dohoda byla uzavřena v prosinci 1959. AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 022.704/61-10, Koncepce školských a kulturních styků ČSSR a afrických zemí, s. 6.

³³ Např. kulturní dohoda Alžírem byla podepsána v roce 1964, se SAR v roce 1967, Kolektiv dokumentační redakce ČTK, *Afrika dnes*, PRESSFOTO, Praha 1980, s. 48, 69.

mezinárodní scéně, pro budoucí spolupráci jako nejperspektivnější. Dalším úkolem na poli kulturní spolupráce bylo, kromě obligátní pomoci při zvyšování celkové vzdělanosti místního obyvatelstva, především poukazování a předvádění úspěchů při budování socialistického Československa, či informování o úspěších československé vědy, techniky a kultury, eventuálně celého socialistického tábora. Tyto prostředky měly také zároveň ve spolupráci se SSSR narušit propagandu USA a dalších kapitalistických zemí.

Celkový rozvoj kulturních styků s Afrikou byl podmíněn a také omezen úrovní vzdělanosti tamního lidu, která byla zejména v oblasti tropické Afriky charakterizována společným problémem negramotnosti.³⁴ Československá kulturně propagační činnost byla tedy zacílena na nepočetné vrstvy „inteligence a národní buržoazie“³⁵; především na mladší a přístupnější generaci.

Pro kulturně propagační činnost ČSSR využívala několik nejdůležitějších prostředků. Nejmasovějším z nich byl film, i když tato forma propagace narážela v Africe na technické problémy (nedostatek kin a zastaralost technického vybavení). Filmy distribuovalo MŠK prostřednictvím Komise pro propagaci filmu v zahraničí. Např. do Guineje bylo v roce 1960 posláno 13 celovečerních a 17 krátkých filmů, ale četnost promítání byla velmi slabá, protože Guinejské ministerstvo informací filmy nedistribuovalo, a ani je neposkytovalo zájemcům. V Ghaně se naráželo na obdobné problémy, když byly filmy zadrženy na celním úřadě.³⁶

Vedle filmové tvorby byly dalším prostředkem propagace výstavy. Dle koncepce měly být pořádány výstavy různých rozsahů, zaměřené především na demonstrování hospodářské a technické vyspělosti ČSSR, zvyšující se životní úroveň obyvatelstva, na možnosti studia atd. K propagaci ČSSR se využívalo i klasičtějších prostředků, zejména různé tiskoviny, časopisy a knihy. Jejich distribuci ovšem omezovala vysoká negramotnost obyvatelstva. Konkrétní druhy publikací byly určovány až na základě doporučení příslušných zastupitelských úřadů (ZÚ), které měly provádět potřebný průzkum mezi africkou veřejností.

V zemích přednostního zájmu bylo potřeba dosáhnout maximálního úspěchu při propagaci a prezentaci ČSSR, v těchto zemích usilovala ČSSR o zřízení československých

³⁴ V některých zemích dosahoval podíl negramotných lidí až 90 %. Během konzultací se Sověty byla doporučena co nejjednodušší podoba propagačních materiálů, s důrazem na pestré barvy a omezení vysvětlujících textových informací, AMZV, TO-T 10. teritoriální odbor 1965-1969, k. 1, Konzultace o afrických zemích v Moskvě 5.5 1966, s. 25.

³⁵ Zaměření na tyto vrstvy bylo jedinou možností, neboť dělnická vrstva vzhledem k absenci průmyslu v mnoha zemích neexistovala, resp. se teprve formovala, AMZV, TO-T 10. teritoriální odbor 1965-1969, k. 1, Konzultace o afrických zemích v Moskvě 5.5 1966, s. 8.

³⁶ AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 022.704/61-10, Koncepce školských a kulturních styků ČSSR a afrických zemí, s. 8.

kulturních středisek, které tuto maximální činnost měly garantovat. Z dalších prostředků lze pro úplnost uvést praxi pozvání afrických delegací na odpovídající úrovni z různých oblastí – školství, vědy, kultury a státní správy.

Závěrem lze tedy říci, že ústředním bodem československé pomoci v této oblasti byla podpora v rozvoji školství, přičemž hlavní pozornost se věnovala přijímání stipendistů, vysílání odborníků k organizování školství a kulturního života příslušných afrických zemí.

3.2 Vývoj koncepcí československé zahraniční politiky vůči Africe

K menším změnám v těchto plánech se přikročilo poměrně brzy. Během konzultace s ministerstvem zahraničí SSSR na konci roku 1961 byly uvedené koncepce rozvoje styků s Afrikou hodnoceny jako vcelku správné. Sovětské představitelé ovšem některým otázkám této problematiky přisuzovali větší význam. Z této konzultace vyplynulo několik hlavních poznatků. V obecné rovině Moskva požadovala větší koordinaci a informovanost mezi socialistickými státy, zejména pokud šlo o hospodářskou spolupráci s Afrikou.³⁷ Dále došlo k upřesnění pojmu „země přednostního zájmu“, kdy sovětská strana řadila do této skupiny kromě Ghany, Guiney a Mali navíc také Alžír a Kongo. Za velmi důležité považovali sovětské představitelé tzv. osobní návštěvy hlav afrických států.³⁸ Rovněž sovětské soudruzi doporučovali zaměřit se na pomoc v oblasti zdravotnictví a zemědělství, neboť efekt byl v těchto případech velmi rychlý.³⁹ V rámci snahy po neustálém rozšiřování styků ZST s Afrikou se sovětské konzultanti nerozpakovali vybízet k využívání církevních organizací.

V oblasti kulturních vztahů se šlo cestou uzavírání kulturních dohod, resp. pokud nebyly dosud uzavřeny, seznamovaly socialistické země příslušné vlády s plány kulturní výměny. Na země, s nimiž SSSR dosud diplomatické styky nenavázal, se obracely dopisem Státního výboru pro kulturní styky. V oblasti podpory školství se sovětské názory více méně

³⁷ Za nejnaléhavější považovali Sověti zejména otázku vysílání expertů, vzhledem k tomu, že různost podmínek ze strany socialistických států některé africké státy využívaly k určité lícitaci a stavěly tak jeden socialistický stát proti druhému. Dalšími oblastmi, kde Sověti požadovali, větší koordinaci byly otázky poskytování úvěrů a vývoz větších investičních celků, AMZV, GS-T 1955–1964, k. 2, ob. 2, č. j. 010027/62-SM, Zpráva o výsledcích konzultace o koncepci čs. zahraniční politiky vůči africkým zemím v Moskvě, s. 3.

³⁸ AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 010027/62-SM, Zpráva o výsledcích konzultace o koncepci čs. zahraniční politiky vůči africkým zemím v Moskvě, s. 4.

³⁹ Nemocnice byly vybudovány např. v Guineji a Etiopii a dalších afrických státech. SSSR v této formě pomoci viděl velký politický potenciál a možnost vyrovnat se vlivu západních zemí. AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 2, č. j. 010027/62-SM, Zpráva o výsledcích konzultace o koncepci čs. zahraniční politiky vůči africkým zemím v Moskvě, s. 6.

shodovaly s koncepcí, kterou v červnu předložilo Československo. Hlavní úkol v oblasti propagace viděla sovětská strana v prezentaci programů KSSS a příslušného XXII. sjezdu. I zde se objevuje jako nejúčinnější nástroj propagace filmu.

Uvedené poznatky z této konzultace lze shrnout do několika základních úkolů, které stály před zahraniční politikou ČSSR. Ve smyslu výsledků konzultace se měla upřesnit koncepce České zahraniční politiky vůči africkým zemím, trvale informovat MID o všech důležitých poznatcích získaných v souvislosti s africkou problematikou a řada dalších konkrétních úkolů spojených s jednotlivými zeměmi.

Mimo tyto oficiální konzultace probíhaly v Moskvě (na MIDu) neformální rozhovory mezi představiteli ministerstev zahraničních věcí socialistických států a pracovníky MIDu o různých zahraničně-politických otázkách.⁴⁰ Během těchto rozhovorů lze sice zaznamenat kritičtější tón sovětských představitelů, hodnotících politiku vlastního státu vůči Africe, avšak celkové vyznění sebekritiky bylo vlažné. Sověští soudruzi v těchto rozhovorech přiznávali, že v nedávné minulosti nebyla vždy pomoc zaměřena správným směrem. SSSR např. v některých zemích stavěl stadiony, hotely a jiné veřejné budovy, jejichž vliv na posilování ekonomické nezávislosti mladých afrických států byl přinejmenším sporný. V dalších otázkách se osvětlovaly základní předpoklady politiky ZST, chování v konkrétních situacích ve styku s africkými představiteli a aktuální politické otázky v jednotlivých afrických zemích.

K dalšímu přehodnocení politicko-obchodních vztahů dochází v polovině 60. let. Ačkoli politická směrnice a hlavní úkoly čs. zahraniční politiky (MZV prosinec 1964) stanovily zaměření na státy provádějící pokrokovou politiku a na klíčové státy, které svým postojem mohou ovlivnit ostatní rozvojové země a jež mají značný význam pro zahraniční obchod. V další zásadě se uvádí, že dle principů schválených vládou pro úvěrovou politiku vůči rozvojovým zemím (RZ) se mají úvěry soustřeďovat na země přednostního zájmu za účelem upevnění hospodářských a politických vztahů.

Přesto rozhodující zásadou v hospodářských vztazích s RZ mohla být jen vzájemná výhodnost a vztahy s RZ se tedy měly opírat o obchod a hospodářskou spolupráci. Pojem „země přednostního zájmu“ měl být vnímán pružněji a zvýhodňování zemí se zvýrazněným zájmem politickým mělo být bráno v potaz jen jako podpůrné hledisko k hlavní zásadě vzájemné výhodnosti z obchodních hledisek. Také úvěrová politika byla přehodnocena ve

⁴⁰ AMZV, GS-T 1955 – 1964, k. 2, ob. 4, č. j. 010.234/63, Zpráva o rozhovorech s. V. Pitharta na ministerstvu zahraničních věcí SSSR v Moskvě ve dnech 24. – 28. ledna 1963.

prospěch rozptylu úvěrů než jejich koncentraci na několik vybraných zemí, přičemž úvěr měl být považován nikoli za vedlejší prostředek politické práce, jako spíš za nástroj stimulace exportu. Tento materiál⁴¹ dále také konstatuje přetrvávající závislost na bývalých koloniálních pánech. Z hlediska obchodní oblasti byly nejmarkantnějším jevem západní monopoly ovládající obchod v afrických zemích a způsobující, že zboží na světových trzích a burzách bylo levnější než při přímém nákupu.

V oblasti technické pomoci se objevil podobný trend – snaha, aby technická pomoc byla zaměřena na kvalitu a ne na kvantitu.⁴² Při projednávání základních otázek ve vztahu ČSSR k Africkým zemím v polovině roku 1965⁴³ došli zástupci MZV, MZO, JPK a Vládního výboru pro hospodářskou a vědeckou spolupráci k víceméně obdobným závěrům jako při předchozích jednáních. Stále přetrvávala snaha o orientaci na země prvořadého (přednostního) zájmu, v oblasti úvěrové politiky došlo ovšem ke změnám a principem se stalo opět soustředění na vybrané země k zajištění maximálního politického a hospodářského efektu. Nadále zůstávaly problémy vyskytující se již od začátku 60. let zejména v nečerpání poskytnutých úvěrů,⁴⁴ neuspěla ani čs. snaha o lepší koordinaci mezi zeměmi RVHP (vetováno ze strany RLR).

K radikálnějšímu přehodnocení vztahů s africkými zeměmi došlo až v koncepci z konce roku 1968.⁴⁵ Poprvé od počátku 60. let byla vidět jednoznačná snaha o realistické zhodnocení možností pro rozvoj spolupráce s africkými státy. Vztahy s těmito zeměmi měly být položeny na vzájemně oboustranně výhodných (zejména z ekonomického hlediska) zájmech. Uvedený materiál nevylučoval spolupráci na základě výhodných styků v jiné oblasti (politické, kulturní, hospodářské, vojenské apod.). Zcela zde bylo upuštěno od dosud uplatňovaného dělení, často vyplývajícího z určité strnulosti a setrvačnosti na „země přednostního“ zájmu a ty ostatní.

⁴¹ AMZV, 9. teritoriální odbor 1965 – 1969, k. 1, ob. 6, č. j. 023.958/65-9, Návrh koncepce vztahů Československé socialistické republiky k zemím arabské oblasti.

⁴² ZÍDEK, P., c.d. s. 58.

⁴³ AMZV, 10. teritoriální odbor 1965 – 1969, k. 1, č. j. 024.616/65, K některým otázkám styků ČSSR s rozvojovými zeměmi.

⁴⁴ K 31.12 1964 poskytla ČSSR rozvojovým zemím Asie a Afriky nízce úrokované vládní úvěry v celkové výši 2,76 miliard Kč, ale k témuž datu byl úvěr čerpán pouze v částce 474 miliónů Kč, což představuje asi 17 %. AMZV, 10. teritoriální odbor 1965 – 1969, k. 1, č. j. 024.616/65, K některým otázkám styků ČSSR s rozvojovými zeměmi, s. 4.

⁴⁵ AMZV, 10. teritoriální odbor 1965 – 1969, k. 1, č. j. 011570/68, Zhodnocení čs. zahraniční politiky vůči rozvojovým zemím z hlediska dosavadního vývoje dvoustranných politických, hospodářských a kulturních styků a zásady pro další postup.

V oblasti kulturních vztahů měl být hlavní důraz stále kladen především na výchovu odborníků a přijímání studentů na školy v ČSSR, dále pak na uplatnění čsl. profesorů a expertů přímo v těchto zemích. Zvláštní důraz tato koncepce kladla na spolupráci ve vědeckotechnických oborech a v oblasti technické pomoci. Často však s ohledem na vyspělost afrických partnerů měla vědeckotechnická spolupráce spíše charakter technické pomoci.

Hospodářské styky tedy představovaly nejdůležitější oblast vzájemných vztahů. Na celkovém objemu zahraničního obchodu se RZ podílely přibližně 10 % (včetně Kuby). Struktura obchodu s RZ zůstávala více méně nezměněna, ČSSR vyvážela především stroje a ostatní průmyslové výrobky a naopak z těchto zemích dovážela v 90 % suroviny a potraviny. Ačkoli byl obchod s RZ pro ČSSR celkově výhodný,⁴⁶ znamenalo jednostranné zaměření na vývoz strojů a zařízení (v průměru 50 %) zvýšené nároky na poskytování dlouhodobých úvěrů, na technickou pomoc včetně servisu a další požadavky. V důsledku velké zadluženosti se u některých zemí (Ghana, Guinea) vyskytovaly problémy se splácením úvěrů. Rozhodujícím kritériem pro poskytnutí úvěru měla být celková finanční hospodářská situace RZ a způsob zajištění návratnosti poskytnutých úvěrů.

Touto koncepcí československá zahraniční politika opouštěla model z předchozího desetiletí postavený hlavně na politických hlediscích a směřování pomoci do „zemí přednostního zájmu“ a otevírala se možnosti spolupracovat s rozvojovými zeměmi bez ohledu na jejich politický systém. Skutečný dopad těchto postojů na reálnou zahraniční politiku ČSSR nelze ovšem jednoznačně doložit, dalo by se říci, že tyto plány tvořily určitý teoretický rámec, který měl být následován. Ačkoli tyto osnovy mnohdy obsahovaly konkrétní úkoly zahraniční politiky, nelze jejich splnění vždy s určitostí doložit. S ohledem na značně nestabilní a nepředvídatelné chování některých afrických vůdců, na kterých někdy zcela záviselo politické směřování celého státu, tyto plány tedy nutně postupem času ztrácely smysl a v jejich základních premisách se objevily jisté setrvačnosti (např. skupina zemí přednostního zájmu), které neodpovídaly realitě skutečných vztahů. Jistou revizí těchto nedostatků se zdála být až koncepce z roku 1968, jejíž dopady lze částečně vysledovat.⁴⁷ S nastupující normalizací v 70. letech se ovšem v důsledku upřednostnění sovětských zájmů změnila zahraniční politika ČSSR, pod novým vedením byl vytvořen nástin zahraniční

⁴⁶ Příležitost vyvážet své výrobky na trhy v rozvojových zemích byla pro ČSSR výhodná zejména v možnosti umisťovat na tento trh výrobky (přebytky) nižší kvality, které by na západních trzích neměly šanci uspět výměnou za potřebné suroviny. (Pozn. aut.)

⁴⁷ ZÍDEK, P., c.d. s. 59.

politiky, ve které byl hlavní důraz kladen na vztahy mezi socialistickými státy, aniž by se opomíjelo rozšiřování spolupráce s RZ.

3.3 Československá pomoc Africe ve vojenské oblasti

Zvláštní kapitolou v čsl. politických a hospodářských vztazích s rozvojovými zeměmi tvořila pomoc ve vojenské oblasti. V zásadě byla tato pomoc uskutečňována dvěma způsoby: 1) uvolňováním výzbroje a vojenské techniky pro vývoz a 2) zejména poskytováním technické pomoci zemím hospodářsky málo vyvinutým (ZHMOV).⁴⁸

Technická pomoc ZHMOV se poskytovala na základě usnesení PB ÚV KSČ z roku 1959, na jehož základě posuzovalo a schvalovalo každou akci jednotlivě. Dle obchodně-politických zásad přijatých tímto usnesením, kontrakty uzavírala Hlavní technická zpráva ministerstva zahraničního obchodu (HTS-MZO) a MNO následně plnilo závazky vyplývající z těchto kontraktů.⁴⁹ Technická pomoc zahrnovala přípravu, organizaci a provádění výcviku, výuky a studia zahraničních odborníků v zařízeních MNO v ČSSR nebo přímo v jejich zemi, dále také vysílání čsl. odborníků do zahraničí v souvislosti s vývozem vojenské techniky či přípravu a vysílání čsl. poradců k řešení problémů spojených s výstavbou ozbrojených sil ZHMOV nebo i vysílání leteckých odborníků, eventuálně odborníků z dalších složek a odvětví MNO (např. projektanty speciálních staveb, odborníky na výstavbu speciálních opraven, ošetřoven, škol apod.). Na MNO za všechny tyto činnosti odpovídalo oddělení technické pomoci generálního štábu. Pro MZO prováděla tuto činnost výše uvedená HTS.

V oblasti plánování technické pomoci HTS-MZO ve spolupráci s dalšími orgány státní správy (státní plánovací komise, MZV, MNO) zpracovávala výhledový plán každoročně upřesňované technické pomoci ZHMOV. Na jeho základě pak MNO dle svých možností provádělo potřebná opatření, především budování výcvikových středisek pro školení zahraničních odborníků v ČSSR, přípravu kádrových rezerv čsl. expertů v příslušných specializacích a tlumočnicků. Ačkoliv uzavírání kontraktů technické pomoci prováděla HTS-MZO, účastnili se jí i odborníci z MNO, eventuálně, v případě rozsáhlejších nebo komplikovanějších zakázek, skupina odborníků MNO navštívila příslušnou zemi k prostudování podmínek kontraktů. Následně se na základě požadavků HTS-MZO

⁴⁸ V archivních materiálech z provenience ministerstva národní obrany se neobjevuje označení rozvojové země, ale používá se termín země hospodářsky málo (méně) vyvinuté ZHMOV. (Pozn. aut.)

⁴⁹ VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1961, k. 457, sign. 30-5/69, inv. č. 1337, č. j. 0011720/SMP-5, Informační zpráva pro ministra obrany.

ministerstvo národní obrany vyhotovila kompletní nabídka technické pomoci včetně finančních kalkulací.⁵⁰

Při provádění technické pomoci v zahraničí provádělo MNO výběry vhodných kandidátů dle požadavků specifikovaných HTS. Před vysláním specialistů MNO uzavírala HTS a oddělení technické pomoci interní smlouvu o uvolnění odborníka jako experta pro práci v zahraničí, kromě tohoto ujednání uzavírala HTS-MZO s každým pracovníkem podrobnou smlouvu o jeho materiálním zabezpečení. Zdravotní a pasovou přípravu zajišťovalo MNO, ostatní náležitosti jako byla letenka, vstupní vízum, devizové nebo tuzemské finanční prostředky apod. zajišťovala HTS. Po příjezdu do země určení podléhal expert po vojenské stránce vojenskému přidělení, tam, kde nebyl vojenský atašé akreditován, byla jeho podřízenost shodná jako u ostatních občanů ČSSR v zahraničí. Povinností vojenského odborníka, který v otázce plnění kontraktu odpovídal obchodnímu přidělení pro věci technické, bylo pořizovat měsíční správy o své činnosti a po návratu vypracovat souhrnnou závěrečnou správu.⁵¹

V případě technické pomoci uskutečňované v ČSSR zajišťovala HTS-MZO přijetí zahraničních odborníků až do jejich umístění v příslušném výcvikovém středisku. Během pobytu zahraničních odborníků pečovalo MNO o všechny náležitosti s ním spojené, včetně rekreace, kulturního vyžití apod. Ačkoliv byla uvedená problematika kompetencí mezi HTS, MZO a MNO vypracována poměrně detailně, docházelo k menším sporům.⁵² Objevovaly se i další problémy, např. zahraniční odborníci z Kuby přijeli dva měsíce před zahájením školení, Malijci, Guinejci a Afgánci dokonce před předáním kontraktu MNO.⁵³

Pokud se zaměříme na historii pomoci poskytované ZHMOV ministerstvem národní obrany, dostupné materiály nám umožňují klást její počátek do roku 1954. Od roku 1954 do roku 1960 byly dodávky vojenské techniky uskutečněny do deseti ZHMOV (Afghánistán, Egypt, Etiopie, Indonésie, Jemen, Kuba, Guinea, Maroko, Guatemala a Sýrie) z celkového

⁵⁰ VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1960, k. 460, sign. 30/2, č. j. 0052309/SMP-5, Návrh zprávy o směrnících pro vývoz speciálního materiálu-připomínky.

⁵¹ VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1961, k. 457, sign. 30-5/58, č. j. 011296-OTP/61, Technická pomoc návrh úpravy podmínek spolupráce s MZO/HTS.

⁵² Spory se objevily při řešení zprávy o vojenské pomoci ZHMOV v otázce kompetencí při jejím vypracovávání a hodnocení účasti jednotlivých složek zainteresovaných v tomto procesu. VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1960, k. 460, sign. 30/2, č. j. 0052247/60, K návrhu materiálu o poskytování pomoci ZHMOV.

⁵³ VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1961, k. 457, sign. 30-5/69, inv. č. 1337, č. j. 0011720/SMP-5, Informace o zahraničních studentech na vojenských školách čs. lidové armády a o situaci v naší pomoci při výstavbě vojensko-technické akademie v SAR.

počtu 29 zemí, se kterými bylo jednáno.⁵⁴ Školení bylo organizováno pro příslušníky šesti států: Egypta, Sýrie (od r. 1960 SAR), Jemenu, Indonésie, Guinei, Kuby a Afghánistánu. Nejrozsáhlejší pomoc byla poskytována Egyptu a Sýrii, posléze tedy SAR. Během let 1954-1960 byla vyvezena výzbroj a vojenská technika za 1,66 miliardy korun. MNO se v tomto časovém rozmezí podílelo i na jednání s delegacemi, zajišťování a organizování transportu vojenského materiálu a vyslalo celkem na 450 expertů do zahraničí. Naopak v ČSSR bylo školení během tohoto období 1012 zahraničních vojenských odborníků. Je nutno dodat, že veškerý vývoz materiálu a poskytování technické pomoci byl prováděn v součinnosti s generálním štábem Sovětské armády a kontrolován během pravidelných konzultací.

Výcvik a výuka zahraničních odborníků ZHMOV byla v MNO zajišťována postupným budováním výcvikových středisek. Pro letecké specialisty byla určena střediska v Přerově, Trenčíně a v Hradci Králové. Výuka odborníků pro pozemní vojsko byla až do roku 1960 prováděna v Brně a v některých dalších střediscích. V zájmu utajení a soustředění školení na jedno místo byla od roku 1960 budována zahraniční fakulta při Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně (VAAZ), která měla kromě školení zahraničních odborníků zabezpečit i jazykovou přípravu pro československé specialisty a tlumočníky.⁵⁵ Výstavba zahraniční fakulty, jež mohla přijmout zhruba 200 posluchačů, byla ukončena v roce 1962.

Poskytování technické pomoci bylo úzce svázáno s dodávkami materiálu, vzhledem k objemu transportů na Kubu počátkem 60. let byly vyčerpány možnosti exportu pěchotních zbraní ze zásob MNO. To v konečném důsledku znamenalo, že mnoha zemím, které ČSSR žádaly o vojenský materiál, bylo obtížné vyhovět.

⁵⁴ Také byly v této době dodány zbraně do 7 kapitalistických zemí, VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1961, k. 467, sign. 3-5/31, č. j. 051914, Zpráva o účasti ministerstva národní obrany při poskytování pomoci ZHMOV.

⁵⁵ V jazykových kurzech se vyučoval anglický, francouzský a španělský jazyk. VÚA, f. MNO-GŠ/SMP 1961, k. 467, sign. 3-5/31, č. j. 051914, Zpráva o účasti ministerstva národní obrany při poskytování pomoci ZHMOV, s. 9.

4. Alžírsko

4.1 Sovětský svaz a Alžírsko

O dění v Alžírsku po II. světové válce, které vedlo počátkem listopadu 1954 k ozbrojenému povstání, neměl Sovětský svaz příliš velký zájem. Očividný nezájem o tyto události měl zřejmě několik důvodů. Jedním z nich byl nesouhlasný postoj francouzské a alžírské komunistické strany s akcemi FLN na počátku konfliktu, který se vyvinul v opatrný nesouhlas se způsobem, jakým francouzské úřady v Alžíru reagovaly na stupňující se násilí.⁵⁶ Dalšími důvody proč se SSSR na počátku konfliktu držel stranou, byla také obava z možného vzestupu vlivu USA, analogicky k situaci v Indočíně po odchodu francouzských sil. Svou roli jistě sehrál i fakt, že alžírská komunistická strana (PCA), kterou podporovali zejména dělníci, nedosáhla v Alžírsku většího vlivu a samotná FLN jí nikdy nedůvěřovala.⁵⁷

Ke vzestupu zájmu Sovětů o dění v Alžíru dochází až v souvislosti se změnami v postoji francouzské komunistické strany (PCF) v létě roku 1956, kdy francouzští komunisté ustupují od podpory vládní politiky a uznávají požadavky Alžírských nacionalistů. Ani po tomto kroku francouzských komunistů SSSR otevřeně nepodpořil nezávislost Alžírska, očividně v ohledu na svou politiku v Západním Berlíně, kde chtěli Sověti alžírskou kartu využít při tlaku na Francii při jednání čtyř mocností v Ženevě. Ačkoliv k navázání bližších vztahů mezi sovětskými představiteli a FLN došlo již v 1. čtvrtině roku 1958, Sovětský svaz vzhledem k výše uvedeným zájmům v evropské oblasti a také ve snaze nezkomplikovat pozici francouzské komunistické strany před referendem a volbami se rozhodl neuznat de facto Prozatímní alžírskou vládu (GPRA) v Káhiře a omezil se na navázání neoficiálních kontaktů a přislíbil podporu jejím požadavkům na půdě OSN během zasedání.⁵⁸

Až do podzimu 1960 tedy nezastávalo SSSR v Alžírské otázce žádná radikální stanoviska, ke zlomu došlo až po neúspěchu jednání čtyř mocností v Ženevě, po kterém následovaly události již v rychlém sledu. V září přednáší Chruščov projev, ve kterém mimo jiné ostře kritizuje Francii za její počínání v Alžírsku. V Moskvě byl přijat předseda GPRA Ferhat Abbas, který byl na cestě do Pekingu.⁵⁹ Při svém návratu se znovu zastavil v Moskvě, kdy bylo nedlouho poté (21. 10. 1960) vyhlášeno uznání GPRA de facto sovětskou vládou.

⁵⁶ ZÍDEK, P., c.d. s. 71.

⁵⁷ ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., c. d., s. 351.

⁵⁸ NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k. 214, ar. j. 67, ob. 599, Vztahy SSSR-Alžírsko, Postoj SSSR k uznání prozatímní alžírské vlády v Káhiře, 1958.

⁵⁹ Čína GPRA uznala o dva roky (1958) dříve než Moskva, ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., tamtéž.

Abbasovi byla přislíbena další podpora k již poskytované přes Maroko a Tunisko.⁶⁰ Přes nárůst pomoci, ať již v civilní či vojenské oblasti, a zařazení Alžíru mezi země přednostního zájmu došlo k uznání *de iure* ze strany SSSR až po podepsání Evianských dohod v březnu 1962.⁶¹ K vyhlášení nezávislosti Alžírsko dochází na základě referenda 3. 7. 1962.

V době vyhlášení výsledků referenda začalo docházet k prvním sporům mezi GPRA reprezentovanou Benem Youssefem Ben Kheddou a ALN v čele s plukovníkem Houari Boumediennem s podporou Ahmeda Ben Belly. Rozkaz k útoku na Alžír vydal Ben Bella 30. 8. 1962. Průběh bojů byl velice rychlý a již 9. 9. do Alžíru vstoupily Bumediennovi jednotky, Ben Bella se stal předsedou vlády a 25. 9. 1962 byla vyhlášena Alžírská demokratická lidová republika (ADLR). Vítězství Ben Belly a jeho spojenců SSSR a ostatní socialistické země přivítaly, neboť dle sovětských názorů symbolizovalo vítězství progresivně revoluční demokratické frakce nad reakční „pravavicově buržoazní“ GPRA v čele s Ben Kheddou.⁶²

Proklamovaná revolučnost Ben Belly měla však své meze. V nezávislém Alžírsku se záhy začala prosazovat autoritativní osobnost jeho představitele, který nehodlal tolerovat žádné, byť jen potencionální protivníky. Jedním z jeho prvních kroků bylo prosazení zákazu PCA dne 26. 11. 1962, za což si vysloužil ostrý protest jak francouzských, tak i později sovětských komunistů.⁶³ Přes tento krok hodnotilo SSSR Ben Bellův režim stále pozitivně, což znamenalo, že se v alžírsko-marocké válce o pohraniční území mezi městy Tindouf a Bechar postavilo plně za Alžírsko, přičemž ovšem jako první na Ben Bellovu výzvu na poskytnutí pomoci reagoval Castro a vyslal z Kuby prapor 22 sovětských tanků a několik set kubánských vojáků připravených na Maročany zaútočit v případě potřeby.⁶⁴ Ani jedna strana neměla zájem na eskalaci konfliktu, což bylo důvodem zahájení jednání o příměří, které vstoupilo v platnost 2. 11. 1963.⁶⁵ Moskva ovšem využila své podpory (a také subvence ze strany Kuby) a urovnala vztahy s Ben Bellou, narušené před rokem zákazem PCA.⁶⁶

Sblížení mezi SSSR a Alžírskem, ke kterému došlo po těchto událostech, vedlo k nabídce uzavření dlouhodobějších dohod včetně poskytnutí úvěru. Dalším logickým

⁶⁰ ZÍDEK, P., c.d. s. 74.

⁶¹ BERÁNEK, Z., Alžírsko. Stručná historie států, Libri, Praha 2007, s. 153.

⁶² tamtéž, s. 99-101.

⁶³ ZÍDEK, P., c.d. s. 86,87.

⁶⁴ ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., c. d., s. 352.

⁶⁵ Samotné boje skončily až o několik dní po uzavření příměří, mírová smlouva byla podepsána až roku 1969. BERÁNEK, Z., c.d., s. 105.

⁶⁶ Sověti dovedli dobře využít skutečnosti, že USA a Francie krátce předtím dodaly Maroku větší množství zbraní a podpořily Ben Bellovo podezření vůči USA ze snahy o jeho svržení. ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., c. d., s. 353.

vyústěním byla cesta Ben Bella do SSSR⁶⁷, která ještě prohloubila vztahy mezi Sovětským svazem a Alžírskem potažmo s dalšími zeměmi socialistického tábora (ZST). Během této návštěvy Ben Bella projevil zájem o navázání hlubších hospodářských vztahů. Vzhledem k bohatým nalezištím ropy, železné rudy a zemního plynu se tato spolupráce jevila jako velmi výhodná a Alžírsko se tak mohlo stát jedním z hlavních odbytišť průmyslových zařízení a zboží ze ZST.⁶⁸

V době před Ben Bellovou cestou do SSSR se však na prvním kongresu FNL⁶⁹ (duben 1964, Alžír) začaly objevovat první známky odporu z armádních kruhů nesouhlasících s nastoupenou cestou. Ačkoliv si armáda nedovolila otevřeně proti Ben Bellovi vystoupit, začal sám pociťovat eventuální nebezpečí a započal s odstraňováním potencionálních odpůrců. Jeho největší rival plukovník Boumedienne se rozhodl nečekat na blížící se setkání představitelů afroasijských států, které se mělo uskutečnit na konci června v Alžíru, a jež by nepochybně přineslo Ben Bellovi další popularitu, která by jeho postavení upevnila, a zatkł Ben Bellu 19. 6. 1965.⁷⁰

Převrat v Alžírsku sovětskou vládu a její satelity zřejmě zaskočil.⁷¹ Ovšem vzhledem k důležitosti vztahů s Alžírskem navázal SSSR již zanedlouho po převratu kontakt s Boumediennem (údajně odpovídajíc na snahu alžírských představitelů) a přijal samotného Boumedienna v čele vládní delegace v SSSR ve druhé polovině prosince 1965. Sovětská vláda potvrdila svůj zájem o tuto oblast, zároveň však odmítla udržovat dosavadní styky po stranických liniích mezi KSSS a FNO. Hlavní smysl a cíl Boumediennovi návštěvy SSSR byl objasnit okolnosti převratu a potvrdit neměnnost vnitřní a zahraniční politiky Alžírsku, resp. jeho socialistický rozvoj. Boumedienne slíbil respektovat Tripolský program a Alžírskou chartu a prezentoval základní směry vývoje, kterým se měla vyznačovat cesta k socialismu v Alžírsku: rozšíření státního sektoru, agrární reforma, likvidace velkých vlastníků půdy apod. Dále pak v debatách se sovětskými představiteli zdůraznil vedoucí úlohu FNO, jejíž základ měli tvořit hlavně představitelé dělnické třídy a rolnictva, a zároveň požádal SSSR o poskytnutí pomoci v podobě skupiny odborníků-hospodářských plánovačů k vyřešení

⁶⁷ Ben Bella v rámci této cesty navštívil také Sofii a Prahu. ZÍDEK, P., c.d. s. 87.

⁶⁸ NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k. 214, ar. j. 67, ob. 600, Vztahy SSSR-Alžírsko, Návštěva prezidenta Ben Bella v SSSR (1964), č.j. 003.832/64-9

⁶⁹ Čsl. komunisté viděli v průběhu jednání tohoto kongresu a zejména v přijetí radikální Alžírské charty důkazy pokračujícího procesu vedoucího k socialismu. Srovnej ZÍDEK, P., c.d., s. 88., BENEŠ, Z., c.d., s. 106.

⁷⁰ BERÁNEK, Z., c.d., s. 107.

⁷¹ František August ve své knize uvádí, že příprava puče byla čsl. rozvědce známa, ale na zásah KGB Ben Bella nebyl varován. AUGUST, F., Ve znamení temna, Votobia, Praha 2001, s. 345,346.

nejpalčivějšího problému tehdejšího Alžírsko, kterým byl totální rozvrat hospodářství a více než 1,5 milionů nezaměstnaných.⁷²

Přes snahu o určité normalizování vztahů neopomněla sovětská strana vyjádřit své obavy o osud alžírských komunistů a jiných „demokratů“, což Boumedienne vysvětloval složitými místními podmínkami bez možnosti řešit změnu ve vedení Alžírsko jinou cestou. Otázce o osudu zatčených komunistů se vyhnul a neustále zdůrazňoval, že přátelství Alžírsko se SSSR je politickou nutností. Alžírská delegace hodnotila vztahy s kapitalistickými státy (vyjma Francie) jen jako obvyklé diplomatické a obchodní styky. Na závěr jednání potvrdili sovětské představitelé úmysl rozvíjet vztahy s Alžírskou republikou a to i prostřednictvím svých satelitů (zejména NDR). Z dostupných materiálů vyplývá opatrná snaha SSSR neztratit své pozice v této oblasti, limitovaná ovšem přetrvávající nedůvěrou k Boumediennově politice.⁷³

Dostupné materiály o hospodářské spolupráci dokládají absenci jakýchkoliv změn v orientaci ADLR v této oblasti v době po 19. 6. 1965. Kromě pomoci poskytované v oblasti dodávek vojenského zařízení, která byla v této době nejvýznamnější složkou vzájemných vztahů, byla hospodářská a technická spolupráce uskutečňována na základě několika dohod. První dohoda o ekonomické a technické pomoci byla uzavřena již 27. 12. 1963, následována dalšími vzájemnými smlouvami a dohodami, někdy i konkrétnějšího charakteru.⁷⁴ V rámci těchto dohod byla realizována i podpora při výchově kádrů, poradenství apod. v zásadě poskytovaná zdarma.⁷⁵

Již první zmíněná dohoda z roku 1963 počítá z rozsahem pomoci ve výši 90 mil. rublů, přičemž předpoklad byl (dle protokolu z téhož dne), že částka bude rozdělena dle potřeb alžírského hospodářství do 14 hlavních směrů: zhodnocení až 15 tisíc ha půdy pro pěstování bavlny, výstavba 28 přehrad pro zavlažovací účely, průzkum ložisek spodních vod na Sahaře, projekční a výzkumné práce pro pěstování píce, vybudování 5 výzkumných stanic pro studium zemědělské výroby, stavba 10 velko-opravárenských dílen pro zemědělské stroje, realizace 2 inseminačních stanic, dále budování mlékáren a sběren mléka, postavení továrny na výrobu tabulového skla, geologické průzkumy ložisek kovů, dodání 500 traktorů a

⁷² NA A KSČ-ÚV 1945-1989, f. Antonín Novotný II – zahraničí, č. k. 214, ar. j. 67, ob. 601, Vztahy SSSR-Alžírsko, návštěva vládní delegace Alžírsko v čele s H. Boumediennem v SSSR (1965), č.j. 0022/KV/66, zpráva ze dne 3.2.1966, s. 3.

⁷³ tamtéž, s. 8,9.

⁷⁴ Příkladem mohou být dohody o technické a ekonomické spolupráci při výstavbě metalurgického komplexu v Annabě ze dne 3. 7. 1964, nebo dohoda o bezplatném vybudování vysoké školy ropného oboru včetně související střední školy téhož odvětví, AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k. 4, č. j. 021.062/66-9

⁷⁵ AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k. 4, č. j. 021.062/66-9

další zemědělské techniky včetně personálu obsluhy a údržby, poskytování technické pomoci formou vysílání odborníků pro organizaci výroby a budování odborných škol v textilních, strojních a elektrických oborech.

Tato rozsáhlá pomoc měla kromě zajištění vlivu SSSR v Alžírsku i další důvody, např. výše zmíněný projekt výstavby komplexu v Annabě, který byl uzavřen v době pobytu Ben Belly v SSSR, měl být prostředkem nátlaku na francouzskou stranu, která měla část komplexu vybudovat na základě Evianských dohod, ale která se stavbou dle alžírského mínění otálela.⁷⁶

Jedním z dalších způsobů pomoci ADLR byla obchodní výměna, ke které došlo ze strany SSSR prakticky koncem roku 1963 při podepsání obchodní dohody (4. 11. 1963). Vzhledem k omezeným zdrojům ADLR byl vývoz do SSSR tvořen převážně železnou rudou, korkem, olivovým olejem a pomeranči, přičemž ze strany SSSR bylo do Alžírsku vyváženo zejména strojní a průmyslové zařízení, chemické a textilní výrobky, některé druhy potravin a další. Objemy jednotlivých obchodních výměn byly stanoveny ve smlouvách a již v následujícím roce (po uzavření smluv tj. 1965) byl ze strany Alžírsku vykazován značný schodek vzájemného obchodu. Tento trend se objevuje i v roce 1966, kdy bylo sovětskou stranou konstatováno i pomalé čerpání poskytnutého úvěru v rámci ekonomické dohody v celkové výši pouze 11 %. Naopak byla široce využívána bezplatná sovětská pomoc především v oblasti poskytování lékařské péče.⁷⁷

Přes Boumediennovo tvrzení o neměnnosti alžírské zahraniční politiky vůči SSSR a socialistickým státům, konstatovali Sověti viditelné zhoršení vztahů v oblasti hospodářské pomoci po převratu 19. 6. 1965. Nové překážky se objevovaly na straně alžírských úřadů a také ze strany hojně zastoupených francouzských expertů. Tyto problémy sovětské představitelé kvalifikovali jako snahu západních velmocí o diskreditaci SSSR a záměrné zpomalování vzrůstající technické a ekonomické nezávislosti ADLR na kapitalistickém Západě (zejména na Francii).⁷⁸

Sovětská podpora ADLR a vzájemné obchodní styky pokračovaly i v druhé polovině 60. let. Přes výše uvedené problémy docházelo k uzavírání dalších dohod zahrnující nejrůznější sféry spolupráce a k navyšování poskytnutých úvěrů (205 miliónů rublů v roce 1960). Orientace sovětské pomoci se v podstatě neměnila. Podpora směřovala hlavně do

⁷⁶ Tamtéž, s. 20.

⁷⁷ V rámci bezplatné pomoci byly do Alžírsku ze SSSR poslány stovky lékařů a lékařského personálu, v lednu 1966 byla formou sovětského daru vybudována nemocnice v Lakhdarii.

⁷⁸ AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k. 4, č. j. 021.062/66-9, s. 25.

oblasti těžkého průmyslu, průzkumu přírodního bohatství, zaměřovala se na zemědělství a spolupráci při výchově odborníků. Pomoc v humanitární oblasti byla poskytována převážně bezplatně.⁷⁹

Na základě uvedených materiálů lze uvést několik přetrvávajících stereotypů v sovětské politice vůči Alžírsku. Jedním je hodnocení situace v zemi, z něhož pak vychází konkrétní politika, určovaná spíše na základě vztahu k jejím vedoucím představitelům než na základě nějaké hlubší analýzy poměrů v příslušné oblasti. Přes pochybnosti o směřování Alžírsko pod Boumediennovým vedením se SSSR rozhodl pro nejbližší období ADLR podporovat. Stejně jako v případě dalších zemí i zde se projevovaly typické nešvary sovětské politiky vůči třetímu světu, jako bylo příliš zdůrazňované protektorství či arogance sovětských představitelů, eventuálně přílišná rozmáchlost při vysílání expertů neodpovídající reálným možnostem SSSR.

Ze strany ADLR byl zřetelně znát pragmatický a realistický přístup, který alžírská politika ve vztahu k SSSR a k ostatním ZST uplatňovala. Vedoucí představitelé ADLR si samozřejmě jasně uvědomovali boj mezi Východem a Západem o vliv ve třetím světě a dovedli jej umně využívat.⁸⁰ Ke konci šedesátých let se lavírování mezi dvěma bloky vyřešilo přes přetrvávající levicovou orientaci režimu přistoupením k Hnutí nezúčastněných.⁸¹

Důkaz o postupném slábnutí závislosti ADLR na mezinárodní pomoci z obou táborů lze pomocí přístupných materiálů najít už v 2. polovina 60. let, z dostupných údajů vyplývá postupný pokles podílu zahraniční pomoci na rozpočtových příjmech Alžírsko⁸², který v roce 1966 tvořil ještě 8,7 %, o tři roky později to již bylo pouhých 1,9 %. Přes tento pokles si zahraniční pomoc udržovala jisté pozice, největší podíl si zachovávala Francie (asi 60 %), což bylo dáno jejím vztahem k Alžírsku na základě Evianských dohod.⁸³ Na ZST připadalo 16 %, z toho jen na SSSR přes 11 % z celkové pomoci ADLR.

Během sedmi let Alžírské nezávislosti bylo možné tedy přes klesající trend objemu zahraniční pomoci sledovat pozvolný vzestup podílu ZST, a to především SSSR.⁸⁴ Pro

⁷⁹ AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k. 5, Hospodářské vztahy SSSR–ADLR, zpráva ZÚ Alžír ze dne 25.2.1969, č. j. 015/69, s. 7.

⁸⁰ tamtéž, s. 3.

⁸¹ BERÁNEK, Z., c.d., s. 115.

⁸² AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k. 5, Zahraniční pomoc ADLR, zpráva ZÚ Alžír ze dne 3.10.1969, č. j. 087/69, s. 2.

⁸³ O zahraniční politice Francie blíže ORT, A., Francouzská koloniální politika po 2. světové válce, Academia, Praha 1968.

⁸⁴ ZST mimo SSSR poskytly ADLR půjčky v celkové výši 93,03 mil.\$, z toho ČLR – 50 mil.\$, SFRJ – 20 mil.\$, ČSSR – 15 mil.\$, BLR – 6,03 mil.\$, tamtéž.

úplnost je třeba uvést i podporu z ostatních arabských zemí především ze SAR a Kuvajtu, která činila 5,5 % a pomoc od kapitalistických zemí (vyjma Francie) činící 4,2 %. Nejmenší podíl na zahraniční pomoci měly mezinárodní organizace – 3 % z celkové částky. Na základě uvedených skutečností předpokládali sovětští představitelé udržení svého vlivu v Alžírsku i do budoucna. Ke konci 60. let a během 70. let bylo Alžírsko dáváno za vzor jako utěšeně rostoucí země třetího světa.⁸⁵

Předpoklady Sovětů ohledně budoucího vývoje Alžírsku se ovšem od skutečnosti velice lišily. Sovětským vedením podporovaný důraz na industrializaci průmyslu omezil investice do zemědělství takovým způsobem, že přes Boumediennovu novou zemědělskou revoluci z počátku 70. let, neplnilo alžírské zemědělství svou základní funkci a potraviny bylo nutné ve stále větší míře dovážet. Další problémy s populační explozí, migrací obyvatelstva do měst a rostoucí zahraniční zadlužeností vedly k celkovému krachu alžírského hospodářství v 80. letech a k nutnosti opuštění socialistického odkazu a zavedení omezených tržních principů.⁸⁶

4.2 Československo-alžírské vztahy do vyhlášení nezávislosti

Vztahy mezi Československem a Alžírskem existovaly již v období 1. republiky, kdy byl v roce 1925 zřízen v Alžíru konzulát, o rok později následovaný honorárním konzulátem v Oranu fungující do roku 1939. Během II. světové války obnovila exilová vláda konzulát v Alžíru v říjnu 1943. Úřad v Alžíru fungoval do května roku 1951, kdy byl zrušen. Po únorových událostech v Československu byla navazována spolupráce výhradně mezi KSČ a PCA.⁸⁷

Vztahy Československa byly plně v intencích sovětské politiky. Během prvních let války v Alžíru udržovala čsl. vláda styky pouze s představiteli PCA. Opatrná podpora PCA ze strany ČSR vyvrcholila povolením a ustavením Propagačního sekretariátu Alžírské komunistické strany na náklady ÚV KSČ. Ačkoliv k prvním stykům mezi československými představiteli a FLN došlo již před rokem 1960⁸⁸, vyčkávalo československé vedení na rozhodnutí Moskvy, což ilustruje např. otázka uznání GPRA vyhlášeného 19. 9. 1958

⁸⁵ BERÁNEK, Z., c.d., s. 126.

⁸⁶ tamtéž, s. 128,129.

⁸⁷ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., Československo a Blízký východ v letech 1948 – 1989, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2009, s. 21.

⁸⁸ ZÍDEK, P., c.d., s. 75,76, taktéž AMZV, TO-T Alžírsko 1960 – 1964, k. 1, ob. 2, Alžírsko – návrh výhledového plánu styků čs.–alžírských, č. j. 026.294/62-10, s. 34,35.

v Káhiře, ve které se ČSR zcela podřídilo sovětským příkazům. V létě 1960 dorazila do Prahy delegace GPRA snažící se o získání povolení zřídit v Praze Alžírské informační středisko, čemuž se ovšem chtěla čsl. vláda v ohledu na další zkomplikování vztahů s Francií vyhnout, a prozatím se rozhodla v této otázce nevyhovět.⁸⁹ K posunu v otázce uznání GPRA dochází v souvislosti se změnou sovětského postoje k této otázce v říjnu 1960, kdy Moskva uznává GPRA de facto. Tlak na změnu postoje ČSSR přichází i od SAR požadující od československých představitelů rozhodnější postoj.⁹⁰

Vzhledem k rychlému vývoji v otázce uznání GPRA se k tomuto kroku po konzultacích v Moskvě odhodlalo i čsl. vedení a uzavřelo s Prozatímní vládou Alžírska Protokol o hospodářské spolupráci, který znamenal uznání GPRA de facto a dále udělilo souhlas s vytvořením Informačního střediska. V rámci tohoto protokolu byla určena i výše materiální pomoci – 15 miliónů Kčs.⁹¹ Rámec uvedeného protokolu záhy přestával postačovat zvyšujícím se nárokům alžírské strany v souvislosti se zintenzivněním vzájemných vztahů. Objevily se další specifické požadavky na poskytnutí techniky pro zpravodajské agentury, filmového vybavení a souvisejícího výcviku odborníků, techniků a školení redaktorů.

S větší intenzitou československo-alžírských vztahů se objevila i aktuální otázka uznání GPRA de iure, kterou přednesl předseda GPRA Ben Khedda při jednání s československým velvyslancem na tuniském ZÚ.⁹² Po konzultacích se sovětskými „přáteli“, probíhajících na podzim v roce 1961, bylo rozhodnutí odloženo s ohledem na výsledky francouzsko-alžírského jednání v Evianu. Před počátkem těchto jednání v lednu 1962 byla na žádost alžírské strany schválena změna názvu z Informačního střediska FLN na Alžírské informační středisko, prvním šéfem tohoto střediska se stal představitel GPRA v Praze Hadž Mohamed Yalla.⁹³ K oficiálnímu uznání GPRA de iure došlo po podepsání Evianských dohod a uznání ze strany SSSR dne 20. 3. 1962. Dne 23. 3. 1962 vyslala GPRA prostřednictvím tuniského tituláře souhlas s navázáním diplomatických styků. Uznáním GPRA de iure čsl. vládou nabyla Alžírská informační mise v Praze charakteru diplomatické mise a na základě rozhodnutí kolegia MZV ze dne 5. 4. 1962 začal být užíván oficiální název Alžírská mise.

⁸⁹ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 1, ob. 2, Alžírsko – Informace o pobytu delegace alžírského MZV v Praze ze dne 24. 11. 1961, č. j. 027.547/60-4.

⁹⁰ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 1, Telegram NS SAR do NS ČSSR s požadavkem na větší podporu GPRA ze dne 26.12.1960, č. j. 033.323/60-10.

⁹¹ Tamtéž, Uznání GPRA de facto a zřízení Informačního střediska FNO v Praze, č. j. 022.254/61-10.

⁹² AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 2, Situace v GPRA a otázka další perspektivy vzájemných styků, č. j. 0152/61, s. 3.

⁹³ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 3, Týdenní hlášení o agendě alžírského teritoria z 5.11 1962, bod I), vložka č. 1, k č. j. 021.758

4.3 Československo a nezávislé Alžírsko

Po vítězství Boumediennových jednotek a s nástupem Ben Belly v září 1962 došlo k uklidnění situace v zemi. Československá vláda nechala vypracovat výhledový plán československo-alžírských styků již během června, v němž předpokládala budoucí rozpory mezi stoupenci Ben Belly a GPRA vedenou Ben Kheddou.⁹⁴ Obdobné plány zabývající se obchodní oblastí budoucích vztahů byly předloženy v květnu již s konkrétním návrhem na obsazení systematizovaných míst obchodního oddělení v Alžíru⁹⁵ a ve stejném duchu jako předcházející návrhy zdůrazňovaly důležitost co nejrychlejšího sjednání obchodních a platebních dohod včetně dohody o vědecké a technické spolupráci (VTS). Jasná orientace na skupinu kolem Ben Belly ALN byla utvrzována i zprávami, které vypracovali českoslovenští novináři působící přímo v Alžírsku. Ve svých zprávách, které byly politbyru k dispozici, se detailněji zabývali i postavením PCA a jejími možnostmi v budoucím vývoji země. Jejich zjištění ovšem ostře kontrastovala s popisem událostí, které čsl. vedení dostávalo od alžírských komunistů usazených v Praze.⁹⁶

Navzdory očekáváním čsl. představitelů se vztahy s Alžírskem nerozvíjely takovým tempem, které předpokládali ve výše uvedených výhledových plánech. Ke dni 1. 8. 1962 byl ministerstvem zahraničních věcí předložen návrh na zřízení čsl. velvyslanectví v Alžíru; kde jako první velvyslanec nastoupil Bedřich Švestka. V rámci upevňování vztahů došlo k navázání styků mezi některými masovými organizacemi (ROH, ČSM) a návštěvě čsl. vládní delegace na oslavách alžírského státního svátku. Ale například pozvaná alžírská vojenská delegace, která měla na začátku roku 1963 jednat o bližší spolupráci ve vojenské oblasti, svůj plán zrušila.⁹⁷

Také československá iniciativa směřující k uzavření obchodní a platební dohody, dále dohod o vědecko-technické spolupráci a dohody o leteckém spojení nenašla patřičnou odezvu na alžírské straně. Přes snahu čsl. strany došlo tedy v období od konce roku 1962 a během roku 1963 k určité stagnaci v rozvoji vzájemných styků.⁹⁸

I když alžírská vláda oddalovala příslušné dohody o hospodářské spolupráci, vnesla přes to několik konkrétních požadavků např. na dodávku strojního zařízení pro textilní,

⁹⁴ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 1, Návrh výhledového plánu styků čs. – alžírských, č. j. 026.294/62-10, s. 31an.

⁹⁵ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 3, Výhled čs. – alžírských obchodních styků, č. j. 025.012/62

⁹⁶ ZÍDEK, P., c.d., s. 85,86.

⁹⁷ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 3, Pozvání alžírské vojenské delegace do ČSSR, č. j. 031.774/62-9.

⁹⁸ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 4, Zhodnocení vzájemných styků mezi ČSSR a ADLR a výhledový plán styků, č. j. 024.332/63-9.

energetický a hutní průmysl a také další požadavky na technickou a zdravotnickou pomoc. Uvedené požadavky ale nebyly prakticky realizovatelné, vzhledem k absenci základních platebních dohod a také k jisté nejasnosti návrhů. Např. v květnu 1962 požádali představitelé alžírského generálního štábu v Tunisu prostřednictvím tamního československého velvyslanectví o dodávku 200 nákladních automobilů v rámci čsl. pomoci poskytované v Alžírsku. Ve stejnou dobu požádalo vojenské vedení alžírských sil v Maroku o dodávku léků a dalších 100 nákladních automobilů. Československá vláda předpokládala, že jednání o pomoci budou vedena výhradně se zástupci GPRA, přičemž dále nebyl jasný způsob úhrady těchto dodávek, neboť částka zbývající dle Protokolu z března už by nestačila krýt hodnotu těchto nových žádostí. Kromě toho oněch požadovaných 100 nákladních automobilů byla čsl. strana ochotna prodat pouze za volnou měnu.⁹⁹

Alžířané většinou předpokládali, že pomoc bude bezplatná, což ovšem neodpovídalo čsl. možnostem a konečně ani zájmům. Navíc bylo komisí expertů vyslaných ministerstvem zahraničního obchodu k prozkoumání možností hospodářské spolupráce doporučeno příliš se neangažovat a volit spíše opatrnější postup.

Do pomoci Alžírsku zapojila čsl. vláda i obyvatelstvo ČSSR, když zorganizovala prostřednictvím ČsČK peněžní a věcnou sbírku. Na náklady ČsČK se také v ČSSR léčilo několik raněných alžírských bojovníků a bylo pozváno několik desítek dětí na rekreační pobyty. Alžírská vládní místa usilovala i o školení alžírských odborníků nejrůznějších profesí přímo v ČSSR, menší zájem v počátcích spolupráce byl o vysílání čsl. expertů přímo do jednotlivých továren.¹⁰⁰

Navzdory očekávání po vzniku ADLR se československo-alžírské vztahy v roce 1963 dostaly do slepé uličky, což českoslovenští představitelé přisuzovali vnitřním rozporům uvnitř FNO, důsledkům dlouhé kolonizace a nejasným názorům na vztahy se zahraničím (zejména v ohledu na ZST). Přes tyto problémy nepochybovalo čsl. vedení o nezměněném směru tzv. nekapitalistického vývoje ADLR i přes předpokládané výkyvy jak ve vlastním vnitropolitickém vývoji ADLR, tak i ve vztahu k ČSSR.

Situace ve vzájemných vztazích na počátku roku 1964 byla stále ve znamení pokračující stagnace, kterou se čsl. strana snažila řešit důrazem na rozvoj užších kontaktů

⁹⁹ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 1, Návrh výhledového plánu styků čs. – alžírských, č. j. 026.294/62-10, s. 36.

¹⁰⁰ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 2, Plnění úloh čsl. zahraniční politiky vůči ADL'R, Příloha 2, s.2,3.

vedoucích činitelů a výměn nejrozličnějších delegací.¹⁰¹ Závažným problémem byla i neexistence kontaktů s armádou, navzdory „v minulosti zdůrazňované pokrokovosti“ jejích představitelů. Dalším prostředkem pro navázání vztahů byla i družba mezi jednotlivými městy resp. zemědělskými družstvy, v níž podařilo alespoň dosáhnout určité dohody. Z čsl. pohledu byly neuspokojivé i výsledky pokusů o navázání vztahů mezi masovými a společenskými organizacemi (např. ÚRD, ČsČK, Výbor čsl. žen). Poněkud lepší byla situace s organizacemi mládeže, kde byl na alžírské straně znát silný vliv jinak slabé PCA. Pouze formální zůstávaly styky se silnou alžírskou odborovou organizací UGTA a ÚRO.

Zdaleka nejobtížnější byl vývoj v oblasti hospodářských vztahů a VTS, i přes určitý posun, ke kterému došlo při návštěvě Ben Belly v Praze v květnu 1964, při níž byly podepsány ekonomické smlouvy a dohoda o ustavení československo-alžírského výboru pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci. Dokonce roku 1964, ale tyto úmluvy nebyly Alžírskem schváleny, navíc nedošlo ani ke schválení starší Obchodní a platební dohody z prosince 1963.¹⁰² Iniciativa čsl. strany ohledně svolání výše uvedeného smíšeného výboru, který měl mj. řešit i čerpání 100 milionového úvěru dohodnutého za pobytu Ben Belly, narážel na ostentativní nezájem alžírských představitelů. Ve snaze vyjít vstříc alžírským požadavkům schválila čsl. vláda další ústupky.¹⁰³ K jednání výboru došlo až 17. 11. 1964, kde Alžířané přišli s dalšími požadavky i v již vyřešených otázkách. Tento alžírský nezájem lze zřejmě částečně vysvětlit složitostí ekonomicko-politické situace ADLR, kdy probíhala jednání s Francií v souvislosti s končící platností Evianských dohod a nutností řešit přetrvávající závislost na Francii. Tuto situaci se Alžírsko snažilo řešit navázáním bližších kontaktů s kapitalistickými zeměmi (VB, NSR, Itálie), které mělo vést ke zlepšení nejen hospodářské situace, ale i vyjednávacích pozic s Francií. V této situaci se ADLR rozhodla pragmaticky odložit realizaci dohod s ZST stranou, neboť si byla jista, že se bude moci v případě zájmu kdykoliv opět dohodnout.

Zřejmě z těchto důvodů se tedy nepodařilo ČSSR postoupit v řešení např. v otázce cen pro čsl. nákupy¹⁰⁴, nepodařilo se ani ujasnit náplň čerpání 100 milionového úvěru a dalších dílčích problémů. Na základě politických hledisek a v ohledu na naději na zlepšení v oblasti hospodářských vztahů bylo čsl. představiteli rozhodnuto pokračovat ve spolupráci s ADLR i

¹⁰¹ Nejvýznamnější byla vládní delegace k oslavám 10. výročí zahájení ozbrojeného boje Alžírsko, kterou vedl člen představenstva, ÚV KSČ předseda NS B. Laštovička. AMZV, TO-T Alžírsko 1960 – 1964 k. 5, Zpráva o plnění koncepce vztahů, Zpráva o plnění usnesení P ÚV KSČ o rozvoji vztahů s ADLR č. j. 030.614/64-9, s. 2.

¹⁰² tamtéž, s. 5.

¹⁰³ Neobvykle umožnila zahrnovat do úvěru úhrady za VTS, náklady na projektovou dokumentaci a modifikovat platové tabulky za čs. experty.

¹⁰⁴ Alžířané požadovali po čsl. straně, aby za nákupy alžírské zboží platila vyšší výkupní ceny platné pro Francii.

přes nevýhodné podmínky. Je zřejmé, že celkový obrat vzájemného obchodu byl velmi nízký.¹⁰⁵

V oblasti VTS byla situace podobná, i když se počet expertů zvýšil na 49 a do budoucna se na základě alžírských požadavků počítalo se zvýšením jejich počtu až na 200 resp. 300 v případě odstranění závažných překážek.¹⁰⁶ Jedinou oblastí, která byla hodnocena vcelku uspokojivě, zůstala oblast kulturních styků. Tato spolupráce byla dovršena podpisem plánu kulturních styků delegací, jejímž vedením byl pověřen náměstek ministra školství J. Kahuda na konci roku 1964. Tato událost jakoby předznamenala viditelné zlepšení ve všech oblastech vzájemných styků, jenž lze pozorovat v následujícím roce. Výše zmíněná důležitá otázka ratifikace Statutu výboru a dodatkového protokolu k hospodářské dohodě dospěla v polovině listopadu 1964 do úspěšného konce a bankovní a obchodní podmínky v souvislosti s čerpáním 100 milionového úvěru byly vyřešeny. Čsl. strana vyšla maximálně vstříc alžírským požadavkům, byť ovšem na úvěrování celé VTS nepřistoupila.¹⁰⁷ Přes určitý posun ve sblížení obou zemí nedošlo k významnějšímu navýšení vzájemného obchodu. Československý vývoz činil v roce 1964 21 milionů a dovoz z Alžírsku 11,8 milionů,¹⁰⁸ Některé dohody ovšem nebyly alžírskou stranou stále ratifikovány. V rámci dohody o VTS, která již byla na začátku roku 1965 schválena, se mírně zvýšil počet čsl. expertů na 51.¹⁰⁹ Vyslání dalších však bránila platební neschopnost Alžířanů a stále nevyřešená situace s ubytováváním čsl. odborníků. Na druhé straně rostl počet alžírských stážistů v Československu. Na 1. zasedání československého výboru pro hospodářskou, vědeckou a technickou spolupráci, které se konalo ve dnech 17. – 23. 11. 1964, bylo v tomto ohledu dosaženo podepsání Prvního periodického plánu vědecké a technické spolupráce pro léta 1964 a 1965. K dalším jednáním dochází v Alžírsku 13. 5. 1965 kdy se čsl. velvyslanec Dr. Verner sešel s ministrem Boumazou, přičemž předmětem jednání byla příprava II. zasedání československo-alžírského výboru a zejména otázka naplnění hospodářské dohody, která byla uzavřenými kontrakty čerpána pouze ze 32% (= 32 milionů Kčs.). Navzdory těmto jednáním

¹⁰⁵ V roce 1963 vývoz činil pouze 6,5 mil. Kč. ZÍDEK, P., c.d., s. 87, podrobněji také Alžírsko – zpráva obchodního oddělení, č. j. 026.288/64-9, s. 35 an., kde z uvedených tabulek vyplývá velmi malý objem uskutečněných kontraktů mezi ADLR a ZST.

¹⁰⁶ Alžírská strana neplatila řádně za experty. Běžné bylo 7 -8 měsíční zpoždění což v praxi znamenalo úvěrování VTS čsl. stranou. Dalším přetrvávajícím problémem byl nedostatek bytů pro čs. experty. AMZV, TO-T Alžírsko 1960 – 1964 k. 5, Zpráva o plnění koncepce vztahů, Zpráva o plnění usnesení P ÚV KSČ o rozvoji vztahů s ADLR č. j. 030.614/64-9, s. 8.

¹⁰⁷ Také otázka čs. nákupů nebyla stále vyřešena, neboť čsl. strana nepřistoupila na návrh platit za alžírské zboží stejné ceny jako Francie. AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969 k. 1, Zpráva o plnění koncepce vůči ADLR z 11. 3. 1965, č. j. 022.164/65, s. 6.

¹⁰⁸ AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969 k. 1, č. j. 022.164/65, s. 6.

¹⁰⁹ Další požadavky Alžírsku činily 120 expertů, převážně lékařů a zdravotnického personálu.

a celkovému zlepšení v obchodních vztazích přetrvávaly některé problémy, jako bylo např. vyšší clo uvalované na zboží při dovozu z ČSSR, které bylo 2 x až 4 x vyšší než na zboží z Francie (event. z EHS). V ohledu na hospodářské postavení a tlak Francie na Alžírsko, si čsl. představitelé uvědomovali nemožnost změny v této oblasti.

Velkým zlomem v politických vztazích ČSSR k Alžírsku bylo svržení Ben Belly pučem plukovníka Boumedienna 19. 6. 1965. Samotný Boumedienne a ostatní členové vlády, Revoluční rady a další představitelé nového režimu ujistňovali čsl. velvyslance o zájmu Alžírsko na udržení a další rozšíření vzájemných styků. I když v době po převratu došlo k menším sporům ohledně uzavření kontraktu s českými experty pro oranskou lékařskou fakultu, vztah nového režimu zůstával vůči ČSSR vstřícný.¹¹⁰ Čsl. velvyslanec dokonce na základě četných iniciativních návrhů alžírské strany viděl určitou diferenciaci v přístupu k ČSSR a ostatním ZST, včetně SSSR. Obecně se však přes prohlášení alžírského režimu jednalo o odklon od dosavadní spolupráce, což dokumentuje i zvýšený podíl styků s Francií, USA a NSR.¹¹¹ Hodnocení situace v Alžíru o rok později neuvádí téměř žádné změny v přístupu alžírské strany k ČSSR, pouze pokračující spolupráci v obchodní oblasti.¹¹² Stagnace či spíše zhoršování vztahů se ZST nemělo dlouhého trvání, již rok 1967 je ve znamení soustředěné ofenzívy socialistických zemí vůči ADLR.¹¹³ I když nešlo o koordinovaný postup všech ZST, řada jednání a akcí soc. zemí v ADLR na počátku roku 1967 dokládá obnovený zájem ZST a hlavně SSSR o další rozvíjení styků. Tento posun ve vztazích od téměř nepřátelských postojů vůči některým zemím (např. Kubě) k ochotě uzavírat nejrůznější dohody ukazovalo na složitou vnitropolitickou situaci, která měla za následek uvedené výkyvy v poměrně krátkém časovém horizontu. Jako řešení navrhovali čsl. představitelé budovat vztahy na základě vzájemné výhodnosti a nikoli na jednostranné pomoci a darech, jaký aplikoval zejména SSSR a BLR. Přes tyto výkyvy zůstávalo Alžírsko v popředí zájmu Československa a potažmo také ostatních ZST. V následujících letech se vztahy udržovaly tradičně pomocí vzájemných návštěv představitelů z nejrůznějších oblastí. Styky s FNO po stranické linii KSČ až do poč. 70. let nenávázala, nenásledujíc tak příkladu SSSR či NDR.¹¹⁴ Kontakty navázané v minulých letech prostřednictvím masových organizací

¹¹⁰ Někteří představitelé nového režimu ovšem svůj ostře protikomunistický postoj nezakrývali. AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k. 2, Současný stav styků ADLR a ČSSR a ZST. Zpráva ZÚ Alžír ze dne 27. 8. 1965, č. j. 0222/65 IV/Č, s. 2.

¹¹¹ tamtéž, s. 3.

¹¹² AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k. 3, Styky ZST a ADLR. Politická zpráva č. 20 ze dne 20. 6. 1966 ZÚ Alžír, č. j. 025.433/66.

¹¹³ AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k. 3, Styky ZST a ADLR. Politická zpráva č. 2/67 ze dne 23. 2. 1967 ZÚ Alžír, č. j. 031/67-J.

¹¹⁴ AMZV, TO-T Alžírsko 1960 – 1969, k. 3, Čs.-alžírské vztahy, č. j. 0168/67.

kvůli tužší kontrole ze strany FNO také stagnovaly. Jediná oblast, ve které lze pozorovat růst, byla poptávka po čsl. expertech, kterých v roce 1968 pracovalo v Alžírsku téměř 200.¹¹⁵

Během srpnových událostí v roce 1968 zaujali alžírští představitelé postoj tzv. „neangažování se v otázce která je výlučným problémem zemí zúčastněných na konfliktu“. Prakticky stejné stanovisko zaujímali i čsl. představitelé. Ovšem politika neangažovanosti v představách alžírských činitelů byla chápána poněkud jinak. Bylo sice vydáno povolení ke zveřejňování agenturních zpráv ze socialistických zemí, ovšem toto povolení bylo zúženo pouze na zprávy TASSu. Za určitý kompromis lze považovat umožnění přetiskování informací z hlavních deníků kapitalistických států. Uvedené postoje ADLR byly způsobeny zejména tlakem SSSR eventuálně možnou nespokojeností alžírských kruhů s postojem čsl. vlády k izraelské „agresi“.¹¹⁶

Postoj alžírské strany během srpna i v následujícím období se vyznačoval jednoznačnou podporou oficiálního stanoviska SSSR.¹¹⁷ Tento pohled na „čsl. otázku“ byl potvrzen i při rozhovorech nového čsl. velvyslance Dr. Zachystala na začátku října 1968 v rozhovorech s alžírskými představiteli (ministrem zahraničí Bouteflikou a později s prezidentem Boumediennem), kteří rozhodně odmítli jakoukoliv kritiku SSSR, s tím, že řešení čsl. problému je možné v rámci států socialistického společenství.¹¹⁸

4.4 Hospodářské vztahy a VTS s Alžírskem v civilní oblasti

První kontakty s alžírským osvobozeneckým hnutím byly navázány na začátku roku 1957. Mimo vojenské pomoci byla od té doby realizována i pomoc civilního charakteru prostřednictvím masových organizací ČsČK a ÚRO, které ji poskytovaly formou šatstva, léků a potravin. Z prostředků ÚRO byla dále v ČSSR umožněna léčba 27 raněných, kteří po vyléčení prošli základním řemeslným výcvikem v čsl. závodech.¹¹⁹ Ještě v roce 1957 dodal ČsČK do Tangeru, kde bylo prozatímní sídlo Alžírského Červeného půlměsíce, léky

¹¹⁵ ZÍDEK, P., c.d., s. 90.

¹¹⁶ AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k. 4, ZÚ Alžír v době srpnových událostí, č. j. 0136/68, s. 2.

¹¹⁷ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 43.

¹¹⁸ AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k. 5, Zpráva o předání listin, č. j. 0145/68.

¹¹⁹ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 1, Návrh výhledového plánu styků čs.–alžírských (1962), č. j. 026.294/G2-10, s. 35.

v hodnotě 20 000 Kčs, následně pak představitelé Alžírského Červeného půlměsíce osobně vyjednali další pomoc v celkové výši 50 000 Kčs.¹²⁰

Československá pomoc v Alžírsku byla organizována i prostřednictvím ROH, které na počátku roku 1959 navázalo bližší vztahy s ÚGTA. Na základě těchto ujednání byla alžírským uprchlíkům do Tuniska a Maroka odesílána další humanitární pomoc, dále podobně jako ČsČK, bylo na náklady ROH léčeno v Československu dalších 14 raněných alžírských vojáků a 21 mladým odborářům byl poskytnut odborný výcvik. Celková částka poskytnutá ROH na pomoc ÚGTA byla téměř 1,4 milionu Kčs.¹²¹ Rok od roku se mnohonásobně zvyšoval i objem pomoci ČsČK a celková hodnota zásilek do začátku roku 1961 převýšila částku 36 milionů Kčs. Čsl. vláda vyslala na žádost alžírské armády na marocko-alžírské území 2 čsl. zdravotníky, další tříčlenná lékařská skupina byla vyslána do Tuniska v roce 1962 v rámci akce Mezinárodního červeného kříže. ČsČK také zajistil a uhradil transport 25 nemocných linkou ČSA z Maroka do NDR.

V únoru a březnu 1961 navštívila ČSSR alžírská delegace GPRA, aby vyjednala poskytnutí další materiální pomoci. Jednání byla ukončena 25. 3. 1961 uzavřením Protokolu o dodávkách čsl. zboží do Alžírsku, podle něhož čsl. vláda poskytla alžírské vládě pomoc ve formě daru až do celkové výše 15 milionů Kčs.¹²²

Během jednání ministra zahraničí Davida s Ben Bellou zazněla žádost o okamžitou věcnou pomoc pro zimní období. Tato žádost byla promptně schválena a zorganizována zásilka v hodnotě 3 až 4 miliony Kčs (oblečení, obuv, potraviny), jež byla zakoupena u ministerstva vnitřního obchodu (MVO). Další pomoc obětem války v Alžírsku organizoval opět ČsČK, který uspořádal na podzim roku 1962 peněžní a věcnou sbírku. Věcná sbírka byla ukončena 15. 9. 1962 a hodnota darů (převážně textil a obuv) dosáhla 15 milionů Kčs a podle plánu byla odeslána již 1. a 2. 10. 1962. Peněžní sbírka byla ukončena 25. 9. téhož roku; dosáhla celkové výše 15 737 356,- Kčs. Během roku 1962 se ČsČK podílel i na dalších akcích na podporu Alžírsku, především odesíláním léků, oblečení a potravin (zejména cukru) v celkové výši 17 413 600,- Kčs.¹²³ Problémy s čerpáním pomoci dle výše uvedeného Protokolu o dodávkách čsl. zboží Alžíru uzavřeného 23. 3. 1961 se objevily již o rok později, jednak v důsledku jeho vyčerpání (15. 5. 1962 zbývalo již pouze 2,5 milionu), jednak

¹²⁰ ZÍDEK, P., c.d., s. 84.

¹²¹ tamtéž

¹²² AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 1, Návrh výhledového plánu styků čs.–alžírských (1962), č. j. 026.294/G2-10, s. 3.

¹²³ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 2, Návrh na použití výnosu finanční sbírky ČsČK, č. j. 031.203/62-9, s. 1-3.

z důvodu žádostí, které svou povahou překračovaly rámec Protokolu. Šlo především o úhrady výloh spojených s výcvikem alžírských stážistů, se kterými se v Protokolu nepočítalo a také s jejich cestovním, popř. dopravným za materiál, jenž bylo nutné hradit zčásti v devizách. Proto se ukázalo jako nezbytné k zachování plynulosti dodávek rozšířit stávající Protokol o tyto možnosti.¹²⁴ Do doby, než mělo dojít k této dohodě, měly být náklady na čsl. experty vysílané do Alžírsko eventuálně praktikanty, směřující do ČSSR, hrazené z výše uvedené sbírky ČsČK, na což byla určena částka 10 milionů. Zbývající část sbírky měla být využita na vybavení alžírských škol, dětských domovů, na nákup sportovních potřeb apod.

Čsl. strana akceptovala poměrně velký zájem alžírských vládních míst a vzhledem k rezervě z finanční sbírky ČsČK bylo ještě do konce roku 1963 přijato ke školení 12 bývalých bojovníků ALM, 10 bankovních pracovníků a 31 odborníků na výstavbu cest. Na jaro roku 1964 bylo připraveno 40 míst pro zemědělské praktikanty. Na žádost alžírské vlády byli v dubnu 1963 vysláni i 3 čsl. experti s cílem obnovit výrobu ve sklárně v Oranu, 3 poradci pro centrální investiční banku a 5 techniků pro armádní vozový park.¹²⁵

Ke zkoumání možností rozvoje československo-alžírské hospodářské spolupráce byla do ADLR vyslána skupina čsl. expertů (10. 1. až 15. 2. 1963), která na základě svého pozorování a hodnocení politicko-ekonomické situace podala návrh na rozsah budoucích ekonomických styků, který měl být projednán v československém vládním výboru pro hospodářskou spolupráci v květnu 1963. Dalším účelem této cesty měla být i možnost zahájit předběžná jednání, která by vyústila buď již v samotné podepsání smluvních dokumentů, nebo by docílila alespoň přistoupení alžírské strany k rozhovorům na úrovni vládních delegací s určeným termínem zahájení.

Již po prvních kontaktech s představiteli alžírského MZV vyšlo najevo, že příslušná jednání nepřicházejí v nejbližší době v úvahu.¹²⁶ Přesto došlo k předání návrhu obchodní dohody, která by v praxi znamenala využití již existující francouzské clearingové dohody (platba ve francouzských francích). Avšak po konzultacích s příslušnými představiteli obchodních oddělení Polska a Bulharska¹²⁷ bylo jasné, že není možnost dosáhnout placení ve volných měnách, eventuálně francouzských francích,¹²⁸ a bude nutné přijmout alžírské

¹²⁴ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 2, Způsob úhrady čs. materiálu, technické pomoci civilní povahy, č. j. 021.429/64-10, s. 2,3.

¹²⁵ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k. 3, Zpráva o expertech, č. j. 042/64/S

¹²⁶ Jednak z časových důvodů, ale také v ohledu na nepřijatelný alžírský požadavek předběžně akceptovat clearingovou dohodu.

¹²⁷ NA neuspořádaný fond MZO, Alžír – Zpráva o služební cestě do Alžírsko (1963)

¹²⁸ tamtéž, tyto země v té době již obchodní a platební dohody na základě alžírských požadavků uzavřely.

požadavky. Přestože během jednání k uzavření samotné smlouvy nedošlo, bylo dosaženo souhlasu alžírské strany se zahájením jednání na úrovni vládních delegací již během září 1963. Faktem tak zůstává skutečnost, že z čistě ekonomického pohledu by bylo pro čsl. stranu výhodnější, v případě nemožnosti uzavření clearingové dohody na bázi volných měn, dohodu neuzavírat vůbec. Avšak z politického hlediska bylo nutné alžírským požadavkům ustoupit a dohodu uzavřít.

S možností uzavření obchodní dohody se objevily otázky budoucí vyrovnanosti (resp. nevyrovnanosti) obchodní a platební bilance, kde stejně jako v úvěrové politice ČSSR se daly předpokládat budoucí problémy. Komise expertů se zabývala i nedostatky z čsl. strany, z uvedených zjištění vyplývá nedostatečná obsazenost obchodního oddělení, kde chyběl obchodní rada i vedoucí obchodního oddělení. V souvislosti se zvyšujícím se podílem VTS chyběl i pracovník PZO Polytechna, který by tuto oblast řídil. Vysílání expertů v této době odpovídalo na jednotlivé nárazové požadavky alžírské strany a nevyplývalo z nějaké koncepce či programu, neboť ani rámcová smlouva o VTS nebyla v této době uzavřena.¹²⁹

V roce 1964 zůstávala hlavním problémem otázka ratifikace obchodních a platebních dohod podepsaných v prosinci 1963, resp. Protokolu k obchodní dohodě uzavřeného během návštěvy Ben Belly v Praze v květnu 1964. Alžírská strana tedy nerespektovala závěrečné články dohod, ve kterých bylo uvedeno, že dohody vstupují v platnost okamžikem podpisu. ADLR prakticky využívala pouze Platební dohodu (z důvodu výhodnosti pro Alžírsko), naopak pokud jde o Obchodní dohodu odmítaly alžírské úřady povolovat vývozní licence na čsl. zboží, s tím že ČSSR překračuje dovolené kontingenty, což bylo paradoxní, v okamžiku, kdy ADLR tuto dohodu neuznávala a licence by tedy vůbec neměla vydávat.¹³⁰ Tato situace byla v krátkodobém horizontu výhodná pro ČSSR, neboť umožňovala vývoz širšího okruhu výrobků (ze jména spotřebního zboží), které nebyly zahrnuty do zbožových listin (eventuálně jejichž kontingenty byly nižší než odbytové možnosti alžírského trhu) obchodní dohody. Na základě této výhody se podařilo čsl. vývoz splnit respektive překročit. Naproti tomu realizace dovozu z Alžírsko dosahovala stěží 50 % plánu. Ze zpráv o oblasti VTS z této doby vyplývá stoupající poptávka po českých experech, kterých ve třetím čtvrtletí pracovalo v Alžírsku 48. Mezi hlavní problémy patřila otázka financování čsl. expertů, což v praxi znamenalo plné

¹²⁹ tamtéž, s. 10.

¹³⁰ Dovozní systém ADLR bylo možno rozdělit do dvou kategorií 1) režim aplikovaný vůči zemím, se kterými Alžírsko neuzavřelo obchodní a platební dohodu (zejm. kapitalistické státy), 2) režim pro země, se kterými mělo Alžírsko uzavřeny obchodní a platební dohody (téměř všechny ZST a Švýcarsko). (Pozn. aut.)

financování čsl. stranou, neboť alžírští partneři úhrady za služby neposkytovali.¹³¹ Ve svých důsledcích to znamenalo, že čsl. strana zálohovala pobyt expertů částkou 400 tisíc alžírských dinárů.¹³² Souvisejícím problémem byla snaha snížit dohodnuté sazby za čsl. experty pod úroveň, za kterou byli placeni alžírští zaměstnanci stejné kvalifikace a pracovního zařazení. Přes tyto skutečnosti bylo poskytování technické pomoci, podobně jako ekonomicky nevýhodné obchodní smlouvy, nutností z hlediska politického významu, který byl v této době stále prvořadý.¹³³

Převrat z 19. června, ač jedním z jeho proklamovaných cílů mělo být uvedení ekonomiky země do pořádku, zásadní změny alespoň v roce 1965 nepřinesl.¹³⁴ Během předchozího období byly ratifikovány potřebné obchodní dohody (8. dubna 1965), paradoxně to znamenalo zhoršení pozice čsl. vývozu, neboť nyní podléhal přísnějším pravidlům na množství a obsah dovezeného zboží. Probíhající jednání ukazovala na značně rozporuplné vnímání tohoto problému na příslušných alžírských úřadech.¹³⁵ Požadavek tzv. liberalizace určitých složek čsl. exportu (což v praxi znamenalo zrušení omezení a zjednodušení administrativního vyřizování) měl postavit ČSSR v této oblasti na úroveň bezesmluvních států. Přetrvávající potíže tak dle čsl. představitelů vylučovaly uzavření dlouhodobější obchodní dohody. V oblasti VTS se navzdory předpokladům z roku 1964 a proklamacím nové vlády situace nezlepšila a alžírské straně stále narůstal dluh za práci odvedenou čsl. experty. Jako jediné řešení viděla čsl. strana upuštění od dalšího rozšiřování VTS i za cenu politických ztrát.

Pro řešení problémů v československo-alžírských obchodních vztazích byla již během Ben Bellovy návštěvy v Praze uzavřena dohoda o zřízení Československo-alžírského výboru pro hospodářskou, vědeckou a technickou spolupráci, jehož první zasedání se konalo v listopadu 1964 v Alžíru. Podle dostupných materiálů o dalších zasedání tohoto výboru¹³⁶ se zde řešily základní otázky revizí obchodních a platebních dohod, problémy ve VTS a

¹³¹ Dle zkušeností ostatních ZST mohl stav trvat i 8 měsíců, neboť tyto platby podléhaly schválení zvl. komise alžírského MZV. NA neuspořádaný fond MZO, Alžír – Zpráva obchodního oddělení ZÚ za 3. čtvrtletí 1964, s. 5,6.

¹³² Na konci roku 1964 zůstal stále dluh 372000 AD. NA neuspořádaný fond MZO, Alžír – Zpráva obchodního oddělení ZÚ za 4. čtvrtletí 1964, s. 5,6.

¹³³ S ohledem na stoupající počet expertů (v plánech na rok 1965 v ohledu na rozpracované požadavky alž. strany se počítalo s 200 experty) stoupala i nutnost řešit otázku dlužných částek, přerušením nebo omezením spolupráce s příslušnými ministerstvy, pokud by to nevyžadoval zvl. politický zájem.

¹³⁴ NA neuspořádaný fond MZO, Alžír – Situační zpráva za rok 1965, č. j. 2214/65

¹³⁵ Např. ministr obchodu Dellaci neviděl v příslušných úpravách větší problém, tak naproti tomu ředitel zahraničního obchodu Sellali totéž kategoricky odmítl, Tamtéž, s. 2.

¹³⁶ AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k. 2,3, Zprávy o výsledcích zasedání výborů: I. zasedání č. j. 030.576/64-9, II. zasedání, III. zasedání č. j. 07343/66.

perspektivy spolupráce v dalších letech. Z kritického hodnocení ale vyplývá, že uvedená jednání na vládních úrovních neměla požadovaný efekt (např. zastavení čerpání úvěru na 35%, nevyřešená otázka dlužných částek za VTS, nemožnost dohody o základních otázkách v oblasti liberalizace vzájemného obchodu apod.). Přes tyto závažné problémy objem obchodu v letech 1964 až 1965 dále vzrůstal – z 33,95 milionů Kčs na 47,31 milionů Kčs, také počet expertů vysílaných v rámci VTS každý rok vzrůstal. Ke konci roku 1966 již pracovalo v ADLR 123 expertů. Finanční otázka expertů byla částečně vyřešena povinnými odvody z platů na účet PZO Polytechna (výnos za rok 1960 činil 1 milion alžírských dinárů).¹³⁷ V roce 1967 se spolupráce dále rozšířila; ke konci roku v ADLR působilo již 180 expertů. Samotná skladba expertů se příliš neměnila, stále převládali lékaři a zdravotnický personál.

Přesto, že Alžírsko zůstávalo nadále ve skupině zemí přednostního zájmu, projevila se v druhé polovině 60. let stagnace ve vzájemném obchodu,¹³⁸ který se přes perspektivní plány již dále nerozvíjel, plánované dodávky zemního plynu a ropy se do konce 60. let nepodařilo realizovat.

4.5 Československá pomoc FLN resp. Alžírsku ve speciální oblasti

Československo dodávalo zbraně alžírským povstalcům od začátku roku 1957. Tyto dodávky byly ovšem realizovány přes soukromé firmy respektive přes Maroko. V zásadě šlo o lehké zbraně určené pěchotě a pocházející z trofejních zásob po II. světové válce.¹³⁹

První přímé dodávky alžírské FLN byly realizovány v polovině roku 1961, kdy došlo k jednání s ministry GPRA, kteří při jednání v Praze projevíli zájem o další dodávky opět převážně lehkých pěchotních zbraní, včetně protitankových střel a munice. Uvedený požadavek byl po konzultacích se sovětskou stranou schválen a zboží bylo na přelomu května a června odesláno přes SSSR do Alžírsku. V rámci technické pomoci spojené s touto dodávkou bylo zaškoleny i několik Alžířanů k obsluze dodávané techniky.¹⁴⁰

Na konci roku 1961 se obrátila GPRA na zástupce HTS-MZO v Káhiře se žádostí o poskytnutí výcviku leteckých odborníků. Politbyro projevilo souhlas s tímto požadavkem a ve

¹³⁷ AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k 3, Zpráva o čs. VTS v ADLR za rok 1966, č. j. 05/67-J

¹³⁸ ZÍDEK, P., c.d., s. 90.

¹³⁹ O těchto dodávkách ve 2. polovině 50. let včetně skandálů lodí Lidice a Slovenija podrobněji pojednává, ZÍDEK, P., c.d., s. 78–82.

¹⁴⁰ tamtéž, s. 83.

svém usnesení uložilo ministru obrany B. Lomskému zajistit výcvik 25-30 příslušníků pozemního leteckého personálu. Podmínkou čsl. strany bylo, že tato pomoc poskytovaná bezplatně, nesmí překročit částku 4 miliónů Kčs. Součástí uvedeného kontraktu bylo i naprosté utajení příčiny pobytu alžírských odborníků.¹⁴¹ I když se během kurzu objevily problémy s kázní několika posluchačů, pokračoval výcvik až do konce roku 1963.¹⁴²

Další pomoc poskytovaná Alžírsku se týkala jiné speciální oblasti. V říjnu 1962 se objevuje požadavek alžírského ministerstva vnitra o vyslání instruktorů či umožnění školení v ČSSR v oblasti bezpečnostních složek, respektive při vytváření organizace ministerstva vnitra ADLR.¹⁴³ Celkový rozsah této pomoci, jinými slovy její výsledky, nejsou ovšem z dostupných materiálů známy.

4.6 Kulturní spolupráce s Alžírskem

První kroky k navázání kulturní spolupráce byly učiněny ještě před uznáním GPRA de iure v listopadu 1961, kdy do ČSSR dorazil jako host čsl. ministra školství a kultury ministr informací GPRA Mohamed Yazid. Účelem jeho návštěvy bylo kromě jednání o zřízení alžírského informačního střediska i seznámení se s organizací československých kulturních institucí, tiskem a rozhlasem a eventuálně možnost projednání další československo-alžírské spolupráce v této oblasti.¹⁴⁴

K dalším stykům v této oblasti došlo až na začátku roku 1963, kdy se aktivita čsl. strany omezila výhradně na přijímání stipendistů (jejich celkový počet činil 54). Už v polovině téhož roku však alžírská místa projevila zájem o uzavření kulturní dohody a vyslání alžírské delegace ke studiu čsl. školství.¹⁴⁵ První návrhy kulturní smlouvy obsahově vycházející z textů dohod se Sýrií a Tuniskem se objevily v červenci 1963. Již v těchto předběžných textech byl kladen důraz na spolupráci v oblasti školství, zejména mezi univerzitami a vědeckými ústavy. Také se počítalo s čsl. spoluprací v oboru rozhlasu a televize a filmové výroby.¹⁴⁶ Nezávisle na přípravě těchto dohod došlo z alžírské iniciativy k prvním kontaktům mezi alžírským rozhlasem a televizí s jejich československými protějšky.

¹⁴¹ ABS, f. Sekretariát MV, A2/2-77, Správa o záujme alžírské strany o výcvik leteckých odborníků v ČSSR.

¹⁴² ZÍDEK, P., c.d., s. 83.

¹⁴³ ABS, f. Sekretariát MV, A2/2-769, Československá pomoc Alžírsku.

¹⁴⁴ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k 2, Návštěva ministra informací GPRA Mohameda Yazida v ČSSR.

¹⁴⁵ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k 3, Plnění úkolů čsl. zahraniční politiky vůči ADLR, č. j. 024.331/63-9, s. 3.

¹⁴⁶ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k 3, K návrhu textu kulturní dohody, č. j. 026.990/63-9.

Tyto kontakty byly zprostředkovány a z počátku zajišťovány výhradně přes ZÚ v Alžíru. Z důvodu nedostatečně fungující běžné pošty tak byly materiály oběma směry zasílány čsl. diplomatickou poštou.¹⁴⁷ V roce 1963 došlo k aktivizaci kontaktů mezi ČSM a alžírskými organizacemi mládeže a studentů. Uvedené kontakty byly realizovány zejména na bázi výměn jednotlivých delegací a na darech ze strany ČSM.¹⁴⁸

Hlavním úkolem v oblasti kulturních styků v roce 1964 bylo dokončit jednání o přípravě kulturní dohody a její podepsání, k němuž došlo při návštěvě prezidenta Ben Belly v Praze. V průběhu roku se uskutečnilo několik návštěv čsl. vysokoškolských pedagogů na alžírských univerzitách, recipročně navštívili ČSSR nejrozličnější představitelé alžírských státních a kulturních organizací (např. ředitel Institutu pro plánování a řízení národního hospodářství prof. Peyrega či ředitel alžírského Národního divadla M. Kateb).

Příznivé atmosféry v československo-alžírských vztazích způsobených návštěvou prezidenta Ben Belly v ČSSR se čsl. představitelé rozhodli využít k propagační akci Týden československého-alžírského přátelství a k ustanovení zakládajícího výboru Společnosti československo-alžírského přátelství. Alžírská delegace navštívila i MFF v Karlových Varech a také byli vysíláni čsl. sportovci na mezinárodní turnaje probíhající v Alžíru.¹⁴⁹ Stoupající frekvence návštěv a jejich celková kvantita narůstala. Jediným problémem v této oblasti bylo, že příliš velké množství pozvání ze socialistických zemí se pro omezené finanční prostředky na cestovné kulturních pracovníků stávalo neúnosné a vedlo k omezení těchto návštěv.¹⁵⁰ Také vysílání uměleckých těles se ukázalo pro obě strany s přihlédnutím k propagačnímu účinku finančně nevýhodné.

Přestože na poli kulturních styků byla situace dle vyjádření čsl. i alžírských představitelů uspokojivá, bylo z čsl. iniciativy uvažováno zřízení čsl. kulturního střediska, které by ještě ve větší míře než dosavadní detašované tiskové oddělení (DTO) zajišťovalo propagační úkoly, ať už šlo o umístování článků, filmů nebo distribuci arabsky tištěného časopisu ZÚ Káhira „Československo“. Uvedená otázka zřízení kulturního střediska získala na aktuálnosti v nové situaci po změně režimu (19. 6. 1965), kdy se podmínky pro další

¹⁴⁷ AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k 3, Spolupráce ČaR a ČsT s alžírskou RTA, č. j. 026530/63-9

¹⁴⁸ V roce 1963 poskytl ÚV ČSM kromě 30000,- Kč, 11 promítaček a gramodesky.

¹⁴⁹ Alžířané přikládali sportovním utkáním velký význam, o čemž svědčí pozvání čs. olympijského týmu ve fotbale, jehož účast na utkáních v Alžírsku museli čs. straně zaplatit.

¹⁵⁰ Některé soc. státy proto začaly hradit i cestovní výdaje za tyto delegace. AMZV, TO-T Alžírsko 1960–1964, k 4, Zpráva o činnosti na úseku kulturních styků za I. pol. roku 1964, č. j. 014/64

propagačně-kulturní činnost značně zhoršily.¹⁵¹ Za této situace, jak soudili čsl. představitelé, by takové středisko mohlo významným způsobem pomoci a zvýšit aktivitu v oblasti propagace ČSSR a socialismu obecně. Přes očividné výhody tohoto řešení nebylo středisko do konce 60. let otevřeno.

V prvním období po převratu tisk, rozhlas a televize, masové organizace, FLN, JFLN zaujaly vyčkávací stanovisko k další spolupráci, do určité míry ovlivněny rezervovaným postojem ZST vůči Boumediennovu režimu. Míra propagace ČSSR dosáhla obdobné úrovně jako před převratem již během listopadu a prosince 1965. Zejména spolupráce v oblasti filmu a televize daleko předstihla ostatní ZST včetně SSSR. Přes úspěchy československého filmu v Alžírsku je možné na základě dostupných materiálů potvrdit citelné ochlazení kulturních styků. Řada akcí byla v důsledku potíží z alžírské strany zrušena, jedinou větší realizací československo-alžírské spolupráce po červnových událostech tak bylo vyslání 19 dlouhodobých expertů-pedagogů v oboru lékařství na Oranskou fakultu.¹⁵² Ke konci 60. let tak byla rozvíjena výše zmíněná spolupráce v oblasti televize a filmu spojená s osobou J. Pelikána.¹⁵³ Významnější akce byly také spojeny s pokračujícím programem družby měst Alžír - Praha.¹⁵⁴

¹⁵¹ Po převratu byl zakázán dovoz tisku ze ZST a vedena protikomunistická kampaň. AMZV, TO-T Alžírsko 1965 – 1969, k 3, Zřízení kulturního střediska v Alžíru, č. j. 0243/65/DrV/Pe

¹⁵² AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k 4, Působení vysokoškolských lékařů – pedagogů v Oranu.

¹⁵³ ZÍDEK, P. c.d., s. 90.

¹⁵⁴ Družba mezi Prahou a Alžírem byla navázána v r. 1965, od té doby se každoročně v obou městech střídavě konaly tzv. Týdny družby. K oživení styků bylo čsl. stranou plánováno navazovat i další družby např. mezi Annabou – Ostravou, ale tyto plány nebyly do konce 60. let realizovány. AMZV, TO-T Alžírsko 1965–1969, k 4, Čs.–alžírské styky, č. j. 0168/67.

5. Libye

5.1 Sovětsko-libyjské vztahy

K navázání diplomatických styků mezi SSSR a Libyí došlo koncem roku 1955. Přes tuto sovětskou iniciativu zůstávala Libye v ohledu na své vztahy s USA, VB, NSR a Itálií bezesporu zemí prozápadní orientace, bez ohledu na vlastní prohlášení o neutralitě Libye. Ve druhé polovině 50. let a během let šedesátých tak byla spolupráce mezi oběma státy uskutečňována výhradně na poli vzájemného obchodu. K významnějším politickým kontaktům docházelo až od první poloviny roku 1961, kdy se uskutečnila cesta libyjské delegace do SSSR. Ačkoliv během této návštěvy nebyly uzavřeny žádné politické ani jiné dohody, propagační účinek byl (alespoň dle sovětských měřítek) velmi dobrý. Na základě tohoto posunu ve vzájemných vztazích byla sovětskou stranou vyslána skupina zástupců obchodních komor některých sovětských republik. Tato jednání, podobně jako stále otevřená nabídka (od roku 1959) sovětské pomoci, byla bez úspěchu.

Během následujícího roku se SSSR rozhodl i přes minulé neúspěchy dále pokračovat v pokusech o sblížení s Libyí. Největší událostí tohoto roku byla návštěva muslimské delegace v Libyi, která zřejmě uspořádala jmenování prvního libyjského velvyslance do Moskvy. Přes tyto úspěchy a rostoucí podíl SSSR na Libyjském dovozu neměl Sovětský svaz dosud s Libyí uzavřenou žádnou obchodní dohodu.¹⁵⁵

K pokroku v této otázce došlo teprve v květnu 1963, kdy byla podepsána obchodní dohoda mezi Libyí a SSSR,¹⁵⁶ od které si sovětské představitelé slibovali zvýšení sovětského exportu na úkor kapitalistických států. Na jejím základě se zvyšoval poměr zboží (zejména strojních výrobků a cukru). Přesto dovoz ze SSSR do Libye v příštích dvou letech klesal, především na úkor ČLR¹⁵⁷, která s Libyí začala obchodovat teprve od roku 1963, ale brzy se ujala vedení mezi socialistickými státy. K mírnému zlepšení pozice SSSR (stejně jako ostatních ZST) došlo během krize na Středním východě, kdy soc. státy jednoznačně odsoudily izraelskou „agresi“, čímž si získaly jistou lidovou podporu, nikoli však podporu vládních kruhů, které zůstávaly stále prozápadní.

¹⁵⁵ Jejím uzavření přikládal SSSR velký význam, neboť v té době Libye neměla uzavřenou žádnou dohodu se ZST. AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k 1, Řádná politická zpráva za rok 1962, č. j. 0128/62.

¹⁵⁶ Z ekonomického hlediska byla výhodnější pro Libyi, neboť zaručovala odběr jejích produktů. AMZV, TO-T Libye 1960 – 1964, k 2, Řádná politická zpráva za 1. pol. 1963, s. 11.

¹⁵⁷ AMZV, TO-T Libye 1965-1969, k 3, Hospodářská zpráva č. 5, Vývoj obchodu socialistických zemí s Libyí, č. j. 072/66.

Jistým negativním prvkem ve vztazích SSSR - Libye se staly srpnové události v ČSSR, kdy oficiální představitelé Libye vyjádřili morální podporu Československu. Ohlasy v libyjském tisku byly vesměs protisovětského rázu, ovšem vzhledem k vládním opatřením nedošlo k žádným demonstracím odsuzujícím sovětskou intervenci. Po odeznění těchto událostí se sovětsko-libyjské vztahy vrátily k normálu. Zásadní změnu ve vztazích SSSR a Libye znamenal až převrat z 1. 9. 1969, který vynesl postupně do popředí jejího strůjce Muammara Kaddáfího.¹⁵⁸

5.2 Politické vztahy Československa s Libyí

Vyhlášení libyjské nezávislosti, k němuž došlo 24. 12. 1951, nevzbudilo v té době žádný zájem sovětské ani československé zahraniční politiky. K prvním známkám zájmu o Libyi docházelo až v souvislosti s aktivitou SSSR respektive ČSSR ve vztazích k Násirovu Egyptu.¹⁵⁹ Počátek styků mezi ČSSR a Libyí lze datovat zhruba do začátku roku 1956, kdy byly z čsl. iniciativy navazovány první neoficiální vztahy prostřednictvím ZÚ v Káhiře a v Londýně s cílem zjistit možnosti navázání běžných diplomatických styků. Dne 11. 11. 1956 byla prostřednictvím ZÚ v Káhiře tamnímu libyjskému velvyslanectví předána nota s návrhem navázání diplomatických vztahů. Na tuto snahu libyjská strana neodpověděla, zřejmě v ohledu na nedostatečnou míru obchodních styků, na jejichž šíři v neoficiálních rozhovorech poukazovala a jejímž rozšířením podmiňovala navázání diplomatických styků na úrovni velvyslanectví.¹⁶⁰

K dalším pokusům o navázání kontaktů došlo z čsl. iniciativy na podzim roku 1959. Po těchto jednáních libyjská vláda prostřednictvím svého londýnského velvyslanectví 9. 2. 1960 souhlasila s navázáním diplomatických styků na úrovni velvyslanectví a současně vyjádřila přání, aby sídlo čsl. diplomatického zastoupení bylo přímo v Libyi a ne v jiném státě.¹⁶¹

První skupina pracovníků MZV přijela do Tripolisu již v červnu 1960 a začala se zařizováním čsl. ZÚ.¹⁶² Běžnou činnost velvyslanectví zahájilo po příjezdu čsl. chargé

¹⁵⁸ Vztah Libye (resp. Kaddáfího k SSSR) podrobněji ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 192 – 217.

¹⁵⁹ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 190.

¹⁶⁰ AMZV, TO-T Libye 1960 – 1964, k 2, Příručka o Libyi, č. j. 0154/63, kap. 11, s. 65 an.

¹⁶¹ tamtéž.

¹⁶² Ačkoliv diplomat Hrachovina nevlastnil kabinetní list, což komplikovalo jeho styk s libyjskými úřady; dokázal např. prosadit jednání o umožnění letů čsl. letadel na pomoc Kongu s využitím libyjských letišť. AMZV, TO-T Libye 1960 – 1964, k 1, Cestovní zpráva s. Hrachoviny, č. j. 032.628/60.

d'affaires A. Bernáška v listopadu téhož roku. Do konce roku 1960 bylo také zřízeno obchodní oddělení a dorazili poslední pracovníci ZÚ.¹⁶³

V srpnu 1961 byl jmenován prvním čsl. velvyslancem v Libyi Zdeněk Eibel, který přijel do Tripolisu dne 19. 11. 1961. Během prosince jej přijal ministr zahraničních věcí Libye a posléze i král Idrís I., kterým předal své pověřovací listiny. Ovšem již při těchto rozhovorech bylo velvyslanci Eibelovi sděleno, že libyjská vláda z kádrových a finančních důvodů nebude recipročně otvírat svůj zastupitelský úřad v Praze.¹⁶⁴ Přes čsl. naléhání libyjská strana neustoupila a situaci řešila tím, že v lednu 1962 oficiálně požádala o udělení agrément pro svého moskevského tituláře. Reakcí čsl. strany bylo současné oznámení odvolání velvyslance Z. Eibela zpět do ČSSR, k němuž došlo 15. 3. 1963. V následujících letech byl úřad veden chargé d'affaires A. Bernáškem.¹⁶⁵

Činnost úřadu dosáhla vrcholu v roce 1962, kdy byl úřad dostatečně personálně obsazen.¹⁶⁶ Po odchodu velvyslance a dalších pracovníků, byl stav na ZÚ následující: chargé d'affaires a účetní-řidič. Tento stav byl způsoben hodnocením Libye prostřednictvím ústředí MZV na základě údajně neuspokojivých styků bez možnosti perspektivy jejich zlepšení. V průběhu roku bylo dokonce plánováno změnit statut velvyslanectví jen na úroveň obchodního zastoupení. Tento plán ovšem naplněn nebyl a status velvyslanectví včetně nízkého personálního zajištění byl ponechán beze změny. Samotní pracovníci (zejména A. Bernášek) tyto tendence odmítali a poukazovali na šablonovité posuzování vývoje Libye ze strany MZV, kterou nebylo možné pasovat za „typickou rozvojovou zemi“ dle mínění Prahy. Také v hodnocení případných změn zastávali pracovníci ZÚ diametrálně odlišná stanoviska, zejména v ohledu na určité republikánské tendence a pevnost královského režimu.¹⁶⁷

Odlišný názor na význam Libye v zahraniční politice ČSSR dokumentuje i případ požadavku obchodního oddělení ZÚ o rozšíření počtu pracovníků a zřízení pobočky čsl. obchodního oddělení v Benghází, pro něž předpokládalo další možnosti navázání obchodních styků.¹⁶⁸ V souvislosti s odchodem čsl. velvyslance v březnu 1963, oslabením personálního zajištění a určitým nezájmem čsl. i libyjské strany o další rozvíjení kontaktů se vzájemně

¹⁶³ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k 1, Zřízení obchodního oddělení, personální obsazení a rozpis nákladů, č. j. 0/7835/60.

¹⁶⁴ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 191.

¹⁶⁵ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k. 2, Příručka o Libyi, č. j. 0154/63, kap. 11, s. 66.

¹⁶⁶ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k. 1, Řádná politická zpráva za 1. pol. 1962, č. j. 0128/62.

¹⁶⁷ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k. 2, Materiál MZV o činnosti MZV a ZÚ Tripoli, s. 6,7.

¹⁶⁸ Podobně jako žádosti o personální posílení ZÚ i tuto iniciativu MZV odmítlo a vrátilo se k ní až koncem roku 1964. AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k. 2, Návrh na zřízení pobočky obchodního oddělení v Benghází, č. j. 021.991/63-9

politické vztahy dostaly od slibného začátku do stagnace. Naproti tomu obchodní vztahy prošly významným zlepšením (čehož bylo dosaženo zejména zvýšením čsl. vývozů do Libye).¹⁶⁹ Velkou překážkou pro rozvoj styků se socialistickými zeměmi byla silná pozice USA, VB, NSR a Itálie, jejich finanční a technická pomoc, nabídky stipendií, výcviku apod., zejména však jejich monopolní postavení v těžbě ropy. Čsl. iniciativa v této oblasti v letech 1961-62 nenašla patřičnou odezvu u libyjských úřadů.¹⁷⁰ Jedinou úspěšnější akcí v roce 1962 byla tak účast ČSSR na tripolském veletrhu. Přes výše uvedenou stagnaci v československo-libyjských politických a kulturních stycích měly obchodní styky vzestupný trend.¹⁷¹ Vzhledem k této tendenci se rozhodlo MZV dále posílit obchodní oddělení v Tripolisu, které dosáhlo koncem roku 1964 počtu 9 pracovníků. Dále byl také znovu otevřen plán umístění jednoho pracovníka do Benghází, kde byla otevřena pobočka obchodního oddělení ZÚ.¹⁷² Personální zajištění samotného ZÚ z rozhodnutí MZV zůstávalo i přes tento vývoj obchodních vztahů v počtu pouze dvou diplomatických pracovníků.¹⁷³

V následujících letech (do roku 1969) byl vztah obou zemí budován převážně na vzájemném obchodu, respektive se od druhé poloviny 60. let objevuje snaha čsl. strany o uzavření dohody o VTS.¹⁷⁴ Postoj k přijímání expertů ze ČSSR a obecně ze ZST byl značně obezřetný, což vzhledem k jasné prozápadní orientaci a vlivu kapitalistických mocností nebylo nic překvapivého.¹⁷⁵ Libyjské sondáže v této věci se objevily na konci roku 1966, což bylo samozřejmě čsl. stranou přivítáno a vedoucí obchodního oddělení byl pověřen jednáním o její konkrétní podobě. Text příslušné smlouvy byl připraven již v lednu 1967. Osud této dohody není z dostupných materiálů znám, ale lze předpokládat, že nikdy nebyla uzavřena, neboť technická pomoc poskytovaná ČSSR se opět sestávala jen z několika expertů, převážně ve zdravotnictví, které se podařilo prosadit po neoficiální linii a kteří začali v Libyi pracovat počátkem roku 1968.¹⁷⁶ Od roku 1968 se obecně pozice a vnímání ČSSR libyjskými oficiálními místy začíná postupně zlepšovat; na základě archivních materiálů lze tuto změnu

¹⁶⁹ tamtéž, součástí byl i krátký přehled čsl. vývozu.

¹⁷⁰ Nabídky byly činěny zejména v kulturní oblasti. AMZV, TO-T Libye 1960 – 1964, k 3, Stav čsl.–libyjských vztahů, č. j. 0186/63

¹⁷¹ V roce 1963 činil čs. dovoz do Libye – 40 mil. Kčs

¹⁷² Její pracovník dorazil ovšem až v listopadu 1966.

¹⁷³ A. Bernášek byl na konci roku 1964 odvolán a čsl. vláda se rozhodla obsadit post velvyslance, kterým se stal Ján Teluch, který tento úřad vykonával až do roku 1969. AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k 3, Plán na poradu náměstků, úprava obsazení ZÚ Libye.

¹⁷⁴ Ze soc. zemí jediná Jugoslávie uzavřela dohodu o VTS roku 1965. AMZV, TO-T Libye 1965 – 1969, k 3, VTS a možnosti uzavření mezi ČSSR a Libyí, č. j. 01/66

¹⁷⁵ Československo se snažilo nabídnout dohodu o VTS Libyi již v roce 1961 v odpovědi na určitou libyjskou iniciativu.

¹⁷⁶ AMZV, TO-T Libye 1965–1969, k 3, Zpráva o činnosti a plnění plánu práce ZÚ Tripoli ve II. pol. roku 1967, č. j. 02/68, s. 4.

připsat na vrub odsuzujícímu stanovisku čsl. vlády k izraelské „agresi“ v létě 1967 na Středním východě. Také polednový vývoj v ČSSR byl příznivým faktorem v nazírání na ČSSR. Srpnové události vedly k ještě většímu zájmu o Československo, projevy sympatií se objevovaly zejména v politických kruzích. Srpnové události tedy v souhrnu zlepšily postavení ČSSR, což vedlo mj. k dalšímu rozvoji obchodní spolupráce a ochotě libyjské strany přijmout více expertů. Vzestup vzájemných vztahů jen potvrzovalo jmenování libyjského velvyslance v Praze na jaře 1968.

S libyjským převratem 1. září 1969¹⁷⁷ a svržením královského režimu se opatrně očekávaly určité změny, jak uvádí čsl. velvyslanec ve své zprávě „zlepšení dosavadních styků ve všech oblastech“ samozřejmě ve vztazích k ZST. To by znamenalo významné ochlazení vztahů se západem včetně reálné možnosti zrušení amerických základů. Ačkoliv byla pozice nové vlády v prvních měsících nejistá, doufali čsl. představitelé již v „rozšiřování a prohlubování všestranných styků s Libyí“, jak řekl čsl. titulář v audienci u nového ministra zahraničních věcí 23. 9. 1969.¹⁷⁸

5.3 Hospodářské vztahy Československa s Libyí

Rozsah obchodních styků s Libyí v 50. letech nebyl příliš široký. V letech 1956 a 1958 byly do Libye vyslány delegace MZO, na jaře 1959 byla vyslána delegace ČOK. V září 1959 na pozvání ČOK navštívil předseda tripolské Obchodní komory Brněnské veletrhy. Po navázání diplomatických styků v dubnu 1961 navštívila ČSSR libyjská parlamentní delegace na cestě ze SSSR, přičemž již od té doby lze datovat čsl. snahy o uzavření obchodní dohody. Velké naděje na uzavření příslušných dohod vyvolala další návštěva libyjských vládních představitelů na podzim 1961 v čele s ministrem národního hospodářství Sadekem, k uzavření dohod však nedošlo.¹⁷⁹ Toto úsilí pokračovalo až do roku 1963, kdy došlo k podpisu libyjsko-sovětské obchodní dohody, poté i když libyjská strana projevila určitou iniciativu, nebyla pro nezájem ČSSR již žádná dohoda uzavřena.¹⁸⁰

Podíl československých dovozů na celkových dovozech do Libye byl (stejně jako podíl ostatních ZST) velmi nízký, i když vývoj obchodní výměny měl od počátku v roce 1956

¹⁷⁷ Československá vláda uznala nový režim 7.9.1969. ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 192.

¹⁷⁸ AMZV, TO-T Libye 1965–1969, k 3, Informativní zpráva o vojenském převratu v Libyi z 1.10.1969, č. j. 052/69/No

¹⁷⁹ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k 2, Příručka o Libyi, č. j. 0154/63, kap. 11, s. 66.

¹⁸⁰ Neboť styky na bázi volného obchodu byly pro ČSSR výhodnější.

stoupající trend.¹⁸¹ V prvních letech obchodních vztahů s Libyí bylo hlavní složkou čsl. vývozu především spotřební zboží. Převládal vývoz textilu, obuvi, jablonecké bižuterie, keramiky a skla. Nejdůležitější dovozní položkou byla olejnatá semena. Československý zájem byl zacílen především na vývoz strojírenských a průmyslových výrobků respektive na prodej větších investičních celků. V této oblasti však narážela tato přání na konkurenci v podobě silného zastoupení kapitalistických států eventuelně vzrůstající konkurenci v podobě ostatních socialistických zemí.

Vhodnou možností jak proniknout na libyjský trh byly mezinárodní veletrhy v Tripolisu, kterých se ČSSR účastnila s úspěchem od roku 1962.¹⁸² Zároveň byli libyjské představitelé zváni na mezinárodní Brněnské veletrhy. Vzestupná tendence čsl. libyjského obchodu pokračovala i v následujících letech, v roce 1963 dosáhl čsl. vývoz hodnoty 40 milionů Kčs. Na základě těchto výsledků vzrostla potřeba neustále zvyšovat počet pracovníků obchodního oddělení ZÚ, což kontrastuje s počtem diplomatických pracovníků v tehdejší době a snahou MZV o další redukce nákladů, a tím i významu ZÚ v Tripolisu. V roce 1965, kdy se podíl socialistických zemí na dovozu do Libye zvýšil na 10 %, se ČSSR stala hned za ČLR zemí s druhým nejvyšším podílem ze ZST, přičemž největší položkou dovozu zůstávaly stále textilní výrobky a obuv.¹⁸³ Naproti tomu dovoz z Libye do socialistických zemí vytrvale klesal (hlavní příčinou byla jednostrannost Libyjského vývozu, který představovala z 99,5 % ropa, kterou ZST nenakupovaly), neboť zboží ze socialistických zemí v Libyi nakupovala pouze ČLR, SSSR a ČSSR.

Všechny země ZST (zejména SSSR a ČSSR) se snažily ve svém dovozu do Libye zvýšit podíl strojírenských výrobků. Zástupci jednotlivých PZO a pracovníci obchodního oddělení v Tripolisu byli nuceni konstatovat, že československé výrobky nemohou těm z kapitalistických států konkurovat. ČSSR např. pro špatnou kvalitu přišla o trh petrolejových vaříčů. Dalšími bolestmi čsl. obchodu byly dlouhé dodací lhůty, které znemožňovaly získat některé tendry. Nedostatek náhradních dílů a nedostatečný servis byli základními nedostatky, které bránily úspěšnějšímu pronikání čsl. strojírenských výrobků na libyjský trh.¹⁸⁴ Časté byly také případy nekompletních dodávek, někdy se objevovaly i vykradené bedny apod.

¹⁸¹ Vývoz v roce 1956 činil 308000,- Kčs a v následujících letech stoupal více než dvojnásobně. AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k 1, č. j. 022/966/60-10, s. 8.

¹⁸² tamtéž, s. 9.

¹⁸³ Textil a obuv tvořily 33% z celkového vývozu soc. zemí do Libye. AMZV, TO-T Libye 1965–1969, k. 2, Hospodářská zpráva č. 5, Vývoj obchodu soc. zemí s Libyí, č. j. 072/66, s. 2,3.

¹⁸⁴ AMZV, TO-T Libye 1965–1969, k. 2, Zaslání hospodářských zpráv ZÚ Tripoli, obchodní oddělení, č. j. 0114/66, s. 21 an.

Krise na Středním východě v létě 1967 vedla v Libyi k silným lidovým protestům, které si vynutily zastavení vývozu ropy a bojkot zboží západní provenience. Hospodářská činnost byla ochromena téměř dva měsíce. Vystoupení socialistických zemí na straně arabských zemí a odsouzení Izraele vytvořilo poměrně příznivé podmínky pro další rozvoj hospodářských styků. I když i zahraniční obchod ČSSR s Libyí zasáhly vlivem červnových událostí potíže, stále bylo dosahováno poměrně dobrých výsledků. Je však nutné říci, že socialistické země obecně nedokázaly využít absence kapitalistických států.¹⁸⁵ Po zklidnění poměrů se dostaly západní země opět na své původní obchodní a politické pozice, neboť prozápadní orientace vlády zůstala zachována. V následujících letech se vývoz do Libye pohyboval kolem 40 milionů Kčs ročně. Na konci 60. let se socialistické země začaly prosazovat i v oblastech dosud vyhrazených kapitalistickým zemím. Až do konce 60. let byla koncepce čsl. vývozu zaměřena na spotřební zboží, k jejímu přeorientování na lukrativnější úseky jako bylo stavebnictví, vodohospodářství, energetika, průmysl a zdravotnictví došlo až na samém sklonku 60. let.¹⁸⁶ Jako nejvýznamnější počín v této oblasti je možné jmenovat získání zakázky na stavbu 330km dlouhé silnice stavěné ve spolupráci s jugoslávskou firmou.¹⁸⁷ Přes tyto dílčí úspěchy v obchodních stycích nebylo v oblasti VTS prosazeno větší procento čsl. expertů, kteří svým zařazením a působením mohli dále pomoci čsl. vývozu do Libye.

V období těsně po převratu z 1. 9. 1969 byla obchodní činnost v Libyi na krátký čas zastavena (kromě těžby ropy, která probíhala nerušeně dále). Vzhledem k nedostatku informací o dalších plánech Revolučního vojenského výboru (RVV) a nové vlády v oblasti hospodářské politiky a orientace zahraničního obchodu usuzovali pracovníci obchodního oddělení ZÚ, že pro závislost na vývozu ropy do kapitalistických států nedojde k větším změnám.¹⁸⁸

Z dalších materiálů¹⁸⁹ z konce roku 1969 vyplývá, že v hospodářské oblasti došlo k postupnému odstraňování přechodných opatření (zejména na úseku finančním, viz pozn.) V oblasti zahraničního obchodu byl prakticky obnoven stav před převratem. Problémy se objevovaly u státních úhrad, neboť ty byly pozastaveny z důvodu prověření jejich účelnosti, což se dotklo i stavby výše zmíněné silnice v čsl.-jugoslávské kooperaci. S koncem roku také

¹⁸⁵ AMZV, TO-T Libye 1965 – 1969, k 2, Zpráva o činnosti a plnění plánu ZÚ Tripoli za II. pol. 1967, č.j. 02/68.

¹⁸⁶ NA neuspořádaný fond MZO, Libye – Vývoz do Libye v roce 1969, č. j. 790/69.

¹⁸⁷ NA neuspořádaný fond MZO, Libye – Zpráva za I.pol. 1969, č.j. 1124/69

¹⁸⁸ NA neuspořádaný fond MZO, Libye – Zpráva o situaci 15.9.1969, č. j. 1190/69.

¹⁸⁹ NA neuspořádaný fond MZO, Libye – Zpráva za III. čtvrtletí 1969, č. j. 1530/69, s. 4.

postupně došlo k uvolnění dovozu zboží dle jeho významu pro Libyi a byla též obnovena její dřívější liberální obchodní politika. I když se tedy na začátku roku 1970 hospodářský život normalizoval, na libyjském trhu stále přetrvávala nejistota a obavy z dalšího vývoje země.

5.4 Československo-libyjská kulturní spolupráce

Navázání kulturních styků s Libyí se ukázalo jako jeden z nejtěžších úkolů, před kterým stáli pracovníci ZÚ v Tripolisu. V letech 1961 a 1962 nabídla čsl. vláda 3 stipendijní místa pro libyjské studenty na čsl. vysokých školách. Tuto nabídku libyjská strana zdvořile odmítla s poukazem na jazykové těžkosti svých studentů. Podobně byla odmítnuta i řada nabídek na výměnu materiálů a spolupráci mezi čsl. a libyjskými kulturními institucemi a organizacemi.¹⁹⁰

Představitelé čsl. ZÚ se však (alespoň z počátku) nevzdávali. Velvyslanec Eibel osobně navštívil v říjnu 1962 názira výchovy p. Hungoriho, generálního ředitele FMI p. Honaliho a ministra FMNE a navrhl několik možností navázání kulturních styků. Dosáhl souhlasu s výměnou materiálů (školní a učební pomůcky apod.) mezi čsl. a libyjskými školami, ale jeho další návrhy na vyslání libyjského pozorovatele na Pražské Jaro, či vyslání 3 stipendistů na nějaké technické vysoké školy do ČSSR, využívání čsl. filmotéky či nabídka různých stáží byly opět zdvořile odmítnuty.¹⁹¹

Tento vytrvalý odpor k navázání jakýchkoliv hlubších kulturních styků byl způsoben všeobecnými obavami z kulturního pronikání ZST (respektive z komunistické ideologie), ze starosti o narušení náboženského cítění obyvatelstva a v neposlední řadě byl i důsledkem odporu západních států, které měly v zemi silné pozice i v kulturní oblasti (kulturní střediska při ZÚ USA, Itálie, VB a SAR).¹⁹² Obdobná byla i situace v následujících letech, jak dokládá správa čsl. velvyslance z konce roku 1965,¹⁹³ kdy se propagační činnost ZÚ sestávala z distribuce časopisů *Solidarita* (115 ks) a *Československo* (315 ks), eventuálně čas od času ZÚ vypracovával články o ČSSR pro místní tisk. Jediná známá iniciativa z Libyjské strany se objevila v roce 1967, kdy si libyjské ministerstvo školství vyžádalo skupinu hudebních

¹⁹⁰ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k. 2, Příručka o Libyi, č. j. 0154/63, kap. 11, s. 67.

¹⁹¹ AMZV, TO-T Libye 1960–1964, k. 2, Informace o možnostech čs.–libyjských kulturních styků, č. j. 0206/62.

¹⁹² Tamtéž, v letech 1962/63 nestudovali v ZST žádní libyjské studenti.

¹⁹³ AMZV, TO-T Libye 1960–1969, k 3, Zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích a propagaci ČSSR v Libyi v r. 1965, č. j. 0161/65/No

pedagogů. Vládní komise však později své rozhodnutí změnila a odmítla čsl. učitele z jazykových důvodů.¹⁹⁴

K nebyvalému zájmu o ČSSR dochází až v souvislosti se srpnovou invazí vojsk Varšavské smlouvy, kdy se objevují sympatie v tisku i u veřejnosti, a také při osobních jednání s vládními představiteli. Žádné konkrétní opatření v mezikulturních vztazích však z těchto sympatií nevzešlo. Rychlé udušení reformních tendencí v ČSSR mnozí libyjtí představitelé předpokládali,¹⁹⁵ následující normalizace znamenala návrat (alespoň v kulturních vztazích) zpět na počátek 60. let.

¹⁹⁴ AMZV, TO-T Libye 1965–1969, k. 3, Zpráva o činnosti a plnění plánu práce ZÚ Tripoli za II. pol. 1967, s. 4.

¹⁹⁵ AMZV, TO-T Libye 1965–1969, k. 3, Politická zpráva č. 3, Ohlas libyjských orgánů na srpnové události v ČSSR, č. j. 0103/68.

6. Maroko

6.1 Historie sovětsko-marockých vztahů

Stejně jako i v případě jiných bývalých koloniálních zemí byl limitujícím faktorem v sovětsko-marockých stycích vztah k bývalým koloniálním velmocím (Španělsku a především Francii), které stejně jako další zainteresované země¹⁹⁶ neměly zájem na vzrůstu vlivu ZST v oblasti stále považované za oblast svých zájmů.

V případě Maroka je třeba vzít v úvahu i zájmy vládnoucích tříd a vrstev (především královského dvora) na zachování statusu quo. Přesto nebyl postoj Maroka vůči ZST jednoznačně negativní (jedním z důvodů byla i podpora Alžírsku ze strany socialistických zemí ve velké míře realizovaná právě přes Maroko). Vztah Maroka k SSSR procházel určitými výkyvy. K jistému sblížení došlo na přelomu 50. a 60. let, kdy SSSR za vlády Muhammada V. dodal Maroku větší množství vojenské techniky.¹⁹⁷ Toto sblížení však nemělo dlouhého trvání, po smrti Muhammada V. nastoupil na královský trůn jeho syn Hassan II., který pokračoval částečně v linii svého otce, kdy Maroko poskytovalo podporu zemím bojujícím o svou nezávislost (zejména Alžírsku, ale i dalším zemím).¹⁹⁸

Marocká vláda udržovala diplomatické styky kromě SSSR i s dalšími zeměmi ZST. Avšak od počátku roku 1962 dochází vůči ZST k jistému ochlazení, neboť se král Hassan II. zaměřil, zřejmě v obavách z „pokrokového“ vývoje v nezávislém Alžírsku, který by mohl ohrozit jeho režim, na spolupráci s Francií, což mj. znamenalo i získání hospodářské pomoci ve výši 500 milionů nových franků. Dále také na schůzce Casablanské skupiny předložil návrh na její vstup jako celku do EHS. Hassanova orientace na Francii (respektive na Západ) vedla k dalšímu kroku, kterým bylo vytvoření pro-francouzské maghrebské skupiny v lednu 1962 při jednáních s GPRA. Všechny tyto kroky v zahraniční politice Maroka, následované podobnými opatřeními v kulturních vztazích, směřovaly v roce 1962 k citelnému omezení v sovětsko-marockých stycích. Jistá stabilizace vztahů mezi ZST¹⁹⁹ a Marokem v následujícím roce byla jen zdrojem nátlaku ze strany Maroka na kapitalistické státy. Tyto výkyvy poznamenávaly sovětsko-marocké vztahy i v dalších letech, i když přes svou

¹⁹⁶ Např. USA, které mělo v Maroku své vojenské základny

¹⁹⁷ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 219.

¹⁹⁸ těsně před svou náhlou smrtí svolal do Casablanky Muhammad V. několik „pokrokových“ států, podrobněji viz ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 219-220.

¹⁹⁹ Tento stav ovšem dlouho nevydržel z důvodu jednoznačné podpory Moskvy Alžírsku v pohraniční válce s Marokem v zimě 1963.

prozápadni orientaci zastávalo Maroko v důležitých mezinárodních otázkách zásadu neangažovanosti. První náznaky ochoty ke zlepšení vzájemných vztahů ze strany marockého královského dvora se objevily na počátku roku 1966.²⁰⁰ Tlak západních velmocí včetně silných kontaktů na „reakční“ režimy saudského krále Faysala, jordánského krále a íránského šacha vedl krále Hassana II. k nutnosti určitého rozšíření vztahů se SSSR respektive ZST. Tato iniciativa vyvrcholila v průběhu roku 1966 dlouho odkládanou návštěvou SSSR, která vedla k uzavření čtyř dohod: o ekonomické spolupráci, o VTS, o kulturní spolupráci a o spolupráci v oblasti rozhlasu a televize.²⁰¹ Rok 1966 tak lze považovat za určitý předěl ve vztazích Maroka vůči SSSR (resp. ZST). Během následujících let lze pomocí dostupných dokumentů²⁰² sledovat stoupající trend spolupráce se ZST. Maroko v letech 1967 a 68 navštívilo množství delegací ať už obchodních nebo kulturních, dále uzavíralo Maroko po vzoru SSSR kulturní a ekonomické dohody s dalšími ZST. Jistým vrcholem tohoto sblížení je uzavření pětileté dlouhodobé obchodní dohody mezi SSSR a Marokem, která měla zajistit zvýšení podílu obchodu se ZST na dvojnásobek. Vzhledem k tomuto kurzu marocké zahraniční politiky se začal navyšovat počet expertů ze ZST v rámci VTS (řádově několik stovek). Zvyšující se podíl sovětsko-marocké obchodní výměny dostal SSSR v marockém zahraničním obchodu na 4. místo v dovozech a na 7. místo ve vývozech. Také sovětské úvěry jen v letech 1968/1969 dosáhly výše 370 milionů dirhamů (ZST celkově poskytly úvěry ve výši 630 milionů dirhamů).

Jediným negativním momentem ve vztazích SSSR a Maroka byla srpnová invaze do ČSSR, kterou marocká oficiální místa odsoudila. Tato krátkodobá záležitost neměla většího významu, z hlediska obchodních vztahů pokračovala nastoupená cesta spolupráce se SSSR v duchu obchodních kulturních dohod.

6.2 Československo-marocké vztahy v politické oblasti

Podobně jako v případě jiných bývalých kolonií v Africe se i počátky vztahů mezi Československem a Marokem datují do období 1. republiky. Honorární konzulát byl ustaven v Casablance v roce 1927 a pokračoval ve své činnosti do roku 1940.²⁰³ Již před druhou

²⁰⁰ AMZV, TO-T Maroko 1965–1969, k. 2, Politická zpráva č. 5/66, Vztahy Maroka k ZST, č. j. 022.73/66-9

²⁰¹ AMZV, TO-T Maroko 1965–1969, k. 2, Zpráva o průběhu a výsledcích návštěvy krále Hassana II. v SSSR ze dne 30.11.1966, č. j. 0237/66/Ja

²⁰² AMZV, TO-T Maroko 1965–1969, k. 3, ZÚ Rabat o vztazích Maroka k některým soc. státům, č. j. 024.731/68-8

²⁰³ ZÍDEK, P., c.d., 91.

světovou válkou bylo Maroko jedním z největších čsl. obchodních partnerů v Africe, tuto pozici si udrželo i po válce. Na tuto tradici se snažilo navázat i nové čsl. vedení po únoru 1948.

Politické vztahy mezi ČSSR a Marokem byly navázány krátce po vyhlášení samostatnosti Maroka. ČSSR v červnu 1956 uznala jeho politickou samostatnost a vyslovila přání navázat diplomatické styky. Konkrétní odpověď na čsl. iniciativu však nedošla. Marocká vláda vyjádřila pouze ochotu k pokračování obchodních styků a snahám o navázání diplomatických vztahů se vyhýbala až do roku 1959. Samotné navázání diplomatických styků je spojeno s aférou čsl. lodi Lidice dopravující do Maroka vojenský materiál pro alžírské FNO. Její zadržení francouzským námořnictvem dostalo Maroko do složité situace, kterou měl za čsl. stranu řešit zvláštní vyslanec vlády vedoucí 9.t.o. dr. F. Zachystal.²⁰⁴ Při jednáních dr. Zachystala s řadou marockých představitelů byla předložena také otázka navázání diplomatických vztahů, se kterou marocká strana souhlasila. Události pak nabraly rychlý spád, prvním diplomatickým zástupcem v Maroku se stal Zdeněk Pravda ve funkci chargé d'affaires a 31. 12. se prvním velvyslancem stal Zdeněk Jobánek.²⁰⁵ V roce 1961 byl otevřen i čsl. generální konzulát v Casablance.

Úkoly československé politiky pro první období vůči Maroku byly jasně určeny příslušnými koncepcemi MZV a MZO zcela v součinnosti s Moskvou. Také čsl. strana využívala posledních let vlády krále Muhammada V. k posilování svých pozic zejména řadou vzájemných návštěv a delegací čsl. a Marockých představitelů.²⁰⁶ Po smrti Muhammada V., po nástupu jeho syna Hassana II., se přes předpoklady čsl. představitelů²⁰⁷ začal vztah Maroka k ČSSR (ale i k ostatním ZST) v souvislosti s jeho orientací na užší spolupráci se Západem výrazněji měnit. Tomuto ochlazení ovšem MZV v součinnosti se sovětskými „přáteli“ nepřikládalo příliš velký význam, přičítajíc ho nestálé zahraničněpolitické koncepci Maroka vůči jednotlivým zemím a podléhání momentálním zájmům.²⁰⁸ Krátké zlepšení ve vztazích k ZST nemělo ovšem dlouhého trvání a na podzim roku 1963 došlo k mnohem závažnějším sporům v souvislosti s alžírsko-marockým pohraničním konfliktem.²⁰⁹ Po sovětském odsouzení Maroka muselo samozřejmě následovat i odsouzení ze strany ČSSR, které ve schodě se sovětskými závěry označovalo spor Maroka s Alžírskem ve své zprávě

²⁰⁴ NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 4, arch. j. 9., Zpráva o jednání vedeném s. Zachystalem v Maroku v roce 1959, č. j. 005.361/59-9

²⁰⁵ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 219.

²⁰⁶ Např. návštěvy marockých ministrů školství, národního hospodářství atd.

²⁰⁷ ZÍDEK, P. - SIEBER, K., c.d., 220.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 224.

²⁰⁹ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 2, Konzultace s MZV SSSR ohledně vztahů k Maroku, č. j. 03/63-P1

k této události jako rozpor mezi socialismem a kapitalismem.²¹⁰ P. Zídek ve své práci²¹¹ uvádí i trochu odlišný pohled na tuto situaci a pozici čsl. strany v tomto sporu vidí mnohem komplikovaněji vzhledem k čsl. obchodním zájmům Maroku, kterým ČSSR dávala přednost před ideologií.

Upřednostnění obchodních vztahů jak ze strany ČSSR, tak i ze strany Maroka, vedlo ve svých důsledcích k normalizování vztahů o rok později. Nezastupitelný vliv na tomto rychlém obnovení vztahů měl i jistý paradox zahraniční politiky Maroka, která neodrážela politiku vnitřní. Vnitropolitický pohyb země „doprava“, řízený Hassanem II., nedával čsl. představitelům možnost hodnotit jej jinak než jako reakční.²¹² Ovšem relativní samostatnost zahraniční politiky dovolovala Maroku zastávat pozice „neangažovanosti“, resp. v některých mezinárodních otázkách i podporovat stanoviska ZST.²¹³

Důležitost obchodních vztahů mezi oběma zeměmi dokládala i jistá benevolence Maroka v hodnocení spolupráce ČSSR s KS Maroka či jinými více méně protimonarchisticky zaměřenými silami.²¹⁴ KS Maroka nebyla sice v Maroku legální stranou (její činnost byla zastavena v září v roce 1959), přesto však do určité míry byla její činnost trpěna resp. brána na vědomí. Ve vhodných případech neváhala marocká vláda kontaktů KS Maroka využít ve své zahraniční politice, jak dosvědčuje případ žádosti o dodávku zbraní Maroku, kterou za marockou stranu vyjednával generální tajemník KS Maroka Ali Yata s představiteli ÚV KSČ v září 1957, či žádost o podporu Moskvy oficiální marocké delegaci v otázce připojení Mauretánie k Maroku v listopadu 1960.²¹⁵

Podpora ČSSR KS Maroka byla realizována v rovině materiální i morální²¹⁶, ÚV KSČ tak povoloval uveřejňování nejrůznějších prohlášení v čsl. tisku, drobnější finanční pomoc či kupříkladu hrazení dovolené v ČSSR představitelům KS Maroka. Tyto styky mezi ČSSR a

²¹⁰ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 2, Zpráva o Marocko –alžírském konfliktu ze dne 15.11 1963, č. j. 0243/63-A1

²¹¹ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 225–226.

²¹² ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 226.

²¹³ AMZV, TO-T Maroko 1965 – 1969, k. 1, Politická zpráva č. 5, Zpráva o vztazích Maroka k ZST ze dne 30.3. 1966, č.j. 022.738/66-9.

²¹⁴ Kromě KS Maroka, také s UNFP (Národní svaz lidových sil), UMT (Marocký svaz práce), také spolupráce s těmito subjekty byla realizována i po stránce obchodní, AMZV, TO-T Maroko 1960 – 1964, k. 3, Obchodní styky s UNFP, č.j. 108.035/62-10.

²¹⁵ NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 2, arch. j. 14, Žádost KS Maroka o podporu SSSR v otázce připojení Mauretánie k Maroku (1960).

²¹⁶ NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 2, arch. j. 14, Žádost KS Maroka o morální a materiální podporu pro svou činnost.

KS Maroka pokračovaly až do 70. let, což dokládá výjimečnou pozici KS Maroka na rozdíl od komunistických stran v Alžíru či Tunisku.²¹⁷

Ke konci 60. let, si ČSSR s Marokem stále udržovalo poměrně dobré (hospodářské a obchodní) vztahy. Polednový vývoj a srpnové události v roce 1968 vzbudily v Maroku sympatie k ČSSR a také z hlediska hospodářských zájmů patřilo Maroko stále k předním partnerům v rozvojovém světě. Rozvoj hospodářských a obchodních vztahů resp. jejich udržení bylo podmiňováno i určitým rozvojem vztahů politických, o které ovšem z čsl. strany na samém sklonku 60. let nebyl žádný zájem. Koncepce vypracovaná na ústředí MZV (8. odbor) jej přímo vylučovala s odvoláním na to, že „čs. zahraniční politika nemá zájem na politické podpoře absolutistické monarchie“²¹⁸, které ovšem v předcházejících letech ČSSR dodala větší množství těžké vojenské techniky (viz dále). Důležitost politických vztahů podmiňovali pracovníci ZÚ s poukazem na úspěšnou spolupráci sovětsko-marockou, založenou na smlouvách uzavřených při návštěvě krále Hassana II. v SSSR v roce 1966. Ústředí MZV trvalo ovšem i nadále na svých tezích v oblasti politických vztahů i v následujícím období, přes snahy nového velvyslance J. Šoltéze (jmenován v dubnu 1969²¹⁹) pokračovat alespoň v oblasti politických styků v návrzích předchozího velvyslance J. Antoše a v tomto ohledu čsl. koncepci zkoordinovat s aktivitami SSSR a ostatních ZST.

6.3 Vojenské dodávky do Maroka

Zájem Maroka o vojenské dodávky z Československa se datuje od roku 1958²²⁰, z dostupných materiálů vyplývá, že marocké straně byla dodána dodávka pěchotních zbraní včetně příslušné munice. V této době figurovalo Maroko v československo-marockých obchodech se zbraněmi pouze jako zprostředkovatel, přičemž konečným odběratelem zbraní byla FLN. Zřejmě i další dodávky vojenského materiálu menšího významu byly určeny třetím stranám.²²¹ První větší zájem o vojenskou techniku v 60. letech ze strany Maroka přišel

²¹⁷ ZÍDEK, P., c.d., s. 92.

²¹⁸ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 3, K prověrce koncepce čs. zahraniční politiky – Maroko z 21.1.1964, č.j. 017/69-Ant., s. 6.

²¹⁹ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 227.

²²⁰ Předvedení zbraní čs. výroby resp. trofejních z II. světové války nevzbuzovalo v Moskvě žádné negativní reakce, ovšem přehlídka či event. prodej sovětských či na sovětských licencích vyrobený materiál SSSR odmítl. NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 4, arch. j. 20, Postoj sovětské strany k otázce dodávek zbraní Maroku a Tunisku (1957).

²²¹ Např. velvyslanec Jobánek tlumočil naléhavou žádost marocké vlády o zaslání rozbušek do plastických trhavin pro Osvobozené hnutí Kamerunu, NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 4, arch. j. 32.

v souvislosti s hrozícím konfliktem s Alžírskem v roce 1963, tato žádost však byla po konzultacích v Moskvě odmítnuta.

Nové požadavky Maroka v oblasti vojenského materiálu čsl. vláda projednávala od poloviny roku 1966.²²² V této době mělo již hledisko vztahů s Alžírskem mnohem menší váhu a čsl. vláda viděla v dodávkách vojenského materiálu Maroku řešení pasivního salda ve vzájemném obchodě (na konci roku 1966 dosahujícího již 40 miliónů Kčs). Marocký požadavek, který se původně týkal dělostřelecké a pěchotní munice, byl v roce 1967 marockou stranou změněn na těžkou vojenskou techniku.²²³

Při jednání zástupců MZO-HTS s marockými představiteli byl upřesněn návrh na množství speciální techniky a marocké straně byla předložena nabídka v celkové ceně 150 miliónů Kčs. Šlo o 100 ks tanků T-54A včetně náhradních dílů a celkem 30000 ks tankové munice, 30ks samohybných děl ZD-100, 6 ks baterií (36 ks) 85mm protiletadlových děl vz. 44 včetně munice, radiolokátorů SON-9A, počítačů PUAZO 4A a dalšího vybavení včetně náhradních dílů.²²⁴ Tato dodávka byla předsednictvem ÚV KSČ schválena 13. 6. 1967, s realizací v letech 1967-69.²²⁵

Dohoda s Marokem byla uzavřena dne 18. 7. 1967, když po upřesnění byl celkový objem kontraktu stanoven na 129 miliónů Kčs. Oproti původním dohodám z června se tak rozšířil rozsah kontraktu i o další techniku (o obrněné transportéry OT-64 SKOT, OT-62 TOPAS), přičemž počet tanků byl snížen na 50 ks. Protože čsl. vláda oproti původním požadavkům nemohla dodat požadovaný počet tanků s příslušným vybavením, byla s marockými představiteli dohodnuta další dodávka 29 tanků T-54 (z toho 10 velitelských) včetně vybavení všech tanků kulomety 12,7 mm DŠK a přístroji pro vedení palby v noci. Dohoda o rozšíření dodávek byla uzavřena v Praze 19. 9. 1967.²²⁶

Vzhledem k rozsahu dodávky a určitým problémům s dovybavením tanků T-54 těžkými kulomety, byla do kontraktu zapojena i PLR, která měla 12,7 mm kulometů větší množství a také se podílela na výrobě dodávaných transportérů OT-64 SKOT.²²⁷ Jediným

²²² ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 226.

²²³ tamtéž.

²²⁴ NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 3, arch. j. 30, Zájem Maroka o nákup speciální techniky v ČSSR (1967), Příloha III. Zpráva, č.j. 2261/9, s. 2,3.

²²⁵ Tamtéž, Usnesení 36. schůze ÚV KSČ ze dne 13.6. 1967, č.j. P2261.

²²⁶ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 227.

²²⁷ NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.- zahraničí, č.k. 3, arch. j. 31, Zpráva o uzavření dohody na dodávku speciálního materiálu z ČSSR do Maroka a návrh dalšího postupu, Příloha III. Zpráva, č.j. 2720/9, s. 2,3.

nesplněným požadavkem tak zůstalo vybavení tanků zařízením pro palbu v noci, z důvodu nesouhlasu SSSR.²²⁸

Součástí těchto dodávek byla i technická pomoc, určená ke školení obsluhy všech dodávaných zbraní a realizovaná v ČSSR i v Maroku. Školení a kurzy probíhaly v obou zemích až do roku 1970.²²⁹

6.4 Československo-marocké obchodní vztahy a VTS

První přímá obchodní dohoda s Marokem byla podepsána v roce 1957 a předpokládala výměnu zboží v hodnotě 14 miliónů Kčs. Až do roku 1960 probíhal platební styk stále přes československo-francouzský clearing. Dne 22. 12. 1959 ČSSR a Marokem uzavřelo Obchodní a platební dohodu, přičemž mezní úvěr byl dohodami stanoven na 1 milión US dolarů a téměř vytrvale čerpán ze strany ČSSR. Kontingentní listiny²³⁰ stanovily celkový obrát ve výši 93 miliónů Kčs, z čehož se však každoročně realizovalo kolem 50 %.²³¹ V prvních letech vzájemného obchodu podíl ČSSR na zahraničním obchodu Maroka rychle rostl, z 0,1 % v roce 1957 na 0,5 % v roce 1960. Maroko skýtal ČSSR značné dovozní možnosti především surovin. ČSSR od počátku existence obchodních styků dováželo z Maroka zejména fosfáty, měď, olovo, z dalších důležitějších položek lze uvést jižní ovoce, rajčata, rybí konzervy a víno. Na druhé straně vyváželo ČSSR do Maroka zejména textil, cukr a v menší míře strojírenské výrobky.

Úspěšně započatou obchodní výměnu chtěla čsl. vláda doplnit i příslušnou smlouvou o VTS, která by usnadnila další pronikání na marocký trh. První nabídky na vyslání čsl. expertů se objevily již v roce 1960, kdy čsl. vláda nabídla Maroku vyslání vysokoškolských učitelů pro obory matematika a fyzika. K dohodě však nedošlo, zejména pro údajně vysoké finanční nároky Polytechny, které o 75 % převyšovaly požadavky francouzských odborníků.²³² Tento neúspěch ovšem čsl. stranu neodradil a lepší výsledky si slibovala od uzavření dohody o hospodářské, vědecké a technické spolupráci dne 8. 5. 1961 v Rabatu²³³ u příležitosti

²²⁸ Tuto techniku odmítl dodat SSSR i do Alžíru v roce 1963. Ben Bella to řešil jednáním s Castrem, který prapor 22 tanků s příslušným vybavením ihned poslal i přes nevoli SSSR, tamtéž, s. 1.

²²⁹ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 227.

²³⁰ Konkrétní ujednání o výměně zboží, pozn. aut.

²³¹ AMZV, TO-T Maroko 1960 – 1964, k. 1, Plnění koncepce styků mezi ČSSR a Marokem, č.j. 024.903/62-9, s. 10.

²³² AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 1, Maroko – Technická pomoc, č.j. 472/60.

²³³ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 1, Návrh usnesení o ujednání dohody o VTS s Marokem ze dne 31.5.1961, č.j. 07.083/61.

návštěvy ministra zahraničního obchodu Františka Krajčíra. Přes tuto dohodu pracoval na konci roku 1962 v Maroku pouze jeden čsl. expert.²³⁴ Objem vzájemného obchodu se i nadále zvyšoval, což vedlo ke zvýšení objemu kontingenčních listin na 140 miliónů Kčs, prostřednictvím Dodatkového protokolu (podepsaného 22. 1. 1962) k výše uvedené Obchodní a platební dohodě z roku 1959.

Vhodnou formou propagace čsl. produktů byl mezinárodní veletrh v Casablance, kterého se ČSSR pravidelně zúčastňovala. Zájem o čsl. výrobky na casablanských veletrzích vedl k jednání mezi oběma zeměmi o uzavření dohody o hospodářské spolupráci, v jejímž rámci by ČSSR poskytla Maroku úvěr ve výši 15 miliónů US dolarů na nákup strojního zařízení a investičních celků. Úvěr měl být poskytnut na 3-8 let při 2,5% úroku a při splácení úvěru marockými vývozními produkty, zejména fosfáty, železnou rudou, olovem aj., v souladu s potřebami čsl. hospodářství. Tato jednání ovšem ztroskotala na čsl. požadavku tzv. zlaté doložky.

V rámci snahy ČSSR zvýšit své vývozy investičních celků a strojního zařízení vypracovávala čsl. strana ekonomické studie a nabídky a zdarma je předávala Maroku. Z většího množství takto připravovaných projektů byl podepsán kontrakt pouze na úpravnu měděné rudy v hodnotě 1,5 miliónu Kčs.²³⁵

Přes uvedené problémy objem vzájemného obchodu stále rostl, od 1. 1. 1961 začala působit v Casablance čsl. afilace a 2. 2. 1962 byla tamtéž ustanovena československo-marocká obchodní komora.²³⁶ Z materiálů MZO vyplývá stálý růst obsahu obchodní výměny až do roku 1964, kdy Maroko omezuje, respektive zakazuje, dovoz zejména textilních výrobků ve snaze podpořit svůj vlastní textilní průmysl. Tato negativní skutečnost pro český vývoz byla řešena z čsl. strany vývozem speciálního materiálu.²³⁷

Od druhé poloviny 60. let měl objem vzájemného obchodu trvale sestupnou tendenci, přičemž však rostl dovoz z Maroka, čímž se čsl. strana dostávala do těžké situace v důsledku pasivního salda, které o 30 miliónů Kčs překročilo povolené meze. Tento nepříznivý vývoj v čsl. exportech byl způsoben několika faktory. Stejně jako výše uvedené omezení dovozu textilu zavedla marocká vláda v souvislosti s výstavbou místního průmyslu v roce 1965

²³⁴ Byl jím Zdeněk Prokop odborník na textilní průmysl, AMZV, TO-T Maroko 1960 – 1964, k. 1, Zpráva o čs. expertech.

²³⁵ Čs. strana podala návrhy téměř za 600 000 Kč např. na dvě textilní továrny, cukrovar, kolárnu, keramičku apod., AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 1, ob. 10, Plnění koncepce styků mezi ČSSR a Marokem, č.j. 029.403/62-9, s. 13,14.

²³⁶ NA MZO neuspořádáno – Maroko, informace o čs –marockém obchodu (1962).

²³⁷ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 2, ob. 32.

ochranářskou politiku, což postihlo vývozy rafinovaného cukru (které tvořily řadu let 40-60% celkového objemu čsl. vývozu) do Maroka. V roce 1967 se také další významná položka čsl. vývozu dostala do podobné situace, když Maroko omezilo dovoz tabulového skla. Zvyšování exportu ostatních nestrojírenských výrobků (chemické výrobky, keramika apod.), nemohlo tento výpadek zcela nahradit. Jedinou možností v civilní oblasti zůstával tedy vývoz klasických strojírenských výrobků, který však byl bezprostředně závislý na kvalitě práce zastupitelské sítě a servisu. V Maroku tedy těsně spojen s čsl. afilací SIMA v Casablance a její schopností uzavírat kontrakty.²³⁸

Problémem pro čsl. zboží byly i obecně klesající ceny pod které již některé čsl. vývozní podniky nechtěly jít. Posledním negativním faktorem, který se naplno projevil až s počátkem 70. let bylo uzavření dílčích dohod mezi EHS a Marokem, které dále ztížily pozice čsl. vývozců na marockém trhu.

Tato nevýhodná situace se v druhé polovině 60. let řešila dovozem vojenské techniky. Ovšem z hlediska dlouhodobějších perspektiv se započalo se změnami ve družích dováženého zboží a zvyšování položek, které se nesetkávaly s obchodně-politickými překážkami, jako byly chemické výrobky, stroje a především kompletní zařízení. Naproti tomu čsl. dovoz z Maroka si udržoval stále vysokou úroveň (skladba čsl. dovozů se během let neměnila, hlavními složkami zůstávaly fosfáty, železná ruda, jižní ovoce a rybí konzervy).

Ačkoliv byla dohoda o VTS podepsána již v roce 1961, nepodařilo se čsl. straně umístit větší počet expertů až do druhé poloviny 60. let,²³⁹ kdy v roce 1966 bylo vysláno Polytechnou do Maroka 23 lékařů. V dalších letech jejich počet stoupal (30 v roce 1968), přičemž se podařilo čsl. straně získat kontrakty i pro další nezdravotnické odborníky. V první polovině roku 1969 nastoupil jeden odborník do textilní firmy a tři odborníci na ministerstvo zemědělství. Koncem 60. let marocká strana dokonce projevila zájem o uzavření dodatkového protokolu ke smlouvě o hospodářské a vědeckotechnické spolupráci, který měl další přijímání čsl. expertů zjednodušit.

²³⁸ AMZV, TO-T Maroko 1965 – 1969, k. 2, ob. 4.

²³⁹ Např. v roce 1963 byl v Maroku jeden expert, v následujících letech žádný a v roce 1966 tam působil 23 čs. lékařů, NA MZO neuspořádáno – Maroko, Marocké království (1967).

6.5 Kulturní spolupráce s Marokem

Ačkoliv byla spolupráce s Marokem založena v první řadě na obchodních stycích, neopomíjelo ZÚ v Rabatu ani samotné MZV důležitost navázání kontaktů i v kulturní rovině. První sondáže možností případné spolupráce v této oblasti provedl již velvyslanec Jobánek v únoru 1960, kdy navštívil vedoucího odboru marockého MZV pro kulturní styky a otázky technické a vědecké pomoci a spolupráce p. Nefiho, který již měl připravené jisté plány na spolupráci.²⁴⁰ Nefi předložil několik návrhů, zejména v oblasti vysokého školství, kde navrhoval vyslat skupiny marockých odborníků k seznámení s čsl. vysokoškolským systémem. Čsl. nabídku na přijetí 5 stipendistů však s odkazem na jazykové potíže odmítl. Dále Nefi navrhl i spolupráci v oblasti VTS se vzájemnou výměnou odborníků z nejrůznějších oblastí průmyslu, zemědělství a výchovy.

Čsl. straně se nepodařilo v roce 1960 žádný z těchto návrhů dovést k realizaci, přičemž hlavními důvody neúspěchu byly jednak jistá nespolehlivost marocké strany spojená s trvalým nedostatkem peněz na tyto účely, jednak z čsl. strany neochota ustoupit v platových požadavcích za čsl. experty. Přílišná liknavost ve vyjednávání, která vedla k úbytku dohodnutých kontraktů a posléze také ke ztrátě prestiže posílila nedůvěru ve schopnosti čsl. vlády dostát svým závazkům.²⁴¹

Tento špatný dojem zřejmě ovlivňoval rozvoj spolupráce i v dalších letech, přes několik dílčích úspěchů (ke studiu na Univerzitě 17. listopadu byli přijati v roce 1961 čtyři maroční stipendisté a pro školní rok 1962 až 63 se počítalo s dalšími šesti) se kulturní styky příliš nerozvíjely. Marocká strana nepřijala několik pozvání kupříkladu na MFF v Karlových Varech, na Pražské jaro, bez odpovědi zůstalo i pozvání vysokoškolských profesorů do ČSSR. Pozitivnější výsledky měly kontakty s marockými novináři, kteří pozvání do ČSSR přijímali a spolupráce mezi čs. rozhlasem a marockým rozhlasem. Ve snaze o zlepšení této situace ČSSR předložila v červnu 1961 návrh kulturní dohody, ke kterému se Maroko nevyjádřilo.²⁴²

Do poloviny 60. let se situace v této oblasti mírně zlepšila, byly navázány styky mezi Univerzitou Muhammada V. v Rabatu a Karlovou Univerzitou, mezi čsl. a marockou konzervatoří, mezi Náprstkovým muzeem a marockými muzei a v oblasti divadla a lidového

²⁴⁰ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 2, ob. 4, Kulturní spolupráce a technická pomoc s Marokem, č.j. 187/60-10.

²⁴¹ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 2, ob. 1, Jednání s ministrem výchovy ze dne 7.7 1960, č.j. 0172/60.

²⁴² AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 1, ob. 10, Plnění koncepce styků mezi ČSSR a Marokem, č.j. 029.903/62-9, s. 14,15.

umění. K propagaci ČSSR v Maroku byla na pokyn MZV ustavena 31. 5. 1963 Společnost československo-marockého přátelství.²⁴³ Její činnost byla ovšem pro ZÚ i ČSMS zklamáním. Úzká členská základna a pasivita jejích členů v oblasti propagace ČSSR vedla k její stagnaci. Zájem členů se omezil výhradně na vysílání stážistů, stipendistů a výměny rodinných párů do ČSSR, ale také na získání finanční pomoci pro otevření lokálu a jeho zařízení. Objevily se i snahy získat pomoc ZÚ k intervencím vůči čsl. afilaci SIMA Casablance, PZO pro osobní prospěch jejích členů. V ohledu na tyto skutečnosti byl ze strany čsl. ZÚ v Rabatu doporučeno přerušit ČSMS všechny styky, do té doby než se ZÚ podaří najít vhodné osobnosti, které by československo-marocké Společnosti vrátily kredit.²⁴⁴ Realizace tohoto plánu ovšem závisela na dalším vývoji československo-marockých styků.

Jistou náhradou za činnost této společnosti bylo podrobnější rozpracování koncepce propagace ČSSR v Maroku²⁴⁵ a její realizace prostřednictvím ZÚ. Přestože podstata marockého režimu dávala čsl. propagační činnosti určité mantinely, stále zůstávalo několik možností otevřených. Čsl. propaganda se soustředila na informování o čsl. kultuře, sportu, hospodářství, o úspěších čsl. vědy a rozsáhlých stycích s rozvojovými zeměmi. Pro propagaci mohlo ZÚ využít několik cest. Mezi ně se tradičně řadila propagace pomocí tisku, kde bylo ovšem nutné příslušné marocké úředníky uplácet, na což čsl. ZÚ nemělo dost prostředků. Lepší situace byla ve spolupráci s marockým rozhlasem, který většinu materiálů zaslaných ZÚ odvysílal, naproti tomu spolupráce v oblasti teprve se rodící marocké televize byla mnohem skromnější. Za zmínku stojí i promítání čsl. filmů, i když i zde byl rozsah značně omezen. Stejně jako i jiné ZÚ v arabském regionu i ZÚ Rabat distribuoval časopisy „Solidarité, La Vie Tchecoslovaque resp. i bulletin ČSSR v arabském jazyce vydávaný časopis ZÚ Káhira. V menší míře se uplatňovala i propagace pomocí přednášek a drobných výstav. Nezanedbatelný propagační vliv měla i pravidelná účast na casablanských veletrzích a zejména sportovní styky ČSSR s Marokem.

Jako nejprogresivnější se v dalších letech ukázala propagace ČSSR pomocí filmů, ať už v marocké televizi či spíše ještě úspěšněji pomocí promítání ve filmových klubech marocké federace a v dalších organizacích.²⁴⁶ Tyto úspěchy čsl. filmu vedly k pozvání čsl.

²⁴³ AMZV, TO-T Maroko 1960–1964, k. 1, ob. 9, Ustavení Společnosti čs.–marockého přátelství, č.j. 0147/63-Al.

²⁴⁴ V tomto ohledu počítal ZÚ v Rabatu s pomocí KS Maroka, AMZV, TO-T Maroko 1965–1969, k. 1, ob. 7, Návrh stanoviska ZÚ Rabat k práci Společnosti ČSSR – Maroko, č.j. 0162/65-Ja.

²⁴⁵ AMZV, TO-T Maroko 1965–1969, k. 1, ob. 8, Koncepce propagace ČSSR v Maroku, č.j. 0207/65-VaL/Sedl.

²⁴⁶ AMZV, TO-T Maroko 1965–1969, k. 2, ob. 4, Hospodářské styky s Marokem, část 4) Kultura, s. 13, 14.

delegace na 2. mezinárodní festival v Rabatu v roce 1968. Úspěšně pokračovala i spolupráce s marockým rozhlasem, kde se uskutečnily i přímé návštěvy pracovníků Čs. rozhlasu.

S rozvojem těchto styků se objevuje snaha marocké strany o určitou normalizaci v oblasti vysílání studentů do ČSSR (resp. ZST obecně). Praxe stipendijní politiky během 60. let byla poměrně nepřehledná. Kromě vládních stipendií (kterých bylo obsazováno velmi málo), se na zprostředkování nevládních, podílelo několik organizací např.: ÚV KSČ, ÚV ČSSM, Čs. rozhlas, ÚRD a ZÚ. Z marocké strany byl partnerem při posuzování předpokladů studentů jednak studentský svaz UNEM, jednak funkcionáři KS Maroka. Dle marockých požadavků z roku 1968 a ugovaných v průběhu dalšího roku byla čsl. strana nucena vyhovět a vydat seznamy všech marockých studentů. Vzhledem k postavení komunistické strany v tehdejší Maroku se rozhodli čsl. představitelé neuvádět v případě stipendistů přijatých na základě doporučení KS Maroka tuto skutečnost do uvedených seznamů.²⁴⁷

²⁴⁷ AMZV, TO-T Maroko 1965 –1969, k. 2, ob. 5, Školské styky s Marokem – Stipendia 1968/69, č.j. 0114/68.

7. Súdán

7.1 Sovětsko-súdánské vztahy

První vláda nezávislého Súdánu navázala diplomatické styky se SSSR a ostatními ZST krátce po svém vzniku 1. 1. 1956. Tohoto kurzu se první Al Aznariho vláda dlouho nedržela a záhy byla vystřídána vládou Abdulláha Chalíla s jeho prozápadní politikou. Ovšem složitá vnitropolitická situace vedla brzy k jejímu svržení vojenským převratem v roce 1958, který vynesl do popředí generála Ibráhíma Abbúda. Prozápadní směr politiky (přes Abbúdovi proklamace o pozitivní neutralitě) trval a zejména v prvních dvou letech po převratu byl neoddiskutovatelný.²⁴⁸

Jak uvedl při konzultacích s pracovníky čsl. MZV v Moskvě velvyslanec SSSR v Súdánu Rajbakov byly súdánsko-sovětské vztahy v podstatě do roku 1959 mrtvé.²⁴⁹ K jejich „oživení“ došlo v souvislosti s událostmi v Kongu a hlavní dopad tohoto jevu byl zejména v obchodních vztazích. Konkrétně se toto zlepšení projevilo v roce 1960 přijetím sovětského daru 5 obrněných vozů, dohodou o zakoupení 100 000 t sovětské pšenice a recipročně SSSR podepsal dohodu o zakoupení súdánské bavlny v ceně 2,5 milionu liber sterlingů (LS).²⁵⁰ Za účelem sjednání těchto dohod byla do SSSR vyslána súdánská hospodářská delegace, kterou v létě 1961 následoval do Moskvy sám prezident Abbúd, oplátkou navštívil Súdán v listopadu téhož roku Brežněv. Této návštěvě předcházela další jednání sovětské obchodní delegace v Chartúmu, úspěšně zakončená podpisem dlouhodobé obchodní dohody (na 3 roky), která měla zajistit zvýšení obchodních výměn mezi oběma zeměmi o 50 %.²⁵¹ V rámci těchto jednání byla také uzavřena dohoda o hospodářské a technické spolupráci a SSSR poskytl Súdánu úvěr ve výši 20 milionů rublů na nákup investičních celků a průmyslového zařízení v SSSR. Na začátku roku 1962 byla též uzavřena smlouva o spolupráci v námořní dopravě mezi oběma zeměmi. Tuto spolupráci v obchodní oblasti si sovětské představitelé přáli završit i

²⁴⁸ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 5, Informační materiál o Súdánu s rozbořem čs.–súdánských vztahů, č.j. 021.809/62-10.

²⁴⁹ NA ÚV KSČ, f. Antonín Novotný II.-zahraničí, č.k. 4, arch. j. 1, b. 39, Konzultace MZV ČSSR a SSSR o koncepci čsl. zahraniční politiky vůči Africe (1961/62).

²⁵⁰ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 5, Informační materiál o Súdánu s rozbořem čs.–súdánských vztahů, č.j. 021.809/62-10.

²⁵¹ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 2, ob. 7, Návštěva L. I. Brežněva v Súdánu 9. 11. 1961, č.j. 0151/61.

rozvojem spolupráce v oblasti kulturních styků, jejich rozšíření se ovšem soudánská strana bránila, snad pouze s výjimkou vysílání stipendistů na sovětské vysoké školy.²⁵²

Podobně jako v jiných zemích se i v Súdánu objevily problémy při realizaci sovětských zakázek „na klíč“,²⁵³ zejména nepřípravenost či spíše neochota některých prozápadně smýšlejících soudánských činitelů spolupracovat se SSSR. Podobně jako SSSR, tak i další země ZST budovaly své styky se Súdánem na základě obchodních vztahů eventuelně na základě VTS. K aktivizaci soudánské strany dochází až v 60. letech ve snaze zdůraznit svoji nezávislost v mezinárodních otázkách a rozšířit spolupráci se ZST. Mimo SSSR a ČSSR tak Súdán navazoval bližší vztahy i s BLR, RLR a MLR.

Sovětský svaz také vyšel Súdánu vstříc během potíží s odbytem bavlny na světových trzích v období let 1965 až 1966 a na žádost soudánské strany byla podepsána dohoda (kompenzační obchod) na výměnu 6800 t bavlny za 85000 t cukru, což vedlo ke zvýšení celkové výměny zboží v roce 1965 na 16,8 milionů rublů. Obdobný obchod byl sjednán i v roce 1966 a za bavlnu (6500 t) obdržela soudánská strana sovětské nákladní automobily, traktory a další strojírenské výrobky. Přes zvyšování objemu vzájemných obchodů zůstávala jeho skladba velmi omezená. Koncem roku 1967 byla podepsána nová tříletá platební a obchodní dohoda, která zaručovala Súdánu pravidelný odběr bavlny výměnou za dodávky zemědělské techniky.²⁵⁴

V listopadu 1966 zahájili soudánští představitelé jednání prostřednictvím svého velvyslanectví v Moskvě o dodávkách vojenského „speciálního“ materiálu. Podobně jako ve vztahu k ČSSR využívala soudánská vláda těchto jednání jako určitou formu nátlaku na své dosavadní obchodní partnery (VB, USA, NSR) ve snaze vynutit si větší dodávky zbraní. Tuto soudánskou nátlakovou politiku ukončil až izraelský útok na arabské sousedy v létě 1967.

Nová Maghúbova vláda v souvislosti s postojem západních velmocí k izraelské „agresi“ přerušila s VB diplomatické styky a zahájila přímá jednání o dodávkách zbraní se SSSR (také s SFRJ a ČSSR). Přesné množství vojenského materiálu poskytnutého SSSR (resp. ostatními ZST) Súdánu nelze z uvedených materiálů zjistit, avšak je možné se

²⁵² AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 9, Záznam o rozhovoru se sovětským titulářem o Súdánu a politice ZST vůči němu, č.j. 0182/63.

²⁵³ V rámci pomoci poskytnuté Súdánu, Sověti stavěli v zemi potravinářské závody a obilná síla, přičemž během 1. pol. 60. let se stále objevovaly stížnosti sovětských představitelů na soudánský přístup ke společným projektům. AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 8, Návštěva sovětského tituláře u prezidenta Abbúda, č.j. 077/63.

²⁵⁴ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 2, ob. 4, Hospodářská a technická spolupráce mezi Súdánem a SSSR, č.j. 0128/67.

domnívat, že v obtížné vnitropolitické a ekonomické situaci Súdánu Sověti vyšli soudánské straně vstříc. Což naznačovala i jednání soudánského předsedy vlády Muhammada Ahmeda Maghúba s předsedou rady ministrů Kosyginem v New Yorku v červnu 1967.

Dalším významným okamžikem ve vztazích SSSR k Súdánu byl vojenský převrat v květnu 1969. Hlavní představitel Rady revolučního vedení Džaafer Muhammad an-Nimajrí se rozhodl svou politiku zaměřit na socialistické státy více než jakákoliv soudánská vláda před ním. Nimajrí navštívil SSSR již v listopadu 1969.²⁵⁵

Již během srpna a září jednala a prozkoumávala možnosti sovětské účasti v hlavních hospodářských odvětvích Súdánu 18členná komise sovětských expertů. Vzhledem k rozsahu plánovaných akcí (spolupráce při dostavbách přehrad, zavlažovacích kanálů, závodů a větších investičních celků) byly SSSR zaangažovány i ostatní ZST, které měly ještě do konce roku 1969 vyslat své delegace na konkrétní jednání.²⁵⁶

7.2 Československo-súdánské vztahy v politické oblasti

První kontakty mezi Súdánem a ČSSR byly navázány v polovině 50. let, kdy se objevuje v Súdánu delegace MZV. Na podzim roku 1955 navštívila Prahu delegace soudánské vlády, aby jednala s HTS-MZO o prodeji jistého množství zbraní. Přes napjatou mezinárodní situaci bylo dosaženo rozhodujícího souhlasu sovětské strany, která k němu zároveň přiměla i egyptského prezidenta G. A. Násira. Uvedená transakce však nebyla nikdy realizována.²⁵⁷

Vláda ČSSR uznala Súdán bezprostředně po vyhlášení jeho nezávislosti 1. 1. 1956. Ještě v lednu ČSSR navázala vzájemné diplomatické styky a v květnu v Chartúmu zřídila čsl. vyslanectví. Naproti tomu soudánské MZV recipročně vyslanectví v Praze neotevřelo (z kádrových a finančních důvodů) a požádalo o agrément pro svého velvyslance v Moskvě jako vyslance pro ČSSR teprve v roce 1957. Čsl. strana samozřejmě od počátku styků vyvíjela tlak na soudánskou stranu, aby otevřela efektivní ZÚ v Praze. Tato jednání vedená od května 1959 ovšem soudánská strana bez udání důvodů přerušila a v roce 1960 byl do ČSSR vyslán soudánský kulturní atašé, ovšem bez pověření vést ZÚ. Mezi jeho úkoly patřil především

²⁵⁵ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 265.

²⁵⁶ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 1, ob. 12, Informace vedoucího sovětské hospodářské delegace o závěrech z jednání se soudánskou stranou, č.j. 073/69.

²⁵⁷ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 260,261.

dohled nad súdánskými studenty v ČSSR a v okolních socialistických zemích.²⁵⁸ Vojenský převrat generála Abbúda v listopadu 1958 byl v konečném důsledku jistým pozitivem ve vzájemných vztazích, na rozdíl od předchozího otevřeně prozápadního režimu. Přesto však nelze říci, že by ve vzájemných vztazích nedocházelo ke kolizím.²⁵⁹

Pro zlepšení styků bylo rozhodujícím momentem zlepšení vztahů mezi SSSR a Súdánem v létě 1961 v souvislosti s Abbúdovou návštěvou SSSR. V rámci své cesty do SSSR se měl Abbúd dostavit i k jednání s prezidentem Novotným, ale tato schůzka pro zaneprázdnění čsl. představitele nevyšla a ani v příštím roce se nepodařilo najít vhodný termín.

I když k této schůzce nikdy nedošlo,²⁶⁰ byla v květnu přesto uzavřena československo-súdánská dohoda. Na pozvání předsedy SÚIZ v květnu 1962 navštívil ČSSR člen Nejvyšší rady súdánských ozbrojených sil generálmajor Mohamed Talast Farid, který jednal i s čsl. vládními činiteli. V létě došlo také ke změně na postu vyslance v Súdánu, kterým se stal Dr. Jaromír Vrla. Vzhledem ke zvýšení obchodní výměny a celkového zlepšení vztahů začaly obě vlády projednávat povýšení vzájemných zastoupení na úroveň velvyslanectví, k čemuž došlo v prosinci 1962. Následující roky byly ve znamení dalších návštěv súdánských představitelů v ČSSR.²⁶¹

Ze Súdánské strany přišel i dotaz na možnost rozšíření dosavadních obchodních styků o dodávky zbraní z ČSSR, který byl tlumočen velvyslanci Vrlovi v roce 1964, i když o této poptávce čsl. vláda po konzultaci se SSSR uvažovala, není ovšem žádného důkazu, že by čsl. vláda tyto zbraně Súdánu poskytla (ať již za peníze nebo formou daru).²⁶²

V druhé polovině roku 1964 již ovšem uvnitř Súdánu narůstala opozice vůči Abbúdovu režimu nespokojená s postupem demokratizace země. Zásahy vlády proti těmto tendencím vedly ke svržení Abbúdova vojenského režimu v říjnu 1964 a ustavení nové civilní

²⁵⁸ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 5, Informační materiál o Súdánu s rozбором čs.–súdánských vztahů, č.j. 021.809/62-10.

²⁵⁹ nelibost súdánské vlády vzbudily zejména komentáře čs. rozhlasu v prvních popřevratových dnech, v roce 1961 se objevily protesty súdánských studentů v ČSSR proti perzekučním opatřením vlády v Chartúmu, súdánské MZV hrozilo dokonce i přerušením diplomatických styků s ČSSR, AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 5, Informační materiál o Súdánu s rozбором čs.–súdánských vztahů, č.j. 021.809/62-10.

²⁶⁰ Čsl. strana plánovala během tohoto setkání projednávat otázky rozšíření hospodářské, vědecké a technické spolupráce a zejména otázku zřízení súdánského velvyslanectví v Praze, dále pak nové letecké dohody atd., AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 5, Informační materiál o Súdánu s rozбором čs. – súdánských vztahů, č.j. 021.809/62-10.

²⁶¹ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 1, ob. 3, Příloha – celková hodnocení čs.–súdánských vztahů a předběžné zásady pro další postup.

²⁶² ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 262.

vlády, ve které byli zastoupeni i předáci súdánské komunistické strany (SKS).²⁶³ Vzhledem k těmto úzkým stykům neočekávala čsl. vláda žádné negativní změny v čsl.-súdánských vztazích, ale spíše další prohloubení a zlepšení. Již během listopadu velvyslanec Vrla připravoval jednání o ekonomické (úvěrové) dohodě, k jejímuž podpisu došlo v lednu 1965.

Po volbách provedených během dubna a května 1965 se ale situace oproti předpokladům ČSSR změnila a představitelé SKS z ní sešli. Novou vládu ustavil prozápadní Muhammad Ahmed Maghúb.²⁶⁴ Přes neúčast ve vládě udržovala ČSSR i nadále úzké vztahy s SKS a jejími představiteli (zejména s gen. tajemníkem Madžúbem) a poskytovala jí i materiální pomoc (resp. přijímala studenty doporučené SKS ke studiu na čsl. vysokých a středních odborných školách). Během listopadu 1965 se stupňoval tlak na SKS ze strany vlády, kterou po vystřídání Maghúba vedl Sádik Al-Mahdí ze strany UMMA. Tento tlak přešel v útoky a v prosinci došlo k zákazu SKS.²⁶⁵ I když byl tento zákaz o rok později zrušen rozsudkem Nejvyššího soudu, zůstávala SKS stále v izolaci.²⁶⁶

Nepřátelský postoj tehdejší súdánské vlády k SKS a složitá vnitropolitická situace nicméně nevedla k nějakým zásadním změnám v zahraničně politické orientaci Súdánu. Z hlediska čsl.-súdánských vztahů byla důležitá zejména skutečnost, že žádná z vlád neopouštěla pozici politické neutrality a neúčasti v blocích.²⁶⁷ Stabilní pozici v čsl.-súdánských vztazích tak zaručovala zejména oboustranná výhodnost obchodních styků.

V roce 1966 došlo v rámci zdůrazňování politiky nezávislosti a nezúčastněnosti k dalšímu rozšiřování spolupráce Súdánu se ČSSR (resp. se ZST). V roce 1966 byly také provedeny první sondáže nové súdánské vlády o dodávkách zbraní z ČSSR, což mělo dokumentovat politiku súdánské nezávislosti. Ve srovnání s ostatními ZST měla ČSSR jistou výhodu, jíž bylo uzavření úvěrové-ekonomické dohody.²⁶⁸

Toto rozvíjení vztahů mezi oběma zeměmi nebránilo ČSSR v pokračování podpory SKS jejíž představitelé každoročně navštěvovali ČSSR a žádali o podporu.²⁶⁹ Konstatování

²⁶³ Vztahy mezi vedoucími představiteli SKS a ÚV KSČ byly velmi živé. Členové politbyra do ČSSR často jezdili, zváni nejrůznějšími organizacemi nebo i jen na dovolenou, tamtéž s. 263.

²⁶⁴ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 1, ob. 3, Příloha – celková hodnocení čs.–súdánských vztahů a předběžné zásady pro další postup.

²⁶⁵ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 1, ob. 1, Informativní zpráva o zákazu Súdánské komunistické strany, č.j. 0236/65.

²⁶⁶ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 263.

²⁶⁷ Tato neutralita měla ovšem své meze vzhledem k silným pozicím VB a USA.

²⁶⁸ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 1, ob. 11, Snaha súdánské vlády o rozšíření spolupráce se ZST, č.j. 0239/66.

²⁶⁹ Tyto styky jsou zachyceny např. v těchto dokumentech: NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 184, arch.j. 443, b. 14-17, Záznamy o rozhovorech s. Zakaria s členy ÚV KSČ 1958/1964, Záznam o rozhovoru V.

že, vztahy ČSSR se Súdánem byly závislé především na úspěšnosti obchodních vztahů, bylo potvrzeno dalším pučem 25. 5. 1969 v čele s generálmajorem D. M. Nimajrím. V rámci svého politického programu Súdán upevnil kontakty s Násirem a v oblasti zahraniční politiky usiloval o sblížení se ZST, které bylo realizováno Nimajrího návštěvou v SSSR a poté i návštěvou súdánské delegace v Praze.²⁷⁰

7.3 Československo-súdánské hospodářské vztahy

Počátek obchodních styků ČSSR se Súdánem lze datovat do doby ještě před vyhlášením nezávislosti Súdánu, kdy došlo k podpisu 2. 5. 1955 Platební dohody, na základě které byly veškeré platby za obchodní transakce prováděny prostřednictvím clearingového účtu. Tato Platební dohoda stanovila mezní úvěr na 500000 LS.

V následujících letech se však ukázalo, že vzájemný obchod nerostl takovým způsobem, proto byl mezní úvěr po několika jednáních snížen na 200000 LS s platností od 1. 7. 1957. Ve snaze zlepšit propagaci svého zboží uspořádala čsl. strana v Chartúmu průmyslovou výstavu, která se konala v listopadu 1957 a jež byla první takovou výstavou v Súdánu vůbec. Pomalu rozvíjející se obchodní vztahy ČSSR dále podpořila v roce 1961 otevřením stále expozice čsl. průmyslového zboží.²⁷¹

Prvním větším obchodem ovšem jednorázového charakteru byla výměna čsl. průmyslového zboží v hodnotě 20 miliónů Kčs za bavlnu. Bavlna představovala 60 % dovozu ze Súdánu, přičemž další významnou položkou byly olejniny, které tvořily 37 % dovozu, zbytek pak připadal na arabskou gumu. Naproti tomu čsl. zboží vyvážené do Súdánu mělo mnohem rozmanitější charakter. Jeho podstatnou část reprezentoval textil a obuv, dále pak zápalky, řezivo, papír, jablonecká bižuterie, porcelán, stavební keramika, smaltované nádobí a jiné drobné spotřební zboží. Vývoz strojírenských výrobků byl nepatrný vzhledem k nemožnosti konkurovat průmyslovým výrobkům z USA, VB a NSR.

Kouckého s gen. tajemníkem KS Súdánu Maghoubem Khalilem 1966, Záznam rozhovoru L. Štrougala s s gen. tajemníkem KS Súdánu (arabsko-izraelská válka) 1967, Záznam o rozhovoru O. Kaderky s I. Lakariou a dalšími členy KS Súdánu 1967.

²⁷⁰ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 265.

²⁷¹ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob.8, Informační materiál o Súdánu včetně nástinu čs.–súdánských vztahů.

I přes omezené možnosti obou trhů měl vzájemný obchod stoupající tendenci.²⁷² Súdánská vláda, která trvala po celou dobu na principu volného obchodu, odmítala uzavření jakékoliv obchodní dohody upravující čsl.-súdánský styk. Teprve až po uzavření obchodních dohod se SSSR a také s BLR přistoupila v roce 1962 na jednání s ČSSR o uzavření příslušné dohody. K jejímu podpisu došlo v květnu 1962 v Chartúmu.

Naproti tomu spolupráce VTS nebyla pro ČSSR (z hlediska počtu vyslaných expertů) vůbec úspěšná. Do roku 1962 se podařilo prosadit pouze tři experty,²⁷³ v následujícím roce pak v Súdánu působilo šest expertů.²⁷⁴ Tuto situaci částečně způsobovala i neochota súdánské vlády schválit byť i jen rámcovou dohodu o VTS s ČSSR, na základě které by čsl. vláda mohla lépe (ze svého hlediska) koncipovat vysílání čsl. expertů.

I když súdánská vláda uzavřela obchodní dohodu s ČSSR, nebyl v ní na rozdíl od běžných zvyklostí určen objem jednotlivých druhů zboží, takže ji nebylo možné kontrolovat, přesto však z hlášení obchodního oddělení ZÚ vyplývá, že byla plněna oběma stranami.²⁷⁵ Od konce roku 1962 se objevují první tendence v súdánském obchodu, které měly za úkol omezovat dovozy spotřebního zboží vyráběného i v Súdánu. Např. omezení v dovozu obuvi se dotklo i ČSSR. Jistý vliv na čsl. vývozní možnosti měla i vzrůstající konkurence ze strany ZST.

Základním problémem v roce 1963, který však přetrvával po zbytek 60. let, byl nevyhovující profil čsl. vývozu, v němž převládalo spotřební zboží.²⁷⁶ V rámci podpory vývozu strojírenských zařízení a investičních celků začala v září 1964 čsl. strana jednání se Súdánem o uzavření hospodářské dohody o spolupráci, jejíž součástí byl i úvěr ve výši 10 miliónů \$. Cílem tohoto opatření bylo zvýšení čsl. vývozu o 50 % a jeho zbožová změna.²⁷⁷

²⁷² Čs. vývoz (v mil. Kčs) v roce 1956 byl 17,4 a dovoz 11,8, v roce 1961 činil již čs. vývoz 26,5 a dovoz 21,8, *tamtéž*.

²⁷³ I když samotné působení expertů bylo súdánskými úřady hodnoceno kladně. Mezi první experty patřil matematik doc. V. Dlahá působící na Chartúmské univerzitě, další byl statistik F. Barcar působící jako zástupce vedoucího statistického úřadu a specialista na sociální zabezpečení I. Tomeš, AMZV, TO-T Súdán 1960 – 1964, k. 1, ob. 7, č.j. 026.444/62-9.

²⁷⁴ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 2, ob. 5., Zpráva o péči o čs. experty, č.j. 019/64.

²⁷⁵ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 2, ob. 5., Zpráva o plnění obchodní dohody a stručný rozbor Súdánsko–čs. obchodních vztahů za I. pol. 1963, č.j. 0163/63.

²⁷⁶ V roce 1962 tvořil podíl strojírenských výrobků v čs. vývozu 20,5% o rok později to bylo 28,2%, *tamtéž*.

²⁷⁷ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 2, ob. 10, Úvěrová dohoda mezi ČSSR a Súdánem – návrh vládního usnesení, č.j. 028.075/64-9.

Uzavření této dohody však bylo pozdrženo říjnovým převratem, který odstranil vojenskou vládu gen. Abbúda.²⁷⁸

Více než změna režimu však čsl.-súdánský zahraniční obchod zasáhly další události během roku 1964: katastrofální neúroda bavlny, obecně nedostatek finančních prostředků pro naplňování 10letého plánu rozvoje Súdánu, zvýšené vojenské výdaje v souvislosti s vyhrocenou situací v Dárfúru a další problémy. Tato nepříznivá finanční a politicko-ekonomická situace se odrazila i ve vzájemných čsl.-súdánských obchodních relacích. Zejména omezení při vývozu čsl. spotřebního zboží do Súdánu ve snaze ochránit místní průmysl. Se snižujícím se podílem nestrojírenského vývozu (spotřební zboží atd.) se ovšem dařilo negativní dopad súdánských obtíží částečně tlumit. Přesto však propad za plány čsl. obchodu byl značný.²⁷⁹ K uzavření dohody o ekonomické spolupráci nakonec došlo 25. 1. 1965.²⁸⁰ Tato dohoda téměř odpovídala původnímu čsl. návrhu, deseti miliónový úvěr v amerických dolarech byl poskytnut na 8 let při 3% úrokové míře.²⁸¹ Přes podepsanou dohodu (nikoli ratifikovanou) nebylo možné očekávat výrazné zlepšení obchodní bilance ještě během roku 1965, i když k plánovanému zvýšení podílu strojírenských výrobků skutečně došlo.

Situace v oblasti poskytování technické pomoci se víceméně od první poloviny 60. let nezměnila. Již v průběhu roku 1964 ukončili své působení na Chartúmské univerzitě doc. Dlab a dr. Vacek. Ke konci roku 1964 tak v Súdánu působilo pouhých 11 čsl. expertů. Jedinou oblastí, kde se v druhé polovině 60. let dalo o jistém úspěchu mluvit, byla oblast spadající spíše do kulturních styků, tedy spolupráce mezi Chartúmskou a Karlovou Univerzitou (viz další kapitola).

Pomalu se stabilizující vnitropolitická a ekonomická situace v Súdánu, včetně příklonu Súdánu po událostech z léta 1967 k socialistickému táboru, měla pozitivní vliv i na bilanci vzájemných vztahů čsl.-súdánských.

Súdánská orientace na ZST se projevila konkrétně v případě ČSSR zájmem o dodávky zbraní. Súdánská vojenská delegace vedená ministrem spravedlnosti a informací Abdelem

²⁷⁸ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 2, ob. 13, Krize vojenského režimu a ustavení civilní vlády v Súdánu, politická zpráva č. 5, č.j. 0164/64.

²⁷⁹ Čsl. vývoz klesl na 57 % plánované hodnoty, AMZV, TO-T Súdán 1960 – 1964, k. 3, ob. 3, Hospodářská zpráva č. 2, Současná situace Súdánu po ustavení civilní vlády a stav čs.-súdánských hospodářských styků, č.j. 0197/64.

²⁸⁰ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 263.

²⁸¹ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 1, ob. 7, Průběh a výsledky jednání o uzavření dohody o ekonomické spolupráci mezi ČSSR a Súdánem, č.j. 037/65.

Magib Abu Hasabim jednala s představiteli MZV ve dnech 6. - 15. 7. 1967.²⁸² Na základě ukázek čsl. vojenské techniky požádala súdánská strana o dodávky zejména obrněných transportérů, pěchotních zbraní, para-výzbroje a ženijní techniky v odhadované hodnotě cca 100 miliónů Kčs. Během dalšího jednání o finanční stránce kontraktu trvala čsl. strana nesmlouvavě na svých požadavcích.²⁸³

Vzhledem k tomu, že všechny platby tohoto obchodu se měly uskutečňovat v rámci čsl.-súdánského clearing, který byl již delší dobu pasivní, měl tento kontrakt tuto situaci významně vylepšit. Z dostupných materiálů není zcela přesně znám konečný obsah smlouvy, avšak jednání Nimajrího v Praze v létě 1970 o munici pro obrněné transportéry SKOT (resp. o letecké technice) dokládají vlastnictví vojenské techniky z ČSSR minimálně od konce 60. let.²⁸⁴

V civilní oblasti vzájemných obchodů již od druhé poloviny 60. let byla patrná obdobná tendence jako i v dalších arabských zemích. Jejím hlavním tématem bylo omezování dovozu (zejména spotřebního zboží) ve prospěch vlastního průmyslu, dále snaha o dosažení vyrovnané platební bilance, zvyšování dovozních cel apod. Poslední správy obchodních oddělení PZO, resp. obchodního oddělení ZÚ z konce 60. let konstatují také neuspokojivý stav ohledně čerpání úvěru na základě ekonomické dohody z roku 1965, respektive Protokolu z roku 1967,²⁸⁵ kde byla situace analogická.

Přes výše zmiňovanou snahu o zvyšování podílu strojírenských výrobků ve vývozu ČSSR, tvořily podobně jako v minulých letech (s výjimkou roku 1966) nestrojírenské komodity, z nichž nejdůležitějšími složky tvořily obuv, textil, sklo, papír, bižuterie a galanterie – více jak 2/3.²⁸⁶ Podobně jako v jiných bývalých koloniálních zemích měl tento stav několik příčin, z nichž se jako nejdůležitější jevila neschopnost čsl. podniků pružně reagovat na požadavky trhu, administrativní průtahy, nedostatky v zastupitelské síti, servisu dodaných výrobků apod. Jako jedno z řešení této situace viděli pracovníci ZÚ v Chartúmu další utužení vztahů s důležitými súdánskými partnery a institucemi. Do roku 1969 bylo plánováno několik návštěv súdánských ministrů. Tyto plány však narušil Nimajrího převrat,

²⁸² NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 184, arch.j. 442, b. 9, Návštěva súdánské vojenské delegace v ČSSR (možnost dodávky zbraní), č.j. 0055038.

²⁸³ Především bylo čs. stranou odmítáno nízké úročení (2-3%) desetiletého úvěru navrženého súdánskou vládou, tamtéž.

²⁸⁴ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 266.

²⁸⁵ Podle tohoto Protokolu se měla ČSSR podílet na dodávkách větších investičních celků pro súdánský cukrovar, koželužnu a závod na výrobu umělých hnojiv. Súdánská strana se však necítila být vázána tímto Protokolem a nedodržovala jej.

²⁸⁶ AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 2, ob. 4, Hospodářská situace v Súdánu a čs.–súdánské hospodářské a obchodní vztahy, Hospodářská zpráva č. 1 z 12.3. 1969, č.j. 018/69.

který ovšem v konečném důsledku vedl, alespoň v obchodních vztazích, k jisté stabilizaci, a v druhé polovině 70. let i ke vzestupu vzájemných obchodů.²⁸⁷

7.4 Československo-súdánské styky v kulturní oblasti

K navázání prvních kulturních styků se Súdánem došlo až v roce 1957, kdy byl poprvé do Súdánu pořádán zájezd čsl. fotbalového mužstva, které pro velký propagační účinek opakovala čsl. strana i ve dvou následujících letech (v roce 1959 RH Bratislava a v roce 1960 Spartak Trnava). Úspěšné bylo i působení fotbalového trenéra Jiřího Starosty v letech 1959 až 1960.²⁸⁸

Těžištěm kulturních styků zejména pak od počátku 60. let bylo však poskytování stipendií soudánským studentům. V polovině roku 1962 již v ČSSR studovalo celkem 63 studentů, z nichž jich 19 nastoupilo ve školním roce 1961/62. Většinou se jednalo o stipendia poskytnutá MŠK nebo MSS a menší procento tvořili studenti studující na vlastní náklady.

V oblasti školství se čsl. straně podařilo zprostředkovat styky mezi Karlovou univerzitou a Chartúmskou univerzitou. Ze začátku šlo především o výměnu materiálů, avšak od roku 1959 na Chartúmské univerzitě začal působit matematik doc. V. Dlab, přičemž přáním čsl. úřadů (MŠK) bylo umístit na Chartúmskou univerzitu další pedagogy, příp. přijmout soudánské kolegy v Československu.²⁸⁹ Mezi jeden z úspěchů při propagaci ČSSR v Súdánu lze počítat i založení Společnosti čsl.-súdánského přátelství v Chartúmu v březnu 1961. V rámci utužování vztahů přistupovalo MŠK na základě podnětů ZÚ ke zvaní kulturních delegací při nejrůznějších příležitostech (MFF, PJ apod.). Přes jisté pokroky v jiných oblastech, ale zůstávalo hlavním zájmem obou zemí soustředění se na spolupráci ve školském úseku. Úkolem kulturního ataše v Praze byla péče o studenty. I když byl počet studentů, v porovnání s počty míst, které poskytoval Západ spíše symbolický, byla tato pomoc ze soudánské strany oceňována.²⁹⁰ Spolupráce kulturní oblasti se mírně zkomplikovala v roce 1964, kdy bylo soudánskými úřady zakázáno veřejné promítání cizích filmů. Takto postiženy byly filmy ze ZST (zřejmě v obavách z komunistické infiltrace). Od poloviny roku 1964 tak

²⁸⁷ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 264.

²⁸⁸ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 9, Zhodnocení dosavadních styků mezi ČSSR a Súdánem a výhledový plán čs. zahraniční politiky vůči Súdánu, č.j. 021.809/62-10.

²⁸⁹ Čs. etnograf L. Holý navštívil i neklidnou provincii Dárfúr na jihu Súdánu, tamtéž.

²⁹⁰ AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 6, Současný stav kulturních a sportovních styků se Súdánem, č.j. 06/61.

muselo ZÚ pro každý film získávat zvláštní povolení. Vzhledem k nízkému zastoupení ČSSR v této oblasti to však nebylo závažnější omezení propagační činnosti.²⁹¹

Po krátkém období nejistoty během říjnových událostí roku 1964 se kulturní spolupráce zaměřená stále především na poskytování stipendií obnovila a dále rozšířila. V roce 1966 již studovalo v ČSSR 150 súdánských studentů, včetně několika postgraduálních. Úspěšnější byla i spolupráce mezi Chartúmskou a Karlovou univerzitou. Do roku 1963 působili v Chartúmu pouze 2 čsl. pedagogové. Ovšem návštěvy vicekancléře Chartúmské univerzity Nazira Dafally na jaře 1964 a dalších představitelů súdánského vysokého školství na jaře 1965 a 1966 přispěly k tomu, že v polovině roku 1966 na Chartúmské univerzitě působilo 20 čsl. pedagogů.²⁹²

Po pádu vojenského režimu se zlepšila i spolupráce s rozhlasem a televizí, které vysílaly pásma krátkých českých filmů a filmů se sportovní tematikou (II. CS). Čsl. celovečerním filmům se na súdánský trh na komerční bázi nepodařilo proniknout, a tak byly prostřednictvím ZÚ pouze zapůjčovány. Čsl. vláda také navázala v letech 1964 až 1966 na předchozí úspěšnou spolupráci ve sportu a připravila několik zájezdů fotbalových mužstev do Súdánu. V souvislosti s propagací čsl. sportu (resp. ČSSR) působil v Súdánu i další fotbalový trenér²⁹³ a trenér lehké atletiky.²⁹⁴

Část propagace ČSSR (výstavy, filmová představení, besedy apod.) byla realizována Společností čsl.-súdanského přátelství, která po jistém útlumu v roce 1965 způsobeném nezájmem členů, byla znovu obnovena a v druhé polovině 60. let již opět plně fungovala. Konec 60. let byl ve znamení pokračující spolupráce i přes další vojenský puč, který přivedl k moci novou vojenskou vládu. Vzhledem ke kladným vztahům Nimajrího režimu k socialistickým státům se tento převrat nijak negativně neodrazil ani v kulturních vztazích mezi ČSSR a Súdánem, kde byl stále kladen důraz na přípravu vysokoškolských, v menší míře i středoškolských, súdánských studentů v ČSSR.

²⁹¹ Čsl. strana se několikrát snažila prosadit zástupce Filmexportu a pracovníci ZÚ se pokoušeli zaujmout súdánské diváky avšak bez trvalejšího úspěchu, AMZV, TO-T Súdán 1960–1964, k. 1, ob. 13, Služební cesta zástupce Filmexportu do Súdánu, č.j. 079/63.

²⁹² AMZV, TO-T Súdán 1965–1969, k. 2, ob. 6, Příloha I, Hodnocení čs. – súdánských vztahů a předběžné zásady pro další postup.

²⁹³ Súdánské žádosti o trenéry fotbalu se objevují od roku 1963, avšak pro nedostatek a problémy s výběrem vhodných kandidátů, byl první vyslán až v roce 1965.

²⁹⁴ Trenérem lehké atletiky se stal Antonín Bezdiček, jenž byl prvním Evropanem po 2,5 letech, který působil v oblasti jižního Súdánu, AMZV, TO-T Súdán 1965 – 1969, k. 2, ob. 13, Záznam Ant. Bezdička z pobytu na jihu Súdánu, č.j. 062/67.

8. Tunisko

8.1 Vztah Sovětského svazu k Tunisku

Stejně jako s ostatními zeměmi socialistického tábora byly styky mezi SSSR a Tuniskem ve větší míře zahájeny až v roce 1959. I když v případě SSSR k prvním kulturním kontaktům došlo již dříve v souvislosti s činností Společnosti SSSR-Tunisko, která zajišťovala výměnu delegací (převážně z vědeckých a kulturních kruhů), promítání sovětských filmů a provozování knihovny se sovětskými autory. S nástupem strany Néo Destour však po udělení nezávislosti Tuniska byla činnost Společnosti bržděna, až do jejího úplného zrušení v roce 1961.²⁹⁵

Sovětská politika vůči Tunisku z počátku 60. let vycházela z jednoduchého poznání, že Burgiba jako vedoucí představitel strany s výraznou prozápadní orientací nebude mít zájem o spolupráci se SSSR. Do událostí v Bizertě byly tedy vzájemné vztahy chladné, orientovány pouze na hospodářskou spolupráci. V letech 1960 až 1961 SSSR uzavřel s Tuniskem obchodní a platební dohodu (podobně jako několik dalších ZST). Navázání bližších politických vztahů podmiňovala sovětská strana rozhodnějším postojem proti francouzským „kolonizátorům“.²⁹⁶

V roce 1961 uzavřel SSSR s Tuniskem také dohodu o ekonomické spolupráci, v jejímž rámci byl Tunisku poskytnut úvěr ve výši 25 miliónů US \$. V rámci tohoto úvěru začal SSSR v Tunisku stavět tři přehrady a technologický institut. V oblasti VTS SSSR stejně jako ostatní ZST zaostávaly za množstvím čl. expertů. Sovětských expertů pracovalo ve stejném roce v Tunisku pouze 24. Navázání dobrých vztahů se SSSR (resp. se ZST) bylo ovšem pro Burgibu a Tunisko po celá 60. léta spíše prostředkem k nátlaku na své dosavadní spojence (zejména na Francii, USA a NSR). Aktivizace vztahů se SSSR je tedy patrná zejména po ochlazení vztahů s Francií po bizertských událostech, po znárodnění půdy francouzských kolonizátorů a po izraelském útoku na arabské státy v roce 1967. Na přelomu let 1967 a 1968 SSSR dokončil výstavbu výše zmíněného technického institutu, kterýžto měl po dokončení být z větší části obsazen sovětskými pedagogy. V oblasti kulturních vztahů byla u příležitosti oslav 50. výročí Října uspořádána retrospektiva sovětských filmů. Také se konaly v rámci těchto oslav knižní a výtvarné výstavy sovětského umění. SSSR se ve sféře kulturního

²⁹⁵ AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 4, Založení čs.- tuniské společnosti přátelství, č.j. 092/61.

²⁹⁶ NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 4, arch. j. 39, Konzultace MZV ČSSR a MZV SSSR o koncepci čl. zahraniční politiky vůči Africe (1961/1962), s. 71.

pronikání do Tuniska zúčastňoval celé řady festivalů (folklórní festival, filmový festival aj.). V hlavním městě také působilo sovětské kulturní středisko, které promítalo sovětské filmy a jež pořádalo kurzy ruštiny. V SSSR bylo také několik desítek tuniských stipendistů studujících na vysokých a středních školách.

Výše uvedené výkyvy v tuniské zahraniční politice využívala samozřejmě i sovětská strana a např. v roce 1968 vyslala po předcházející návštěvě ministryně kultury SSSR J. A. Furcevové do Tuniska parlamentní delegaci (19. 4. 1968) k týdennímu pobytu a jednání.²⁹⁷ Úspěšně v této době pokračovala i spolupráce hospodářská, včetně čerpání sovětského úvěru z 1/3.

První stín na tunisko-sovětské vztahy tak vrhají až srpnové události v ČSSR, které Tunisko ostře odsoudilo. Invaze vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR ovlivňovala vztahy mezi Tuniskem a SSSR ještě i v roce 1969, kdy se k této problematice přidala i přítomnost sovětské flotily ve středomoří a neuvážené výroky tuniského velvyslance v Paříži M. Masmoudiho o roli SSSR při studentských nepokojích v Tunisku v září 1968. Toto ochlazení vztahů však nebylo dlouhodobého rázu a tuniská politika „neangažovanosti“ s udržováním dobrých vztahů se SSSR (resp. se ZST) pokračovala i v následujících letech.²⁹⁸

8.2 Československo-tuniské vztahy v politické oblasti

Československá snaha o navázání styků s Tuniskem se výrazněji projevila v souvislosti se získáním jeho nezávislosti v březnu 1956. Krátce poté uznalo ČSSR Tuniskou nezávislost společně s Marockou, dne 20. 6. 1956. Ačkoliv se bezprostředně poté pokoušeli čsl. vládní představitelé získat tuniský souhlas s navázáním diplomatických styků, tuniská strana odpovídala velmi opatrně.²⁹⁹

Toto úsilí čsl. strany pokračovalo i v dalších letech.³⁰⁰ Tuniská vláda tyto nabídky vytrvale odrážela s poukazem na nedostatek vlastních kádrů. Pravým důvodem však zřejmě byla možnost lavírovat mezi dvěma bloky a využívat této páky na své dosavadní hlavní partnery - Francii a USA. Dalším problémem zůstávala jasná prozápadní orientace hlavní

²⁹⁷ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 1, ob. 2, Informace o návštěvě parlamentní delegace SSSR v Tunisku, č.j. 050/68.

²⁹⁸ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 1, ob. 13, Záznám z rozhovoru se sovětským velvyslancem Malyševem dne 27.2.1969, č.j. 033/69.

²⁹⁹ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d.,s. 291.

³⁰⁰ K těmto sondážím byly využívány zejména ZÚ v Paříži a v Káhiře, resp. v roce 1957 navštívila Tunisko vládní delegace NS v čele s Adrejem Žiakem, tamtéž.

vládní strany Néo Destour v čele s Habibem Bourguibou. Jako jedna s forem nátlakové kampaně na Západ se ve druhé polovině 50. let objevoval z tuniské strany zájem o dodávky vojenského materiálu z ČSSR³⁰¹ (resp. z ostatních ZST). Otázka navázání obchodních vztahů však záhy přestala být aktuální, neboť Západ tuniskému naléhání ustoupil a dodal požadované zbraně prostřednictvím USA.³⁰²

Zvyšující se obchod mezi oběma zeměmi a možnost dodávek „speciálu,“ o kterých čsl. vládní místa jednala v roce 1958 a na začátku roku 1959, vedly zřejmě tuniskou stranu k akceptování čsl. iniciativy. Během návštěvy zvláštního vyslance MZV Františka Zachystala v červnu 1959 k přijetí společného prohlášení o navázání diplomatických styků mezi ČSSR a Tuniskem, včetně zřízení velvyslanectví na obou stranách.³⁰³ První pracovníci tuniského ZÚ přijížděli již v září téhož roku a prvním velvyslancem se stal Emanuel Brázda 22. 12. 1959.

S navázáním diplomatických styků se zvýšila i frekvence vzájemných návštěv. V roce 1960 navštívil ČSSR ministr informací Mohamed Masmudi.³⁰⁴ Naproti tomu Tunisko navštívil v roce 1961 ministr MZO František Krajčír. Přes tyto slibně se rozvíjející styky bylo Tunisko stále orientováno převážně na Francii a USA, tato pro-francouzská orientace však dostávala Bourguibu do stále větší izolace vůči ostatním arabským státům v oblasti. Ve svém úsilí tuto izolaci prolomit se Bourguiba neúspěšně pokusil přinutit Francii ke stažení jejích vojsk z vojenské základny v tuniské Bizertě. V konečném důsledku tato krize znamenala přerušování diplomatických styků s Francií a odklon od prozápadní politiky. Snaha o získání veřejného mínění na svou stranu vedla Bourguibu k vysílání tzv. misí dobré vůle, které po celém světě měly vysvětlovat tuniský postoj k Bizertské krizi. Jedna z těchto misí vedená státním tajemníkem zahraničních věcí Sadekem Mokaddemem zamířila i do ČSSR (předtím již představitelé mise dobré vůle Tuniské republiky jednali v Moskvě o podpoře Tuniska v rámci VS OSN).³⁰⁵

Rok 1961 a bizertské události jsou jistým mezníkem ve vztazích s Tuniskem, které se tak otvíralo dalším možnostem spolupráce v oblasti VTS, kultury a samozřejmě obchodu. Dokladem těchto hlubších vztahů je i zřízení tuniského velvyslanectví v Praze v dubnu 1961.

³⁰¹ NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 135, arch. j. 315, b. 20, Postoj SSSR k otázce dodávek zbraní Maroku a Tunisku (1957)

³⁰² ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., tamtéž.

³⁰³ NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 223, arch. j. 535, b. 6, Zpráva o jednání o navázání diplomatických styků s Tuniskou republikou, č.j. 026.171/59-9.

³⁰⁴ NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 223, arch. j. 535, b. 7, Návštěva ministra informací Masmudiho v ČSSR, č.j. 124.767/60-10.

³⁰⁵ NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 223, arch. j. 535, b. 10, Informační zpráva o jednání mise dobré vůle Tuniské republiky v Praze ve dnech 6-9.8. 1961, č.j. 029.209/61-10.

I přes rozvíjející se vztahy se ZST a jejich podporu využívalo Tunisko těchto styků stále jako taktického prostředku k nátlaku na kapitalistické státy (zejména USA). Svou roli sehrával jistě i nevíтанý vývoj v Alžírsku, který vedl k upevňování vztahů s monarchistickými arabskými režimy (Maroko, Libye) resp. s USA a Francií.

Přes tento opětovný příklon k prozápadní politice, si Tunisko i v politické oblasti udržovalo dobré vztahy navázané se ZST. I v dalších letech tedy probíhala čilá výměna delegací na různých úrovních, např. v roce 1963 navštívil Tunisko ministr školství a kultury F. Kahuda nebo v roce 1964 tuniský ministr zdravotnictví a sociálních věcí Ben Anmar, během jehož návštěvy v ČSSR došlo k podepsání Dohody o spolupráci v oblasti zdravotnictví.³⁰⁶ V březnu 1965 pak na pozvání nového tuniského ministra zdravotnictví navštívil Tunisko i ministr zdravotnictví ČSSR dr. Plojhar. Tato bohatá vzájemná výměna delegací na různých úrovních probíhala i v dalším roce.

Tento trend se ovšem nepodařilo udržet. Od roku 1967 začal klesat počet vzájemných kontaktů a to zejména na základě nezájmu z české strany, která se soustřeďuje na obchodní oblast vzájemných styků; v posledních dostupných politických zprávách čsl. ZÚ v Tunisu (1968) pak vyplývá určité zklamání z pasivní čsl. politiky vůči Tunisku vyjadřované velvyslancem Illekem.³⁰⁷ Otázkou ovšem zůstává, zda byla skutečně reálná možnost ovlivnění Bourguibova režimu, který svými výkyvy v zahraniční politice sledoval vždy své posílení, zůstáváje stále prozápadně orientován.

K posledním změnám ve vztazích Tuniska k ČSSR dochází v souvislosti s polednovým vývojem v Československu. I když se z počátku tuniská oficiální místa a představitelé vyjadřovali pouze zdrženlivě. Ovšem s eskalací čsl. otázky, zejména z odlišného pohledu ostatních socialistických zemí na vývoj v ČSSR, se začaly objevovat rozhodné postoje (např. prezidenta Bourguiby při návštěvách v Bulharsku a Rumunsku) podporující polednový vývoj, zásady nevměšování, tehdejší nové čsl. vedení atd. Ještě více protisovětsky (resp. později protikomunisticky) byl zaměřen tuniský tisk. Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy vyjádřila tuniská vláda svůj nesouhlas s očividným porušením základních

³⁰⁶ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 1, ob. 18, Zaslání příručky o Tunisku, č.j. 027.710/66-9.

³⁰⁷ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 2, ob. 3, Tunisko a socialistické země, Politická zpráva č. 3, č.j. 023.028/68-8.

mezinárodních práv. K tomuto oficiálnímu prohlášení se záhy přidaly i další organizace např. Svaz tuniských studentů, Svaz žen atd.³⁰⁸

V konečném důsledku vedla politika SSSR vůči Československu k upevnění vztahů Tuniska k USA a Západu, i když spolupráce v hospodářské a obchodní oblasti zůstala zachována. Negativní postoj Tuniska k nastupující normalizaci v ČSSR v konečném důsledku znamenal zrušení tuniského velvyslanectví v Praze, pro ČSSR byl od té doby akreditován velvyslanec v Berlíně.³⁰⁹

8.3 Hospodářské styky s Tuniskem

První obchodní kontakty byly s Tuniskem navázány již před II. světovou válkou, opravdový rozvoj vzájemných vztahů nastal až po prohlášení nezávislosti Tuniska. V roce 1957 byla v Tunisu zřízena čsl. obchodní mise. Poměrně rychlý rozvoj vzájemného obchodu (každý rok dvojnásobek předešlého) si vyžádal již záhy jednání o Obchodní a platební dohodu, která vedla k jejímu uzavření ještě v témže roce (24. 9. 1957).

Pro usnadnění jednání o hospodářsko-ekonomických otázkách byla v září 1958 vytvořena Smíšená komise tunisko-československá, která jednala v Praze o zvýšení kontingentů určitého zboží, jež již nestačilo plnit poptávky na obou trzích.³¹⁰ Vzhledem k rychlému vzestupu obchodní výměny bylo již v roce 1959 nutné dosavadní dohodu významně změnit, neboť již nemohla uspokojit potřeby nových obchodních styků. Stejného roku přijela čsl. delegace do Tunisu a 14. 10. 1959 podepsala dohodu novou v níž se celková částka zvýšila na více než 700000 TD. Tento rapidní vzrůst obchodní výměny mezi oběma státy pokračoval i v následujícím roce; v souvislosti s tímto stavem iniciovala čsl. strana jednání o VTS, které tuniská strana přijala a projednala ve výše zmíněné Smíšené komisi.³¹¹

Ke konci října 1961 pracovalo v Tunisku 30 čsl. expertů (techniků, inženýrů, lékařů, pedagogů atd.). Kromě dohody o VTS se čsl. představitelům podařilo podepsat s Tuniskem během října 1961 i dohodu o hospodářské spolupráci. V rámci této dohody mělo ČSSR poskytnout Tunisku úvěr na 3 až 8 let na nákup průmyslových výrobků (investičních celků).

³⁰⁸ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 2, ob. 3, Postoj Tuniska k událostem v Československu, politická zpráva č. 6, č.j. 075/68.

³⁰⁹ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c.d., s. 294.

³¹⁰ AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 1, Přehled dosavadních styků čs.–tuniských z 21.11. 1961, č.j. 0185/61.

³¹¹ AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 6, Dohoda o VTS mezi ČSSR a Tuniskem, č.j. 025.668/61-10.

Hlavní dovozní položky z Tuniska tvořily fosfáty (50 %), železná ruda (29 %); nejvýznamnějšími vývozními komoditami z ČSSR byly autobusy, nákladní automobily, jízdní kola a mopedy dále betonářská ocel. Silně byl zastoupen i vývoz textilu a obuvi a poslední část vývozu tvořily stavební a textilní stroje.³¹² Stoupající trend vzájemného obchodu byl ovšem v roce 1962 zastaven a propadl se na úroveň roku 1960. Tato situace měla několik důvodů, z nichž nejdůležitější byl zákaz dovozů některých důležitých položek čsl. vývozu do Tuniska a pozastavení projektů textilní továrny a montovny kol a mopedů, kam měla čsl. strana dodat větší množství investičních celků. Dalším důvodem byla i neschopnost ČSSR dodat požadované zboží (cukr, řezivo, stavební železo).

Naproti tomu VTS s Tuniskem utěšeně rostla; na začátku roku 1963 pracovalo v Tunisku již 98 čsl. expertů (přičemž největší počet byl v rezortu ministerstva zdravotnictví, kde se jednalo celkem o 77 lékařů a zdravotních pracovníků).³¹³ Ačkoliv počty čsl. expertů stále stoupaly (v roce 1963 již počty čsl. expertů převyšovali ostatní experty ze ZST dohromady), začaly se objevovat i některé problémy. Kromě problémů osobních poukazovalo MZV i na nesprávné rozmístění čsl. expertů znemožňující jim uplatnit svou kvalifikaci. Rozmístěním expertů po celém Tunisku byla i z hlediska MZV reálnější možnost vážnějších morálních poklesků poškozujících dobré jméno ČSSR nebo také bezpečností rizika z možné spolupráce čsl. pracovníků s cizími agenty.³¹⁴

Tyto problémy ovšem přetrvávaly i v dalších letech, resp. narůstaly se stále zvyšujícím se počtem čsl. expertů v Tunisku, který dosáhl ke konci roku 1964 počtu 168. Částečně se podařilo řešit problematiku rozmístění čsl. expertů (zejména lékařů a lékařského personálu) a soustřeďovat je do větších skupin na jednom pracovišti.³¹⁵

Naopak počty tuniských stážistů byly značně nižší; v roce 1964 se jich v ČSSR školilo pouze 24. Tento nepoměr zůstal zachován po celá 60. léta. Čsl. obchod s Tuniskem od propadu v roce 1962 stoupal a v souvislosti s tímto růstem došlo i k dalšímu podpisu nových Obchodních a platebních dohod (4. 12. 1964) na roky 1965 až 1968. Realizace dohody o hospodářské spolupráci spojená s možností úvěru ve výši 72 miliónů Kčs na nákup čsl.

³¹² AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 8, Koncepce styků mezi ČSSR a Tuniskem a výhledový plán styků, č.j. 020.503/63-9.

³¹³ tamtéž.

³¹⁴ AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 11, Informativní zpráva o některých určitých problémech při uskutečňování VTS s Tuniskem, č.j. 025.417/63-9.

³¹⁵ Takto byli např. čs. lékaři soustředěni do několika nemocnic, kde pak tvořili většinu, AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 5, Celkový počet expertů v Tunisku ke dni 1.11.1964 a jejich rozmístění, č.j. 061/64.

strojírenského zboží byla realizována zcela minimálně a do roku 1965 bylo do Tuniska dodáno v rámci této dohody zboží za pouhé 4 milióny Kčs.

Důvodem tuniského nezájmu využít tento úvěr byla možnost čerpat úvěry z Francie, avšak po bizertských událostech a zejména po rozsáhlém znárodnění veškeré koloniální půdy byly Francií zastaveny všechny do té doby poskytované úvěry a staženo větší množství expertů. Na základě těchto událostí se mj. vrátila tuniská vláda i k čsl. nabídce z roku 1961. Vzhledem k jejímu možnému skončení (původní časová hranice pro uzavření kontraktů byla 31. 12. 1965), požádala tuniská strana o její prodloužení a navýšení ze 72 na 90 miliónů Kčs,³¹⁶ pomocí dodatkového protokolu. I když v tomto bodě čsl. strana Tunisku vyhověla a prodloužila platnost o rok, nedošlo opět k významnějšímu využití (zejména pro získání úvěrů z USA) a dohoda byla ukončena. Přes tento neúspěch pokračovala běžná obchodní výměna tradičního zboží na obou stranách.

V roce 1967 se poprvé začíná měnit struktura čsl. dovozů z Tuniska odkud je ve větší míře kromě tradičních surovin nakupován i textil resp. další spotřební zboží (např. tranzistorová rádia) což mělo i významný politický efekt.³¹⁷ Ve snaze rozvíjet vztahy obchodní i politické se objevují poněkud netradiční nápady na čsl.-tuniskou spolupráci. Jedním z nich byla i podpora turistiky, včetně výstavby čsl. hotelu na příhodném místě na pobřeží Tuniska, který by kromě prestiže a možnosti rekreace čsl. občanů přinášel i potřebné devizové prostředky. I když na tento zajímavý nápad nikdy nedošlo, pokračovala výhodná obchodní výměna i v dalších letech, jak dokazují i další jednání o uzavření nové Obchodní a platební dohody na roky 1969 až 1970 (resp. na přání Tuniska až do roku 1971). Z dostupných materiálů vyplývá, že obchodní výměna byla realizována na vzájemné výhodnosti, na kterou byl kladen ve vztazích k Tunisku hlavní důraz.³¹⁸ Nová dohoda byla podepsána 13. 2. 1969 s konečnou platností do 31. 12. 1971.

V oblasti VTS byla druhá polovina 60. let pro ČSSR jednoznačně úspěšná. Počet expertů dosahoval během roku 180. Od roku 1965 se také začíná více uplatňovat praxe přímých kontraktů. Přes mírné výkyvy v následujících letech zůstávalo zastoupení čsl. expertů v Tunisku stabilní. Většina byla stále tvořena lékaři respektive zdravotnickým personálem, druhé nejvyšší zastoupení měli technici a s koncem 60. let se začaly objevovat i

³¹⁶ AMZV, TO-T Tunisko 1965 – 1969, k. 1, ob. 19, Sjednání dodatkového protokolu k Dohodě o hospodářské spolupráci mezi ČSSR a Tuniskem, č.j. 021.141/65-9.

³¹⁷ AMZV, TO-T Tunisko 1965 – 1969, k. 1, ob. 19, Plnění plánu obchodní výměny s Tuniskem, č.j. 039/68.

³¹⁸ AMZV, TO-T Tunisko 1965 – 1969, k. 1, ob. 19, Jednání o novou dlouhodobou obchodní a platební dohodu s Tuniskem, č.j. 025.215/68-8.

méně tradiční profese jako byli trenéři fotbalu a dalších sportů. Koncem roku 1968 tak v Tunisku působilo téměř 200 čl. expertů, z nichž někteří byli vysláni i prostřednictvím mezinárodních organizací (např. OSN), které jim zajišťovaly i poměrně vysoké postavení ve státní správě Tuniské republiky.³¹⁹

8.4 Československo-tuniská spolupráce v kulturní oblasti

Počátek kulturních styků ČSSR s Tuniskem se pojí s návštěvou tehdejšího tuniského ministra informací Mohammeda Masmoudiho v Praze v září v roce 1960, kde byl jako host ministra školství a kultury F. Kahudy. Účelem této návštěvy nebyl žádný konkrétní návrh tuniské strany k navázání hlubších kulturních styků; ministr M. Masmoudi projevil pouze zájem o čl. filmovou produkci a gramofonový průmysl.³²⁰

K posunu v oblasti kulturních vztahů došlo následující rok. V době od 11. do 17. dubna byl v Tunisku uspořádán první týden čl. filmů, jehož součástí tvořila i delegace čl. filmových pracovníků, kteří byli mimo jiné přijati i prezidentem Bourguibou. Ještě v roce 1961 se tato spolupráce rozvinula a čl. filmaři spolupracovali s tuniskými na výrobě tří dokumentárních filmů pro tuniskou televizi. K projednání otázek spolupráce s čl. Filmexportem byl vyslán vedoucí kulturního odboru ministerstva informací Ben Anmar.³²¹ Po úspěšném navázání kulturních styků, v očekávání jejich dalšího rozvoje připravovala čl. strana již od konce roku 1961 kulturní dohodu s Tuniskem. Přes čl. předpoklady však k jejímu podpisu nedošlo ani během návštěvy nového ministra informací Chedliho Klibiho v ČSSR v květnu 1962. Bylo podepsáno pouze Memorandum, které ovšem svým obsahem příslušný plán kulturních styků nahrazovalo. K roku 1961 se také pojí návštěvy tuniských novinářů, delegací umělců, mládeže a družstevníků. V roce 1961 navštívil ČSSR také prof. archeologie A. Driss. V únoru 1962 navštívila ČSSR také delegace tuniského ministerstva zdravotnictví. V dubnu 1963 oplatil ministr Ch. Klibi pozvání čl. ministru F. Kahudovi, který během svého pobytu v Tunisku výše zmíněnou kulturní dohodu podepsal.³²²

³¹⁹ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 2, ob. 3, Tunisko a socialistické země, Politická zpráva č. 3/68, č.j. 023.028/68-8.

³²⁰ NA - A ÚV KSČ Novotný II. Zahraničí, k. 223, arch. j. 535, b. 7, Návštěva ministra informací Masmoudiho v ČSSR.

³²¹ AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 1, Informační materiál o čs.–tuniských vzájemných vztazích, č.j. 031.401/61-10.

³²² AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 3, Čs. kulturní delegace do Tuniska a uzavření Dohody o kulturní spolupráci mezi ČSSR a Tuniskem, č.j. 020.606/63.

V rámci plnění jejího prováděcího plánu čsl. strana uspořádala kampaň pro nábor studentů na USL, na jejímž základě přijala 6 tuniských stipendistů. Recipročně byla do Tunisu vyslána také česká stipendistka sl. Justová, která zde měla studovat arabštinu. Na základě dílčích jednání delegace se obě strany dohodly na výměně vysokoškolských profesorů v oboru zemědělské výroby. Dle výše zmiňovaného kulturního plánu ČSSR do Tuniska vyslalo soubor Lučnica k účasti na folkloristickém festivalu v Monastiru, kde jeho úspěch položil základy spolupráce s tuniským rozhlasem s cílem výměny rozhlasových záznamů lidové tvorby. Během pobytu kulturní delegace došlo i k navázání kontaktů pro budoucí spolupráci s orientalistickým ústavem Karlovy univerzity. Během léta byla také realizována účast desetičlenné skupiny tuniských dětí na mezinárodním pionýrském táboře míru v ČSSR.³²³

Tento výčet tedy dokumentuje značný vzestup a rozvoj kulturních styků v souvislosti s podepsáním kulturní dohody. V podobném duchu, i když nikoli v podobném objemu, pokračovala kulturní spolupráce i v následujících letech.³²⁴ Svým rozsahem a kvalitou z této škály vystupuje spolupráce mezi oběma televizemi. Z čsl. strany přičiněním jejího ústředního ředitele J. Pelikána a jeho osobních kontaktů navázaných v dobách svého působení v Mezinárodním studentském hnutí. Díky osobě J. Pelikána byla zahájena spolupráce, která vyústila v konkrétní pomoc s budováním tuniské televize od druhé poloviny 60. let. Kromě poskytování čsl. filmů různých žánrů se spolupráce realizovala také formou výměny čsl. a tuniských televizních pracovníků.³²⁵

Stejně jako obchodní a politické tak i kulturní styky ovlivnil zájem o ČSSR vyvolaný invazí armád Varšavské smlouvy. Širšího zájmu o dění v Československu nebylo ze strany ZÚ využito a tak zůstala vzájemná spolupráce zcela v duchu programů a protokolů vypracovaných a svalovaných s předstihem v letech 1966 až 1967. Z obligátních vzájemných návštěv a výstav tak opět více vyčnívá spolupráce v oblasti televize a rozhlasu, kterou ovšem nerealizoval ZÚ v Tunisu, a řešily ji vzájemné dohody mezi oběma médii.³²⁶

³²³ AMZV, TO-T Tunisko 1960–1964, k. 1, ob. 1, Hodnocení koncepce ve vztahu k Tunisku, č.j. 0135/63.

³²⁴ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 2, ob. 19, Hodnocení plnění úkolů čsl. zahraniční politiky ve vztahu k Tunisku a náměty pro další rozvoj styků, č.j. 011/65.

³²⁵ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 1, ob. 8, Zpráva o spolupráci s Tuniskou televizí, č.j. 029.557/65-9.

³²⁶ AMZV, TO-T Tunisko 1965–1969, k. 2, ob. 10, Zpráva o propagaci do zahraničí a o kulturních, školských a vědeckých stycích s Tuniskem v roce 1968, č.j. 018/69.

Závěr

I když byla Československá zahraniční politika do značné míry určována postoji Sovětského svazu, dochází v první polovině 60. let k jistému vystřízlivění z opojení Afrikou, které bylo zřetelné zejména od druhé poloviny 50. let a trvalo až do začátku let šedesátých.

Na počátku angažmá Československa v Africe byly v přístupu k jednotlivým zemím nejdůležitějšími hledisky politické zájmy a zaměření na tzv. „země přednostního zájmu“, které dle sovětských „přátel“ měly nejbližší k vybudování komunismu. První roky československé přítomnosti v mladých nezávislých zemích charakterizuje několik základních znaků. Nadhodnocení vlastních schopností, které vedlo k poskytování pomoci těmto africkým státům formou velkorysých úvěrů či rovnou darů, podpora nesmyslných nápadů na těžkou industrializaci těchto zemí na základě komunistických dogmat a zároveň také přecenění (či podcenění?) nacionalistických vůdců, kteří neměli skutečný zájem stát se sovětským předmostím v Africe a šikovně využívali rozpory mezi Západem a Východem a přijímali podporu od obou stran.

Z obchodního hlediska byly styky s novými africkými partnery pro Československo zpočátku výhodné zejména pro možnost umisťovat zde své přebytky, které by v konkurenci mimo socialistický tábor neměly mnoho šancí. Na druhou stranu nabízely africké země širokou škálu potřebných surovin. Po vystřízlivění čsl. politiky a se vzrůstem konkurence, jak kapitalistické, tak i z ostatních socialistických zemí, se začíná ČSSR zaměřovat od roku 1962 na země, které nebyly nutně zeměmi přednostního zájmu, ale poskytovaly zajímavé obchodní možnosti.

Od poloviny 60. let je pak hledisko hospodářské výhodnosti bráno jako rozhodující činitel ve vzájemných vztazích. Tento trend se samozřejmě týkal nejen civilní oblasti vzájemných obchodů, ale i vojenských dodávek, i když zde měly politické zájmy a hlediska stále velmi silné pozice. Kromě politické a obchodní oblasti se Československo snažilo proniknout do Afriky i pomocí rozsáhlých kulturních styků. Hlavním zájmem v této oblasti pak bylo uzavření kulturních dohod (včetně každoročních plánů), které měly zaručit propagaci Československa a omezit vliv Západu i v tomto ohledu.

Zajímavou kapitolou ve vztazích s africkými státy pak byly styky s místními komunistickými stranami. ČSSR sice tyto opoziční skupiny podporovalo, avšak nehodlalo jim obětovat své pozice v příslušných zemích, což v praxi znamenalo, že Československo

pěstovalo čilé obchodní vztahy i se zeměmi, kde byli jejich komunističtí souputníci často pronásledováni.

Nedořešenou kapitolou tak zatím zůstává bližší osvětlení činnosti čsl. rozvědky v těchto zemích. V souvislosti s činností Ústavu pro studium totalit, resp. Archivu bezpečnostních složek se objevuje možnost alespoň snad částečně proniknout do této problematiky.³²⁷ Kolik relevantních informací však tyto materiály (pokud jde o 60. léta či dobu ještě starší) mohou poskytnout, je otázkou budoucího bádání.

³²⁷ Výchozí dokumenty pro studium uvedené problematiky vyplývají z rešerše vyhotovené na základě určitých limitujících požadavků autora (vymezený region severní Afriky a časové omezení na dobu 60. let) pracovníky ABS. Na bázi uvedené rešerše lze doposud nalezené archivní materiály 1. správy - Hlavní správy rozvědky rozdělit na: objektové svazky, svazky operativní korespondence a spisový materiál. Dále se ve fondu Zpravodajské správy Generálního štábu nalézají svazky vojenských a leteckých přidělců, konkrétně jde rezidentury v Rabatu a Káhiře – pozn. aut.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní dokumenty

Národní archiv (Praha)

fondy: Archiv ÚV KSČ

Politické byro ÚV KSČ 1954-1962

Předsednictvo ÚV KSČ 1962-1966, 1966-1971

Sekretariát ÚV KSČ 1954-1962, 1962-1966, 1966-1971

Mezinárodní oddělení ÚV KSČ 1945-1962

Antonín Novotný II. část

Ministerstvo zahraničního obchodu (neuspořádáno)

Vojenský ústřední archiv (Praha)

fond: Ministerstvo národní obrany 1960-1970

Archiv bezpečnostních složek (Praha)

fondy:

Sekretariát ministra vnitra, II. díl

Sekretariát FMV, III. díl

Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotala

Sekretariát náměstka MV plk. Jaroslava Klímy

Sekretariát náměstka MV plk. JUDr. Františka Vaška

Sekretariát náměstka MV plk. RSDr. Štefana Demjana

Archiv ministerstva zahraničních věcí ČR (Praha)

fondy:

Teritoriální odbor – Tajné (TO-T):

9. teritoriální odbor 1960-1964, 1965-1969

10. teritoriální odbor 1960-1964, 1965-1969

Alžírsko 1960-1964, 1965-1969

Libye 1960-1964, 1965-1969

SSSR 1960-1964, 1965-1969

Súdán 1960-1964, 1965-1969

Tunisko 1960-1964, 1965-1969

Generální sekretariát – Tajné (GS-T) 1955-1964, 1965-1969

Politické zprávy 1918-1977

Literatura

Afrika dnes, Pressfoto, Praha 1980.

Alžírsko, Obchodně ekonomické sborníky, řada Afrika, sv. 58, Institut zahraničního obchodu, Pressfoto, Praha 1980.

ANDREW, CH. – MITROCHIN, V., Operace KGB a studená válka. Mitrochinův archiv II., Leda, Praha 2008.

AUGUST, F. – JAB, Ve znamení temna, Votobia, Praha 2001.

BERÁNEK, Z., Alžírsko. Stručné dějiny států, Libri, Praha 2007.

BITTMAN, L., Špionážní oprátky, Mladá fronta, Praha 1991.

BUDÍN, S., Probuzený světa díl. Včerešek a dnešek Afriky, Orbis, Praha 1962.

DEJMEK, J., Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, CEP, Praha 2002.

FROLÍK, J., Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací 41/1991, s. 448-510.

HRBEK, I. a kol., Dějiny Afriky I,II, Svoboda, Praha 1966.

JANÁČEK, F. – NĚMEČEK, J., Reality a iluze Benešovy „ruské“ politiky 1939 – 1945. in: Edvard Beneš – československý a evropský politik, Praha 1994, s. 71-97.

KALVODA, J., Role Československa v sovětské strategii, Nakladatelství Dílo, Kladno 1999.

KAPLAN, K., Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968. Studie a dokumenty, ÚSD, Praha 1993.

KAPLAN, K., Československo v letech 1953-1966, SPN, Praha 1992.

- KAPLAN, K., Kořeny Československé reformy 1968. I. Československo a rozpory v sovětském bloku, II. Reforma trvale nemocné ekonomiky, Doplněk, Brno 2000.
- KAPLAN, K., Kořeny Československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci, Doplněk, Brno 2002.
- KAPLAN, K., Nebezpečná bezpečnost, Doplněk, Brno 1999.
- LACINA, K. a kol., Dějiny národně osvobozenického hnutí v subsaharské Africe v šedesátých a sedmdesátých letech, Academia, Praha 1984.
- LACINA, K. a kol., Nejnovější dějiny Afriky, Svoboda, Praha 1987.
- Libye, Obchodně ekonomické sborníky, řada Afrika, sv. 55, Institut zahraničního obchodu, Pressfoto, Praha 1980.
- Maroko, Obchodně ekonomické sborníky, řada Afrika, sv. 61, Institut zahraničního obchodu, Pressfoto, Praha 1981.
- MESÁROŠ, O., Vývoj zbrojního průmyslu v Československu v letech 1945-1992, In: Acta Oeconomica Pragensia, roč. 4 1996, č. 3, s. 201-216.
- OPLUŠTIL, V., Zákruty alžírské revoluce, Svoboda, Praha 1966.
- ORT, A., Francouzská koloniální politika po 2. světové válce, Academia, Praha 1968.
- ORT, A., Zahraniční politika gaullistické Francie, Svobodné slovo, Praha 1966.
- PACNER, K., Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb. Díl III. , 1945-1961, Díl IV., 1961-1989, Themis, Praha 2002.
- PULEC, M., Pomoc národněosvobozenickému hnutí v Guineji, In: Securitas Imperii 9, ÚDV, Praha 2002, s. 307-325.
- SCHULZE, R., Dějiny islámského světa ve 20. století, C.H. Beck, Praha 2002.
- SVOBODOVÁ, I., Hospodářské vztahy mezi socialistickými zeměmi (zejména ČSSR) a rozvojovými zeměmi. Výběrová bibliografie, ÚMV (studijní materiály 1970, sv. 45), Praha 1970.
- ŠEDIVÝ, J. – KOŘALKOVÁ, K., Zahraniční politika ČSR v letech 1945-1960, SNPL, Praha 1960.
- ŠTOVÍČKOVÁ, V., Afrika rok jedna, NPL, Praha 1963.
- TAUFER, O. a kol., Význam hospodářské spolupráce socialistických států s africkými zeměmi, NPL, Praha 1964.
- TEXLER, J., Technická pomoc – součást československého zahraničního obchodu, SNTL, Praha 1963.

VRLA, J., Hlavní problémy a perspektivy současné spolupráce zemí socialistického společenství, zvláště ČSSR s africkými zeměmi, ÚMV, Praha 1985.

VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M., Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989, Libri, Praha 2000.

ZÍDEK, P., Československo a francouzská Afrika 1948 – 68, Libri, Praha 2006.

ZÍDEK, P. – SIEBER, K., Československo a Blízký východ v letech 1948 – 1989, ÚMV, Praha 2009.